

Higgyem vagy tudhatom is?

Álló Géza

Higgyem vagy tudhatom is?

A vallástól a humanista erkölcsig



Kolofon oldal

Tartalomjegyzék

Magyarázkodás.....	7
1. Hit és tudás	11
I. Sarkalatos hittételek.....	19
2. Isten	21
3. A Biblia	31
4. Jézus	39
5. A vallásalapító.....	51
II. Biztos igazságok?.....	61
6. A szabad akarat.....	63
7. Feltámadás és örök élet.....	71
8. A bűnös szex.....	81
III. Erkölcsök	95
9. A keresztény értékrend.....	97
10. A humanista értékrend	105
11. Hétköznapi humanizmus	121
12. Miért jó	131
IV. Döntéseinket segítő elemzések	139
13. Vallás és tudomány	141
14. Univerzumunk.....	151
15. Az ötödik Egyház.....	165
16. Kettő, ami egynek látszik	177
Hivatkozások.....	187
Jegyzetek.....	189

Köszönetnyilvánítás

Ezúton köszönöm meg volt kollégáimnak, hogy átolvasták a kéziratot és segítettek kigyomlálni a helyesírási hibákat, valamint helyesbíteni a fogalmazási és a tartalmi pontatlanságokat.

Különösen Kokas Kálmán, dr. Wiegandt Richárd és dr. Hegedűs Csaba járult hozzá sokkal a színvonal emeléséhez; de sokat tanultam Havass Miklós éles kritikáiból is.

Magyarázkodás

*Mindenki a heggyetön szeretne élni, anélkül, hogy tudná,
a boldogság a meredély megmászásában rejlik.
(Gabriel García Márquez)*

Aki egy írásmű kibocsátásával támad ártatlan embertársaira, más elvetemültségekre is képes lehet, ezért illik magyarázkodnom, annál is inkább, mert nincs jogosítványom az igehirdetésre, és nem vagyok szentéletű próféta sem, csak racionálisan gondolkodó normális ember.¹

Legtöbbünkben munkál valamilyen erő, amely mindig előre, valami többre, jobbra hajt. Kulcskérdés, hogy ki honnan eredezteti ezt a hajtóerőt: az idealisták szerint egy, az anyagi világunkon kívüli *transzcendens világból* „sugárzik ránk” (ellenállhatatlanul), a materialisták meg úgy gondolják, hogy forrása az *anyagi világban* zajló evolúció. Perdöntő bizonyíték nincs és nem is lehetséges, mert nincs átvezető féreglyuk a két világ között: *mindenki saját lelkiismerete² szerint dönt és hisz*.

Feltételezem, hogy a kedves olvasónak már van valamilyen erkölcsi értékrendje, amelynek normáit eddigi élete során alakította ki, öröklött génállománya, neveltetése, tanulmányai és környezete hatására. Így az említett hajtóerő több, mint egyszerű kíváncsiság, és nemcsak újabb ismeretek szerzésére sarkall, hanem akár arra is, hogy ezek alapján módosítsuk korábbi értékrendünket.

Írásommal a keresztény – leginkább katolikus – hitükben elbizonytalanodott keresőknek remélek segíthetni, mert ebbe a vallásba születtem, és nem akarnám mások kertjét tisztogatni, mikor az enyém is elég gazos.³ Azokra gondolok, akiket már nem elégítenek ki a megismert *TAN* hivatalos válaszai és „gyötör a kételkedés ördöge”, de még nem találtak jobbakat a nyugtalanító kérdésre: *vallástalanul mi lehet az értelme életünknek?* Egyetemesen érvényes válaszok nincsenek, a vaktában keresők pedig könnyen futhatnak egyirányú zsákutcába. Igaz, vak tyúk is találhat szemet, de végességünk tudata elbizonytalaníthat: *hogyan tovább?*

Boldogok akkor leszünk, ha értelmesen élünk. ***Értelmes csak az erkölcsös élet lehet,*** ám a vallások erkölcsi szabályai

ehhez nem elegendők, mert a boldogság *nem állapot*, hanem *az út*, amelyen járva keressük a válaszokat, és ebben segítenek a *humanista erkölcs* normái.^a A könyv azokról a kérdésekről szól, amelyeket nem kerülhetünk meg, ha ki akarunk bontakozni az abszolút biztos, tévedhetetlen igazságok szellemi béklyójából és szilárd világnézetre törekszünk. Aki őszintén és kitartóan keresi, meg fogja találni a maga számára helyes utat.

Mivel nem vagyok tévedhetetlen, lehet, hogy nem minden keresőnek ezek a legfontosabb kérdések; viszont mindegyik fejezet önmagában is kerek egész (emiat óhatatlanul vannak kisebb átfedések), így olvasásuk sorrendje tetszőleges.

Jóllehet a *vallásosság* nem szükséges és nem is elegendő feltétele az értelmes életnek, (sőt nem is garanciája, persze, nem is akadálya, ha nem fundamentalista), tiszteletben tartom és nem érvelek ellene, mert tudomásul veszem, hogy a legtöbb ember számára *életforma*, „Istennek szóló *közösségi válasz*, legtöbbször... szervezett formában, sajátos szabályokkal és szolgáltatásokkal”.^b A továbbiakban azonban *valláson* kizárólag valamely, az anyagi világon túli világot (transzcendenciát) is elismerő *hitrendszer tanításait* értem.⁴

Szókratészhez egyszer izgatottan berontott egy ismerőse:

- Szókratész, tudod mit hallottam Diogenészről?
- Na várj csak – állította meg Szókratész –, mielőtt bármit is mondanál, át kell menned a hármasszűrő próbán!
- Miféle hármasszűrőre gondolsz?
- Nos, mielőtt elmondod a Diogenészről hallottakat, szűrjük meg, amit mondani akarsz. Az első szűrő az 'igazság'. Teljesen biztos vagy abban, hogy amit hallottál, az a tiszta igazság?
- Nem – mondta az ismerős –, tulajdonképpen csak most hallottam!
- Vagyis nem tudod, hogy a hír igaz-e vagy sem. Rendben van, nézzük hát, mit mutat a második szűrő, a 'minőség': valami jó hírt hoztál?
- Nem, éppen ellenkezőleg...
- Szóval most mondani akarsz valami rosszat Diogenészről, amiről

^a Lásd a 10. fejezetet.

^b Nemesszeghy Ervin: *Hit - Istenkép - Tudományos világnézet* (in: Távlatok, 2007/2, 167. oldal).
Részletesebben lásd a 13. fejezetet.

nem tudod, hogy igaz-e vagy sem?

A hírvívő elbizonytalanodott és kicsit már röstellte is magát. De Szókratész folytatta:

- Még nincs veszve minden, akkor is kiálltad a próbát, ha átmegy a 'hasznosság' szűrőn: lesz-e valami haszna számomra annak, amit Diogenészről hallottál?
- Háát... nem hiszem...
- Nos, ha így áll a dolog, hogy a híred esetleg nem igaz, nem is jó és nem is hasznos, akkor miért kellene nekem meghallgatnom?

Az ismerős ezek után zavarodottan és szégyenérzettel távozott.

A talán nem is valós kis történetből kiderül, miért volt nagy filozófus Szókratész, és miért becsüljük nagyra ma is. Ja, és az is, miért nem tudta meg soha, hogy felesége megcsalja Diogenésszel.

Manapság a (régebben diáknak nevezett) „vevőknek” az oktatási piacon leginkább azt tanítják, hogyan adhatják el legsikeresebben megvásárolt ismereteiket a munkaerő-piacon. Ahhoz azonban, hogy megtaláljuk az interneten és a médián keresztül ránk zúduló irdatlan információ-dzsungelben a számunkra fontosakat, meg kell tanulnunk a *kritikus és felelős gondolkodást*. „A tiszta gondolkodás alapvető eleme az a szokás, hogy mindent, amit hallunk és mindent, amit úgy tanítottak, hogy higgyük el, bizonyos mérvű szkepticizmussal közelítsünk meg. A kételkedés, mint vizsgálati módszer, ismert a tudományok művelői körében, de a polgár számára is a legjobb védelem a hazugságok és a szemfényvesztés ellen.”^a

Descartes-ot parafrázálva: *Kételkedem, tehát vagyok*. Aki rászánja magát, kérem, olvassa a könyvet kellő szkepticizmussal, Szókratész hármas szűrőjén keresztül.

— • —

^a Alan Simpson érvelése *A művelt ember jellemzői* című esszéjében (Context Magazine).

A stílusról:

A szövegben a normál betűvel szedett mondanivalót apró betűs kiegészítések tarkítják, ezeket át lehet ugrani. A lábjegyzetekben a hivatkozások, a végjegyzetekben pedig további, a főszöveghez lazábban kapcsolódó, bővebb magyarázatok találhatók; eléjük került a gyakrabban idézett könyvek, valamint a források és rövidítésük listája. A szó szerinti idézeteket „idézőjelek” fogják közre, ezeken belül *minden kiemelés*, valamint { } zárójelek közötti *betoldás* tőlem van, amit a továbbiakban külön nem említek. A tartalmi egyezéseket „vö.” jelöli.

A továbbiakban a következő rövidített írásmódot használom:

a *Egyház*: az egyetlen, szent, apostoli és katolikus Római

Anyaszentegyház;⁵

a *Vatikán*: a Vatikán Városállam;

a *Zsinat*: a II. Vatikáni zsinat (1962-65); idézett

dokumentumainak listáját lásd a forrásjegyzékben;

a *teológia*: a katolikus teológia; más teológiai rendszerekre a

megfelelő (keresztény, protestáns, iszlám stb.) jelző
kiírásával utalok;⁶

a *hívő*: a vallásos hívő.

1. Hit és tudás

*Minden gonosz gyökere a tudatlanság.
(Platón)*

Tömören: *Diabolosz, az ördög, a nagy megosztó, aki ellentéteket szít^a. A hitet és a tudást évezredek óta diabolikusan kettéválasztotta a teológia, de a filozófia is. Az idealista és a materialista felfogás ugyan elvileg összeegyeztethetetlen, mégis egyre elfogadottabbá válik a felismerés, hogy inkább olyan átfedéseket kell keresni, amelyek révén legalábbis nem ütköznek az előbbin alapuló vallási és az utóbbit elfogadó tudományos igazságok. Ámbar a végkövetkeztetések élesen különböznek – a halál után a legtöbb vallás valamilyen transzcendens, másvilági létet-életet ígér híveinek, míg a tudomány kétségbe vonja az anyagi világon kívüli tartományok létezését –, kölcsönösen meg kell tanulnunk elviselni a másképp gondolkodókat, hogy élhetőbbé, emberibbé tegyük jelenleg igencsak sanyarú világunkat.*

Mielőtt belemerülnénk a részletekbe – parttalan viták és félreértések elkerülése végett – rögzítsük világnézetünk alapelveit. Lehetünk akár istenhívők, akár „hitetlen” ateisták, agnosztikusok, vagy bármilyen más istenfogalmat vallók⁷, életünk és ismereteink zöme valamilyen *hiten* alapul:

„A hitszükséglet evolúciósan kialakult, genetikailag továbbadott idegrendszeri sajátság ... mindenkinek beépített gyári tartozéka ... előre-huzalozottan bennünk van. ... Hit nélkül nincs élet, nincsenek célok, nincs erkölcs ... az ember csak vegetál. A hit azonban nem feltétlenül istenhitet jelent.”^b

„Hinni” azt jelenti, hogy bizonyítás nélkül fogadunk el igaznak egy állítást. Senkit sem lehet kényszeríteni arra, hogy higgyen valamit vagy valamiben, a *hit akarata kérdése*: megismerési vágyunkból fakadóan és ismereteink alapján azt hisszük el, amit hinni akarunk – *Quae volumus, credimus libenter*,^c mondták a rómaiak már 2500

^a Diabolein = kettéosztani <görög>.

^b SZENDI 11. és 16. oldal.

^c Amit hinni *akarunk*, szívesen elhiszük <latin>.

évvel ezelőtt.

A vallások beszűkítették a hit fogalmát *vallásos hitre*, amivel ugyan nem értek egyet, de annyira elterjedt, hogy kénytelenségből így használom. A természettudományok alapját is hitek – feltételezések, kísérletileg nem bizonyított elképzelések, elméletek – képezik, ezeket éles megkülönböztetésül *racióális* hitnek vagy *hipotézis*nek fogom nevezni.⁸ Hiteinkhez aztán midig találunk – akár vallásos, akár racionális – magyarázatokat, miáltal számunkra igazsággá válnak.⁹

A végső kérdésekre adott válaszaim racionális hitekhez igazodnak, vállalva a kockázatot, hogy a tudományok fejlődésével egyik-másik majd kiegészítésekre szorul.

Két axióma

Logikus érveléssel úgy igazolunk egy állítást, hogy igaz voltát visszavezetjük korábban már igaznak bizonyultakéra. Nyilvánvaló azonban, hogy a visszalépések során előbb-utóbb elakadunk, amikor olyan elemi állításokhoz jutunk, amelyek igazságát közvetlenül *belátjuk* és *elbisszük* ugyan, de nem tudjuk igazolni egyszerűbbek segítségével. Világnézetünket és ebből fakadó minden döntésünket két ilyen alapvető és nyilvánvaló, de bizonyíthatatlan igazságra – *axiómára* – alapozzuk.¹⁰

1. axióma: *Valaminek öröktől fogva kell léteznie!*

Ha lett volna valaha is olyan állapot, amikor – a szó szoros értelmében – *semmi sem* létezett, akkor ez a könyv nem jöhetett volna létre! A semmi mindörökre semmi maradt volna, hiszen akkor semmilyen *ok* vagy *erő* sem létezhetett, ami *valamivé* változtassa. Márpedig az anyagi világ valóságosan létezik, ezt még a vallások is elismerik.

Az öröklét meghaladja értelmünket: az örök létező – nevezzük összszubsztanciának – hogyan létezhet csak úgy, „magától”, minden rajta kívül álló ok nélkül? Márpedig az axióma ezt állítja: az összszubsztanciának *lényege, hogy van*, „nem tud” nem létezni; ahogyan

a sónak lényege a sós íz, enélkül nem tud só lenni. Ebből viszont kis gondolkodással az is következik, hogy „kiterjedésének” is végtelennek kell lennie, más szóval *mindenütt van*: ha volnának olyan „tartományok” ahol nincs, akkor ott semmi sem volna, ami logikai képtelenség: az összubsztanciában nem lehetnek lyukak, mint az ementáli sajtban.

Az 1. axióma tehát logikailag kényszerítő erejű, de nem mond semmit az összubsztancia mibenlétéről. Az erre vonatkozó 2. axióma azonban már távolról sem ilyen magától értetődő, mindenkinek magának kell eldöntenie, hogy a két lehetőség közül melyiket választja:

2.a axióma: ***Az összubsztancia szellemi természetű,***
vagy: 2.b axióma: ***Az összubsztancia anyagi természetű.***

Az idealista filozófia a 2.a axiómát hiszi igaznak és ebből kiindulva, előbb-utóbb eljut valamilyen – személyes vagy személytelen – istenhez vagy istenekhez. A materialista filozófia hipotézise szerint a 2.b axióma felel meg a valóságnak, következésképpen tagadja anyag nélküli bármilyen világ és bármiféle isten létezését, sőt bármilyen, anyagi hordozó nélküli szellemi funkció lehetőségét is.

Mindkét filozófia *monista*, mert csak *egyetlen* összubsztanciát tételez fel. A *filozófiai dualizmus* viszont egy harmadik, 2.c axiómát vall: ***Mind a szellemi, mind az anyagi összubsztancia örökkévaló.*** Ez azonban logikai zsákutca, ugyanis mindkettő kizárná a másikat az általa „elfoglalt tartományból”, így valamilyen értelemben egyik sem volna végtelen, ami ellentmondás. Hogyan is helyezkedhetne el egymáshoz képest két független összubsztancia? Ha elkülönülve, akkor mi választaná el, ha meg egymást áthatva, akkor mi különböztetné meg őket?¹¹

Jóllehet ezt az egyetlen, örökkévaló és végtelen létezőt nem tudjuk elképzelni, megfogalmazhatunk bizonyos „tulajdonságokat”, amelyeket birtokolnia kell, ha elfogadjuk Aquinói Tamás¹² alapelvét: „*Senki sem adhat másnak olyan tulajdonságot, amellyel ő maga nem rendelkezik*”. Mivel minden rajta kívüli létező léte és minden képességük közvetlenül vagy közvetve az összubsztanciából ered, szükségszerű, hogy valamilyen módon rendelkezék *minden* elképzelhető, sőt véges aggyal elképzelhetetlen *tulajdonsággal*, illetve *képességgel*, többek között más létezők létrehozására is. Az is nyil-

vánvaló, hogy lényegét tekintve *változhatatlannak* kell lennie, hiszen önmagát nem tudja megváltoztatni, mert ehhez többet kellene tudnia, mint amennyit tud –, ami logikai lehetetlenség –, egyetlen lévén pedig nincs más, aki/ami megváltoztassa; továbbá hogy *mindenható*, azaz hatáskörén kívül nem létezik semmi.

A felfoghatatlan nehézséget a végtelenség jelenti. A végtelen ugyanis *nem osztható véges részekre* – a fele vagy akárhányad része is azonosan végtelen –, és ugyanezért *nem is rakható össze véges darabokból*, ilyenek összessége sohasem lesz végtelen. Emiatt a végtelenség bármely leírása véges agyunk véges fogalmaival szükségképpen torzít, erre utalnak a fentiekben az idézőjelek.

A teológia kedvenc kontrája, hogy mindezeket *emberi* logikával követeljük meg, holott biztosan semmit sem tudhatunk az isteni logikáról, csak annyit jelenthetünk ki, hogy *más*. Tipikus bagoly-veréb effektus, hiszen a teodicea megfogalmazói egyebet sem tesznek, mint ismertetik Isten tulajdonságait – feltehetően emberi logikával. De van rekontra is: tudhatnánk másfajta logikával is gondolkodni?

Bár tudományos értelemben egyik axióma sem bizonyítható – évégett ugyanis ki kellene lépünk Univerzumunkból,¹³ ami lehetetlen –, mindkettőből kiindulva ki lehet alakítani többé-kevésbé ellentmondásmentes – egymásnak természetesen ellentmondó – világnézetet.¹⁴ Közelítéseinket csiszolgathatjuk és finomíthatjuk, de tökéletesek sohasem lesznek: mindkettőben maradnak megválaszolatlan kérdések is. Véges igazságaink mindig csődöt mondanak, amikor a végtelent akarjuk megmagyarázni.

Hisszük vagy tudjuk?

Hit és tudás között nem lehet éles határvonalat húzni: hiteink többsége valamilyen tudásból virágzik ki és fordítva: nagyon sok kijelentést fogadunk el igaznak valamilyen hit alapján, hit nélkül tudás sincs. A túlvilágra irányuló vallásos és a tudományokon alapuló racionális hit között az alapvető ellentét a *tapasztalat értelmzésében* van. A tapasztalat „az egyén megismerési rendszerét befolyásoló *külső* hatások összessége. ... [megkülönböztetünk] közvetlen (észlelés útján szerzett) és közvetett (például könyvek-

ből szerzett) tapasztalatot. ... a görög örökség ... a tapasztalatra mint egy képesség birtoklására tekint.”^a

Ennek ellenére a szentbeszédekben és a vallásos irodalomban hemzsegnak a csodás *hittapasztalatokról* szóló legendák, jöllehet ellentmondó szavak párosításával akár üveggyalogló körmenetekről is szólhatnának. A modern neuroteológia azonban kísérletekkel igazolja, hogy a misztikus élményeket agyunkban a jobboldali halántéklebeny neuronjainak mikrokisülései váltják ki.^b Ezt tudva, hittapasztalaton szubjektív, megismételhetetlen, mások számára észlelhetetlen és másokra át nem vihető *egyéni hitélményt* kell értenünk. Ám aki nagyon *akar* hinni, előbb-utóbb *valóságos tapasztalatnak* érzi hitélményeit, ezáltal a hit-állításokat automatikusan igazoltnak tekinti. (Persze hitélményeiben *számára* tényleg történik valami: különleges agyi folyamatok játszódnak le benne).

Fontos megjegyezni, hogy – minden felfogó és érzékelő szervünk anyagi természetű lévén –, csak anyagi mozgásjelenségekről lehetnek ismereteink, következésképpen a hitélmény is anyagi természetű.

Nem vitatva, hogy a hívők számára vallásos hitélményük az érzéki tapasztalattal egyenértékű, a továbbiakban mégis maradjunk a tapasztalat empirikus meghatározása mellett.¹⁵

De embertársaink többsége nem szeret kínlódni ilyen nyugtalanító gondolatokkal, keserű pirulák helyett inkább valamelyik vallás ostyába csomagolt válaszait „nyeli le”, nem elemzi gyengeségeiket, még kevésbé hiányosságaikat. A hívők vallásos hite nem hittételeken alapuló tudomány, – ritkán tudják észérvekkel is meg támogatni hitigazságait, hisz legtöbbjüket nem is ismerik –, vallásosságuk érzelmi indíttatású *életfelfogás*, legtöbbször inkább a környezetükhöz illeszkedő *életforma*. Azt is el kell ismernünk, hogy érzelmeik segítik őket elfogadni az „észfeletti” igazságokat, ezért hitük racionális elemzése – hát még bírálata – heves ellenállást vált ki belőlük, mert attól tartanak, hogy ha megsérülne vallásos-

^a Magyar Nagylexikon (Budapest, 2003), 17. k. 170. oldal.

^b Lásd például SZENDI 76-78. oldal.

ságuk védőburka, kétségek közé sodródának, amelyek felborítanák lelki egyensúlyukat.

„A természetfelettiek után sóvárgó lelkek szeretnek hinni a csodákban. *A credo quia absurdum*^a kedves nekik. Nemcsak, hogy örömet mondanak le a *hogyan* fürkészéséről, hanem szörnyen megharagszanak, ha valaki a kezükbe adja a titok kulcsát.”^b

A teológia pedig – sajátos gyakorlata szerint – bizonyíthatatlan igazságainak bizonyítása érdekében önkényesen megváltoztatja a szavak jelentését: sejtelmes önellentmondással „megtapasztalásnak” nevezi az ilyen, senkivel meg nem osztható és szavakban ki sem fejezhető *misztikus* – jóllehet átélőjük számára valóságosnak tűnő, bizonyíték értékű – *élményeket*.¹⁶ Olyannyira, hogy a Zsinat – miközben párbeszédet hirdetett *minden jóakarátú* emberrel – szigorúan tiltja a hívőknek bármely istentagadó iromány elolvasását, nehogy „életüket megfertőzze a gyakorlati materializmus”.^c El is ítélik és széles ívben elkerülik az ateistákat, mivel szemükben a transzcendens világ létének kétségbe vonása egy szersmind az élet értelmének, az erkölcsnek és az emberi jósnak tagadását is jelenti.

A hivatalos tanítás szerint „Az ember kezdettől fogva párbeszédre hivatott Istennel”, mivel Krisztus által megváltottan „mindnyájan egy és ugyanazon célra vagyunk hivatva, aki nem más, mint maga Isten”. Ezért – noha a Zsinaton még az is elhangzott, hogy sok ateista éppen a *keresztények viselkedése miatt* nem hisz Istenben – „az ateizmust korunk leg súlyosabb tényei közé kell sorolni”, amivel szemben „Az Egyház... nem tehet mást, mint hogy fájdalommal de teljes határozottsággal elítélje”.^d *Evangelizáció* fedőnevű tevékenységét – vagyis az egyetlen igaz hit kizárólagos jogú hirdetését és terjesztését –, persze magától értetődő erkölcsi kötelességének tartja és megköveteli, hogy ebbéli jogát mindenki elismerje, ámbár Ferenc pápa^e inkább a hívek személyes megszó-

^a Hiszem, mert képtelenség <latin>, – Szent Ágoston mondása arra utal, hogy a transzcendens igazságokat nem lehet belátni, csak hittel lehet elfogadni.

^b Tolnai Simon: *A bűvészet könyve* (1898). Ezt fejtegeti Gustav Jung is: www.citatum.hu/szerzo/Carl_Gustav_Jung/2

^c Gaudium et spes 10.

^d Gaudium et spes, rendre 19., 24., 19., 21.

^e Miután XVI. Benedek lemondott, utódául Jorge Mario Bergoglio argentin érseket választották meg (2013.03.13), aki a *Ferenc* nevet vette fel.

lítását helyezi előtérbe.

Úgy látszik, hogy újabban a műveltebb hitvédők is taktikát változtattak. Egyfelől elismerik a tagadhatatlan igazságot, miszerint az ateisták *általában* megfontolt és gondolkodó emberek –, akik törekszenek rá, hogy értelmes legyen az életük (persze csak itt a földön), védik a természeti kincseket és jó kapcsolatokat akarnak ápolni embertársaikkal –, másfelől viszont sajnálatosnak tartják, hogy a vallásosság mellőzésével akarják megoldani jó szándékú terveiket, holott ez lehetetlen, mert transzcendens célok nélkül nincs értelme életünknek. Ezeket az „újeretnek” gondolatokat már Hans Küng katolikus teológiai professzor megfogalmazta, el is tiltották a teológiai katedrától.^a

„A hit Isten szabad ajándéka. Istent soha nem fárasztjuk, türelmes velünk és végtelen kegyelmével mindig előttünk jár, első sorban ő akar találkozni velünk, az ő *igenje* teljes mértékben érdemes a bizalmunkra.”^b

„A vallásos hit az agy műterméke... vannak különös tapasztalataink a temporális lebenyből kiindulva, amelyeket sokan istenélményként azonosítanak... {természetesen} az Úr választja meg, miként üzen. Lehet világnézet kérdése az adatok értelmezése, de nem az adatok léte.”^c

Az ellentétek tehát feszülnek, és világos, hogy az Egyház sohasem adhatja fel a küzdelmet azok ellen, akik a vallástól független humanista erkölcs magasabbrendűségét vallják. Vajh kié az igazság?

A más hitűekkel vagy más véleményt vallókkal szemben türelmes csak olyan ember lehet, akinek szilárd a hite. A kishitűek mindig türelmetlenek, ravaszok, áskálódók: eleinte csak rágalmaznak, bunkót ragadnak, gödröt ásnak, aztán ha szükségét érzik, akár lőnek is. Ne feledjük: a világtörténelem tele van a kishitűek

^a Lásd KÜNG 98-101. stb. oldal, illetve újabban Patrick Madrid and Kenneth Hensley: *The Godless Delusion: A Catholic Challenge to Modern Atheism* (Our Sunday Visitor, USA (Minnesota), 2011).

^b XVI. Benedek pápa szentbeszédéből (ZE 120530).

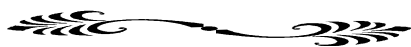
^c SZENDI 69. és 49. oldal.

győzelmeivel.

Úgy gondolom, hogy a hitvitákat félretéve, a *humanista erkölcs* követésében találhatjuk meg az igazi megnyugvást: ha ennek normái szerint élünk, kiegyensúlyozott lesz földi boldogságunk akkor is, ha nem vagyunk vallásosak, és ez kárpótol a másvilági illúziók elvesztéséért.

— • —

I. Sarkalatos hittételek



„Isten eltervezte a világot, csak az a dolgunk, hogy megvalósítsuk terveit.” A gyönyörű gondolat apró szépséghibája, hogy az ő terveit nem ismerhetjük, helyettük saját terveinket tulajdonítjuk neki.

Allah azt mondta: „Jézus, Mária fia! Mondtad-e vajon te az embereknek azt, hogy „Vegyetek engem és az anyámat Allah mellé két istennek?” [Jézus pedig] azt mondta: „Magasztaltassál! Hogy jönnek én ahhoz, hogy olyasmit mondjak, amihez nincs jogom?”

(Korán 9. szúra 30-31. vers)

2. Isten

Istent soha senki nem látta.^a

Tömören: Ha a 2.a axiómát hisszük igaznak, miszerint az *összubsztancia szellemi természetű*, akkor el kell fogadnunk, hogy a világmindenséget ez a végtelen, változhatatlan és értelemmel bíró szellemi lény „örök tervei” szerint hozta létre és irányítja, vagyis eljutunk Istenhez. Világnézetünk azonban csak akkor lesz többé-kevésbé „kerek”, ha Istennek további, a 2.a axiómából nem következő képességeket is tulajdonítunk. Így – kimondva-kimondatlanul – alávettük magunkat egy érzékszerveinkkel soha fel nem fogható végtelen hatalomnak.

Már tisztáztuk, hogy az összubsztanciának mindent kell tudnia, minden cselekvésében korlátozhatatlannak és lényegét tekintve változhatatlannak kell lennie. Ha most a 2.a axiómából indulunk ki, akkor végtelen értelmet is kell tulajdonítanunk neki, mert anyagi világunk racionálisan felismerhető *bonyolult törvények* alapján, valamilyen *szervezettség* szerint, az egyszerűbbtől az összetettebb irányában *fejlődik*, továbbá léteznek benne *értelmes és tudattal bíró élőlények* is. Filozófiai megfogalmazásban: az örök szellemi létező *mindentudó, mindenható és végtelenül bölcs*.

Mindentudása a lehetőségekre is kiterjed: tudja, ami volt, van vagy lesz, illetve lehetne. (És nyilván azt is tudja, hogy az utóbbi fiktív tudás mire való.) *Mindenhatósága* viszont nem terjed ki a logikai lehetetlenségekre, például nem tághatja nagyobbra a lyukat a sajtnál. Fából ugyan könnyedén készíthetne vaskarikát, de nem alkothat olyan fakarikát, amelyik egyszersmind vaskarika is.

Ezzel el is jutottunk az *egyetlen isten* fogalmához, akit a zsidók *Jahve*, a moszlimok *Allah* néven tisztelnek, a keresztények azonban nem adtak neki nevet, számukra ő egyszerűen nagybetűvel írva *az Isten*.

Ezzel a kereszténység kisajátította az istenfogalmat is, hisz az írásmódból egyértelműen következik, hogy Isten minden más vallás minden istenét minden tekintetben felülmúlja. Ez a felfogás persze sérti a más vallású hívőket, de mára általánosan elfogadottá vált, ezért kény-

^a Szent János első leveléből, 1Jn.4,12.

telenségből megtartom.

Ahhoz képest, hogy a teológusok szerint Isten tulajdonságait és szándékait nem ismerhetjük, a teológia egy külön fejezete, az *istentan* (teodicea) részletesen elemzi, értelmezi és magyarázza Istennek – véges ésszel felfoghatatlan, ezért szükségképpen csak közelítően leírt – lényegét. Az igyekezet persze érthető, hiszen a hívőknek szükségük van valamilyen istenképre. A „feltérképezett” tulajdonságoknak még tartalomjegyzéke is több oldalnyi volna, ezúttal csak kettőre irányítjuk figyelmünket.

A teremtmő

A rögtön felmerülő első kérdés: ha csak egyetlen végtelen szellemi lény létezik öröktől fogva, honnan van az anyagi világ? Az egyedül lehetséges válasz: ez a szellemi lény képes „semmiből” anyagi (fizikai) és szellemi (tőle különböző) valóságokat létrehozni, azaz *teremteni*. A teremtés emberi logikával megmagyarázhatatlan, ez nyilvánvaló minden filozófus és teológus számára, megmagyarázására mégis hatalmas erőfeszítéseket tesznek. Hogy miért? „Hinni Istenben és az üdvtörténet eseményeiben *szükségképpen* azzal kezdődik, hogy hiszünk Isten teremtmői tevékenységében”^a – hangzik az őszinte válasz.

Biztos vagyok benne, hogy a hívők 90 %-a túlteszi magát ezen a nehézségen, egyszerűen nem foglalkozik vele. A keresztény teológia azonban ezt nem teheti: a teremtés fogalmának ellentmondásmentes kifejtése és aktusának értelmezése végett négy feltételt kellett megfogalmaznia, miszerint Isten (1) *mindent* (önmagán kívül), (2) *semmiből* (ex nihilo), (3) *szabad akaratából* és (4) *véges időben* teremtett, vagyis:

- (1) semmilyen valóság *nem létezik* Istentől függetlenül és ő maga *közvetlenül* a teremtmő;
- (2) a teremtés előtt rajta kívül *semmi* (ideák világa, káosz, anyag stb.) nem létezett, a teremtett világ pedig *más*

^a XVI. Benedek szentbeszédéből, ZE 110423

- mint ő, nem saját lényegének „kisugárzása” és nem a „semmit” változtatta valamivé;
- (3) Isten önálló személyiség, semmi *nem kényszerítette* cselekvésre;
- (4) a teremtett világ *nem örökökévaló*.^a

Noha a történelem folyamán számos, egymással többé-kevésbé összeegyeztethető teológiai elmélet született, egyiküknek sem sikerült a négy feltételt leszámaztatnia a kiinduló (2.a) vagy valamilyen más axiómából, vagyis logikailag igazolni, hogy a teremtés *lehetséges*. Viszont többen különböző módon bizonygatják, hogy egyes feltételek levezethetők valamelyik másikból (tehát nem szükségesek), ami nem veszélytelen törekvés, mert siker esetén nem lehetne kizárni, hogy Istenen kívül más is tud teremteni.

A legnagyobb nehézséget a „semmiből teremtés” értelmezése jelenti, lehetőségét a teológia mégis kénytelen fenntartani, különben Isten sem teremthetett volna. A hívők számára leginkább érthető – kicsit régies, de máig nem „átértelmezett” – magyarázat szerint:

„Annyira nem semmiből lett a világ, hogy a legteljesebb létből ered. A hittudósok¹⁷ csupán azért mondják semmiből teremtettnek, mert élesen kifejezésre akarják juttatni azt a *tényt*{?}, hogy a világ anyag és forma szerint nem önmagától van, hanem Istentől. ... A teremtés tényének megállapítása mindig óriási *szellemi erőfeszítést*, a tapasztalati világból való *következetes kibontakozást*, az isteni élettevékenység magaslatára fölemelkedő *biztos lendületet* kíván.”^b

A kérdéskör azonban sokkal összetettebb. Bár a megkívánt lendület minden bizonnyal megvolt a tapasztalati világból következetesen kibontakozó teológusokban, amikor a teremtést magyarázták, óriási szellemi erőfeszítésük igencsak soványka eredményeket hozott. Nem szeretnék elkalandozni a kacifántos és egymásnak is ellentmondó fejtegetések gazdagon burjánzó szövevényében, de

^a Vö.: Geréby György: *A „semmiből teremtés” a skolasztikában*; in: Fehér Márta (szerk): *A teremtés – filozófiai történeti tanulmányok* (Áron, Budapest, 1996), 9-93. oldal.

^b SCHÜTZ 1/453-454 oldal.

ízelítőnek azért felvillantom Aquinói Tamás (AT) egyik érvét:

Létesítő hatásának kifejtéséhez Istennek vagy van szüksége valamilyen előzetesen létező dologra (például anyagra), vagy nincs. Ha nincs, akkor tud semmiből teremteni (2. feltétel); ha van, akkor Isten hozza létre ezt a dolgot is. Ennek vagy van előfeltétele vagy nincs. Ha nincs, akkor tud semmiből teremteni; ha van, akkor Isten hozza létre ezt a dolgot is ... sít. Az *anyagi okok sora azonban nem lehet végtelen*, kell valamilyen első oknak lennie, aminek nincs előfeltétele. Ez nem lehet maga Isten, mert benne nincs semmi anyagi, de nem lehet tőle különböző más valami sem, mert ez ellentmond az 1. feltételnek. Következtetés: teremő tevékenységéhez Istennek nem volt szüksége semmilyen „előzetes” anyagra, vagyis a világot „semmiből” teremtette.

A kicsit nyakatekert érvelésben – ha még nem bicsaklott ki nyakunk a tekeréstől – feltűnhet, hogy az „előzetesen létező dolog” létrehozása burkoltan már teremtés. De a kulcsállítás „az anyagi okok sora nem lehet végtelen”, amit – az említett 1. feltétellel együtt – AT más munkáiban kifejtett érvekkel igazol;^a ám okfejtése csak akkor kényszerítő, ha 2.a axiómából indulunk ki, miszerint Isten az első ok, miáltal szép kövér *circulus vitiosus*^b kerekedik ki.¹⁸

Hallgassunk meg még egy ellenfelet is:

Ha a teremtés semmiből történt, akkor volt egy utolsó pillanat, amelyben az addig nem létező világ megszűnt nem-létezni, és egy első pillanat, amelyben elkezdett létezni (és utána persze létező maradt). Ez a két pillanat nyilvánvalóan nem lehet azonos – hiszen akkor a világ egyszerre lett volna nem-létező és létező –, a két pillanat közötti időben viszont nem volt sem nem-létező, sem létező, ami ellentmondás. Tehát *a semmiből teremtés lehetetlen*.

^a Vö. Geréby i.m. 47-64. oldal.

^b *Hibás körbenjárás* <latin> – olyan logikai érvelés, amely a kiinduló feltevést használja bizonyítékként.

Hát nyaktekerésnek ez sem semmi, de próbáljuk meg követni AT válaszát is: A világ nem-létezése már nincs létezése első pillanatában, de valamely korábbiában sem, hiszen az idő vele együtt, ugyanabban a pillanatban keletkezett. Nemlétezéséről legfeljebb valamilyen nem létező, (imaginárius) időben beszélhetünk, ami *nem folytonos* a valós idővel, nem szükségszerű tehát, hogy a kettő között legyen valamilyen harmadik pillanat. Ha felfogtuk, be kell látnunk, hogy a válasz megáll, de súlyos ára van: következik belőle, hogy a teremtésnek nincs *első* pillanata, vagyis lehetséges, hogy *az anyagi világ végtelen!*

Aquinói Tamás világosan látta teremtéسلمéletének bukatóit, de – feltehetően elsőként – élt a már említett és a teológiában azóta is rendszeresen alkalmazott *átértelmezési* technikával. Úgy érvel, hogy – mivel a változás során *nem azonos* a kezdő és a végállapot, miközben *megmaradnak* a kiinduló dolog lényegi sajátosságai, a teremtésre viszont egyik feltétel sem teljesül – a teremtés *nem változás*, hanem valaminek „ugrásszerű” *keletkezése*. Így a teremtésben a „semmiből” kitétel nem időbeni, hanem *természet szerinti* elsőbbséget jelent és azt fejezi ki, hogy a teremtmény természete szerint semmi: ha Isten nem tartaná fenn, „magától” megsemmisülne.

Ha nem tévedek, ez úgy értendő, hogy miközben a teremtés révén létrejött az addig nem létező világ, semmi sem változott.

Másfelől kimutatta, hogy a 4. feltétel *tagadása*, azaz „a világ létezésének nincs kezdete (= örökkévaló)” állítás *nincs ellentmondásban* a másik három feltétellel.

Ismeretes, hogy kortársai nem nagyon kedvelték, de a pohár feltehetően ezzel a tétellel telt be: halála után műveit egy „szakértő” bizottság ízekre szedte és talált is benne eretnekgyanús állításokat. Ezek alapján Tempier párizsi érsek 1277-ben posztumusz kiközösítette az Egyházból, amit IV. Márton pápa is jóváhagyott, illetéknéppen kitiltva Tamás lelkét a mennyországból. Szerencséjére, nem kellett sokáig dideregnie a kapu előtt, mert XXII. János pápa 1323-ban rehabilitálta, sőt szentté is avatta.

A kinyilatkoztatott igazságra alapozott fenti teológiai érvek szerint Isten a világot semmiből teremtette, míg az Univerzum ismert fizikai törvényei szerint a semmiből teremtés lehetetlen.

Felvethetjük ugyan, hogy az energia megmaradási törvény szerint anyag és energia nem keletkezhetik és nem semmisíthető meg, de ez nem érinti a szellemek teremtését. Gyenge ellenérv azért is, mert a mai kozmológia szerint lehetséges, hogy az Univerzum anyagi objektumainak összes (pozitív) mozgási és teljes (negatív) gravitációs energiájának összege nulla. Nem mond tehát ellent a fizika törvényeinek, úgy értelmezni a teremtést, hogy Isten csak „szétválasztotta” a már létező kétféle energiát, ami persze elfogadhatatlan a teológia számára.¹⁹

Mivel teológiai igazságot racionális eszközökkel sem igazolni, sem megcáfolni nem lehet, a döntést – amint jeleztem – mindenkinek magának kell meghoznia. De aki a 2.a axiómából indul ki, annak azt is hinnie *kell*, hogy Isten képes teremteni: mind az anyagi, mind a szellemi világot „semmiből” hozta létre.

A jóságos

A monoteista vallásoknak azt is fel kell tételezniük, hogy Isten minden erényt végtelen fokban birtokol, így egyebek között végtelenül *jó*. A teológia végtelenül jó és bölcs Istene azonban nem-csak teremtett, hanem „az általa teremtett világot gondoskodásával fenntartja és kormányozza, ereje elér egyik végétől a másikig, és *mindent üdvösen rendez el*”.^a

Máig egyik legnagyobb teológiai probléma: hogyan lehet összehangolni Isten végtelen bölcsességét, értelmét, intelligenciáját és jóságát a világban tapasztalható, véges létezésünkhöz képest végtelen rosszindulattal és gonoszsággal. A modern hírközlés révén jószerével naponta értesülünk az emberiséget sújtó szenvedésekről – természeti katasztrófák, járványok, genetikai hibák, káros sugárzások stb. –, amelyek bajosan egyeztethetők össze az idézett, bő 140 éves dogmatikai definícióval! A korábbi „Isten terveit emberi ésszel nem érthetjük” című kitérő mellébeszélés helyett ma már (végre) a teológusok is beismerik „sötétben tapogatózó tudatlanságukat ebben a kérdésben”. Ennek ellenére megkísérlik felmenteni az Urat: „*Biztos* azonban – mert Isten *megígérte* s az ember hittal *elfogadta* –, hogy Isten a világot célba juttat-

^a Az I. Vatikáni zsinat definíciója; HD 3003.

ja... üdvözítő akarata legyőzi a gonosz hatalmát. ... Isten *megtapasztalt* üdvösséges tevékenysége felébreszti a reményt, hogy gondoskodásával a jövőben is mellette áll népének,” noha „a konkrét események megfigyeléséből nem szerezhettünk biztos tudást arról, hogy Isten hogyan vezeti célba a teremtetést”.^a Ezúttal nem értetlenkedem, hogy miért tekintendő bizonyítéknak a „hittel elfogadás”, egyáltalán honnan ismerjük Isten ígéretét és „üdvösséges tevékenysége” hogyan világlik át a rengeteg szenvedésen? A hívő tehát nem tehet mást, elfogadja, hogy az emberiség jelenlegi állapota megfelel a végtelen hatalmú és végtelenül jó, kedves gyermekeit végtelenül szerető Isten örök terveinek.

A nehézséget a jó és a rossz viszonylagossága okozza, – ami egyik nézőpontból jó, egy másikból rossznak tűnhet. Abszolút mérce csak Isten lehetne: *jó az, ami az ő szándékai szerinti*, de ezeket, sajnos, nem ismerhetjük; relatív, emberközpontú meghatározást a humanista értékrend ad.^b

Ám ha kicsit elvontabban gondolkodunk, és biztosak vagyunk benne, hogy *van* különbség jó és rossz között, akkor rögtön meg kell kérdeznünk: ki szabta meg ezt a különbséget? Ha Isten önkényesen döntötte el, mit tekint jónak, illetve rossznak, akkor az ő számára nincs elvi különbség köztük, s értelmetlen őt jónak tartani. A teológusok viszont azt mondják, hogy Isten jó, amiből szükségképpen következik, hogy a jónak és a rossznak van valamiféle Isten döntésétől független szerepe is, hiszen alkotásai és rendelkezései jók, nem pedig rosszak. Vagyis a jó és a rossz nem Isten akaratából jött létre, hanem lényegük szerint valamiféleképpen logikailag megelőzik őt – zsákutcába jutottunk.

Gisbert Greshake 20. századi neves teológus már a modern természettudományok eredményeire támaszkodik: „... az esetleges mindig áttöri a szükségszerűt. ... Hogy létezik rák, vírusfertőzések, születési rendellenességek, balesetek, árvizek és hasonlók – mindez egyenes következménye annak, hogy a fejlődés szabadon bontakozik ki; ...nem szükségszerűen... hanem játékban, a lehe-

^a DKK1, 227. illetve 229. oldal.

^b Lásd a 10. fejezetet.

tőségek kipróbálásában, a véletlenben”.^a A vitathatatlanul korszerű fejtegetés, sajnos, nem tér ki a magától értetődő kérdésre: ki alkotta azokat a törvényeket, amelyek szabályozták és ma is szabályozzák a földi események menetét? Mert a felelősség nyilván a törvényalkotót terheli!

Nem csekély erőszakot kell elkövetnie józan ítélőképességén annak, aki azt állítja, hogy Isten csak *a rossz létezése* – az emberek szenvedése – *árán* tudja elérni céljait! Ennek ellenére a teológia hevesen tiltakozik az ellen, hogy a rossz Isten szándéka szerint való volna és megkísérli felmenteni őt, mivel egyrészt a szabad akarat megadásával azt is el *kellett* fogadnia, hogy egyesek hibás döntéseikkel megronthatják maguk és embertársaik sorsát,^b másrészt azzal az indokkal, hogy azért *tűri el* a rosszat, mert enélkül nem volna értéke a jónak. „Isten sohasem engedné meg semmilyen rossz létezését, ha nem állna hatalmában még a rosszat is jóra fordítani. Jobbnak tartotta a rosszból kihozni a jót, mint azt, hogy egyáltalán ne engedje meg a rosszat” – vélte Szent Ágoston is. Noha emberi logikával nem láthatók át öröktől eltervezett útjai, abban biztosak lehetünk, hogy nem vall kudarcot üdvösségre vezérlő tevékenységében.^c

Ez az érvelés többszörösen elbukik. Egyrészt – mivel minden „szabad” döntésünket előre ismeri – véletlenül sem dönthetünk terveitől eltérően; másrészt nem is tudom, siralmasnak vagy inkább nevetségesnek minősítendő-e, hogy Istennek bármit is el *kellett* fogadnia vagy el *kell* *tűrnie* az emberek részéről? Mivel semmi sem történhet, amit *nem akar*, ha valamit *eltűr*, azt jelenti, hogy (elvben) *hozzájárult* a bekövetkezéséhez! A teológusok persze épenséggel az olyan érvelést minősítik siralmasnak és nevetségesnek, amikor valaki emberi logikával bírálja Isten elképzeléseit. Ám ez szofizmus: nem Istennek – amúgy senki által nem ismert – elképzeléseit bírálom, hanem a teológusoknak ezekről emberi

^a Gisbert Greshake: *A szeretet ára* (Budapest, Kairosz, 1999).

^b Lásd a 6. fejezetet.

^c Vö. Augustinus Aurelius: *Enchiridion ad Laurentium*, XI. 3.

logikával kimódolt elméleteit és érveit.

Változatlanul nyitva marad az a kérdés is, hogy Isten miért tartotta jobbnak kihozni a jót a rosszból, mint a jóból, vagy ha már rosszból, miért nem kevesebből, kicsit emberségesebben? Érdemi magyarázat helyett a legújabb teológia arra hivatkozik, hogy a világ éppen olyan amilyennek Isten akarta, így biztosan megvalósul kettős célkitűzése: önmaga fenségének kinyilvánítása, illetve az eszes teremtmények üdvözítése. Ennek szellemében, az Egyház – a korábbi „tűrj békével” felszólítás helyett – azon fáradozik, hogy lehetőleg megszüntesse, de legalábbis csökkentse az emberek szenvedéseit.^a

Ha elmélázunk egy kicsit a méreteken, akkor eszméletlen nagyképűségnek tűnik feltételezni, hogy az Univerzumhoz képest porszemnyi (~200 millió fényév vastagságú) „falban”, az ehhez képest porszemnyi Virgo galaxishalmazhoz képest porszemnyi Tejútrendszerhez képest porszemnyi Naprendszerhez képest porszemnyi Földhöz képest porszemnyi *ember* kedvéért jött létre az egész!

A modern teológia elismeri, hogy Isten, ha van, elérhetetlen értelmünk számára, ám ha *feltételezzük, hogy van és jó*, akkor feltételezhetjük azt is, hogy megismerhetünk belőle annyit, amennyi *elég* ahhoz, hogy megtegyük, ami lelkiismeretünk szerint megtehető. Igazságunk nem lesz mindenre kiterjedő, de arra elegendő lesz, hogy földi életünkkel kiérdemeljük az örök boldogságot.

Sajnos, ez az újszerű teológiai felfogás sem lép ki a bejáratott körökből. Ugyanis ha feltesszük, hogy van Isten, akkor jónak *kell* feltételeznünk, ez nem választás kérdése, hisz egy feltételezett rossz isten éppen arra nem volna alkalmas, amire kitaláltatott, nevezetesen, hogy üdvösségre vezérelje az embereket! Amit pedig megismerhetünk belőle, mihez elég? Ahhoz, hogy feltegyük: létezik és jó?

Másik bökkenő, hogy a teremtő Istennek *értelmesnek* kell lennie, ez vitán felül áll, különben nem hozhatott volna létre értelmes lényekkel benépesített világot. Minél jobban elmélyedünk azonban az okok keresgélésében, annál nyilvánvalóbb, hogy Isten

^a Vö. DKK1, 228-229. oldal.

részéről a teremtés totálisan ésszerűtlen cselekedet lett volna! Egy önmaga tökéletességének tudatában végtelenül boldog lénynek sem tökéletessége, sem boldogsága nem növelhető, képtelenség, hogy ne lett volna *tökéletesen* elégedett önmagával! Mit akarhatott volna kezdeni néhány véges porszemmel?

Nyilvánvaló, hogy a végtelen Istent nem tudjuk véges fogalmainkkal sem leírni, sem véges agyunkkal felfogni. Mivel azonban a hívők számára hitélményük bizonyosság erejű, kialakított istenképük valamilyen, pontosan meg nem határozható *jelkép* a már említett „felfelé húzó” *titokzatos erő* kifejezésére: hozzásegíti őket, hogy ne bolyongjanak céltalanul az életben, valamint *garantálja*, hogy haláluk után megmarad a személyiségük és – ha parancsai szerint éltek – jutalmul örök boldogságban részesülnek.

Az ateisták sincsenek sokkal könnyebb helyzetben, mivel látják, hogy „Isten eltűri a tűrhetetlent, felelőtlen és következtelen. Nem úriember”.^a Az emberiséget sújtó szörnyű természeti katasztrófák, az éhen halók iszonyatos kínjai, az irgalmatlanul kizsákmányolt kiszolgáltatottak gyötrelmei ismeretében azonban racionálisan csak két lehetőség között választhatnak: Isten

- vagy *végtelenül közömbös* (metán gonosz is), annyi szánalmat sem „érz” az emberek iránt, amennyit én érzek egy a testsúlyánál hatszor nagyobb súlyú morzsát cipelő hangya iránt,
- vagy *nem létezik*.

Első esetben szeretet helyett megvetést érdemelne, de ilyen alantas érzést aligha lehetne összeegyeztetni a humanista erkölcs alapelveivel. Marad a második feltételezés: Isten elutasítása tehát tiszta lelkiismerettel vállalható következtetés.

Ha valóban léteznék a végtelenül jó Isten, biztosan talált volna más módot, hogy hívőit meggyőzze végtelen atyai szeretetéről!

– • –

^a Arturo Pérez-Reverte: *A rivómester, avagy a nő árnyéka a férfiszíven* (Európa, Budapest, 2003) 113. oldal.

3. A Biblia

*A hit látja a láthatatlant, hisz a bibetlent és elfogadja a lehetetlent.
(Michael Thio)*

Tömören: Az első hivatalos bibliakánont az I. Konstantinápolyi zsinatot követő római zsinat állította össze 382-ben,^a minden későbbi bibliakatalógus ezen alapul. A konstantinápolyi kánont követve fordította latinra Szent Jeromos egyházatya a rendelkezésére álló arám, héber és görög szövegeket. Évszázadokon át ezt a fordítást tekintette az Egyház Vulgátá^b néven hitelesnek, és minden más fordításnak ehhez kellett igazodnia, mígnem 1965-ben átvette az etalon szerepét a Jeruzsálemi Biblia.

A keresztény vallási tanítás leggyakrabban a (keresztény) Bibliában foglalt kinyilatkoztatásra, mint az abszolút és kétségszövegbevonhatatlan igazságok tárházára hivatkozik, amelyeket minden embernek hittel kell(ene) elfogadnia; ehelyett a konok ateisták eltakarják szemüket és befogják fülüket. Vizsgáljuk meg hát kicsit ezt az alapvető dokumentumot. „A szent, ökumenikus és egyetemes zsinat... az Ószövetségi és az Újszövetségi Szentírás minden könyvét – mivel szerzőjük az egyetlen Isten –, valamint az Egyház által sértetlenül megőrzött szenthagyományt – ami Krisztus szóbeli tanításait és a Szentlélek közvetlen sugalmazásait tartalmazza –, kegyeletteljes hódolattal fogadja és tiszteli. ... {könyvek tételes, cím szerinti felsorolása} ... Ha pedig valaki mindezen könyveket vagy bármely részüket ... – úgy ahogyan a régi Vulgátá kiadás tartalmazza – nem tekinti szentnek és törvényesnek, vagy a szenthagyományt tudva és akarva elutasítja, legyen kiátkozva”.^c

A judaista kánon 24 könyvét az egyiptomi kivonulás óta eltelt, mintegy 2000 év alatt keletkezett számos szent iratból másolással-átírással-kivágásokkal-átszerkesztéssel az 5.-6. században hozták létre, közülük azonban csak a Mózesnek tulajdonított első 5 könyvet, a Tórát (Teremtés-, Kivonulás-, Leviták-, Számok- és Második Törvény könyve)

^a Lásd HD 179-180

^b ≈ elterjedt <latin>.

^c A Trentói (Tridenti) Zsinat (1545-63) határozatai (HD 1501-1504), illetve az I. Vatikáni Zsinat (1869-70) megerősítő dogmája (HD3029).

tartják vallásos tiszteletben.²⁰ Az Egyház viszont mindegyiket átemelte az Ószövetségi szentírásba, kiegészítve még további 15 szentnek deklarált másikkal.²¹

A helyzet azonban kicsit sem egyszerű, ugyanis a Szentlélek ellentmondó állításokat sugalmazott a szent szerzőknek, ráadásul az eredeti kéziratok túlnyomó része elveszett, a megszámlálhatatlan sok újra- és átírás, betoldás-kihagyás pedig csak növelte a homályt. Emiatt a Zsinat felülbírálta a Trentói zsinat tévedésmentes határozatát, azóta hitelesnek a Jeruzsálemi Bibliakutató Intézet által – az időközben fellelt eredeti héber, arám és ógörög töredékek alapján – korrigált szövegű *Jeruzsálemi Biblia* (Bible de Jerusalem) tekintendő.²²

Rögtön felmerül a gyanakvó kérdés, hogy ha már Isten vette a fáradságot és közölte az emberiséggel az örök igazságokat, miért nem ügylet egy kicsit arra is, hogy fennmaradjanak a hiteles iratok? Akár eredetiben, hiszen vannak a bibliai korokénál régebbi írásos emlékek is. Hány eretnek maradhatott volna életben, akiknek mindössze az volt a bűnük, hogy más szöveget tartottak igazságnak...

Az Egyház számára a hitelesség kulcskérdés, hisz minden tekintélyét és jogosítványát Jézusnak az Újszövetségi Szentírásban található szavaira vezeti vissza. Nem kívánnék a bibliai egzegézis csábító vizeire evezni, csak idézek két tárgyilagos és szakszerű magyarázatot a hivatalos magyar nyelvű bibliakiadásból: „A modern történetírás *feladata*, hogy a Biblia *adatait beillessze* az egyetemes történelembe. A bibliai kronológia adatai elégtelenek, a Biblián kívüli adatok bizonytalanok.” ... „Hogyan lehet megtudni, hogy az üzenet Istentől származik? A Biblia szerint két bizonyíték van: a *jövendölés beteljesedése*, és a tanítás *egyezése a jehovista tanokkal*.”^a Így már világos.

Az Ószövetségi Szentírás (Ószövetség)

Az egyistenhit a maga kiérlelt formájában nem villámcsapásszerűen világosította meg a választott nép agyát, ahogyan a Bibliában

^a *Biblia* (Szent István Társulat, Budapest, 1986), magyarázatok a 14. illetve a 800. oldalon.

olvashatjuk. Az i.e. 2. évezred közepe táján, amikor a sémi népcsoport zsidó ága behatolt Kánaán területére, Ábrahám istene, Jahve – az akkori sokistenhívő panteon harmadrangú, antropomorf törzsi főistene – felhőkön száguldozó viharistenként részesült tiszteletben. Az Ószövetség szerint meg emberként sétált a Paradicsomban, el lehetett előle bújni, ruhát készített a bűnös emberpárnak; megküzdött Leviatánnal (akit vagy nem ő teremtett, vagy ha igen, a viadal nem volt korrekt, hisz ismerte ellenfele gyenge pontjait); összehozta Ádám ivadékait az *istenek* fiaival és leányaival; elnökölt az *istenek* tanácsában stb.^a

Amellett, hogy Jahve a későbbi évszázadok során Baálnak, a lenézett kánaáni főistennek egyik-másik génjét is örökölte, egy időre az asszír főisten Él családjába is bekerült, *istenfiüként*. Ahogyan a törzsfőkből (törzsi) királyok lettek, úgy nőtt Jahve hatalma is a többi isten felett és fokozatosan magába olvasztotta Él tulajdonságait, akivel így azonos rangra emelkedett. A babiloni fogság lényeges változásokat hozott, mert a próféták elhitették, hogy a hűtlenül elhagyott Jahve sújtja a népet és kialakították az „egyetlen Jahve” kultuszt.

Az Ószövetségben kibontakozó „jahvista tanok” azonban sok tekintetben nem egyeztethetők össze mai erkölcsi felfogásunkkal, de vannak ilyen példázatok a történeti könyvekben is. Ellenérvként felhozható, hogy a szent iratok jórészt az i.e. 2. – 1. évezred erkölcsi normáit tükrözik, ezért helytelen mai mércéket alkalmazni velük szemben. Ez igaz, mivel pedig a judaizmus szerint a szent könyvek emberi szerzők alkotásai, el kell fogadnunk, hogy ők saját koruk erkölcsi felfogását tekintették normának. A nagyobb gond az, hogy Jahve számos esetben saját parancsainak (ne ölj, ne lopj, ne hazudj stb.) megszegésére ösztökél, amire nem nagyon lehet mentséget találni.

Méltánytalan volna viszont nem elismerni, hogy az Ószövetség máig érvényes erkölcsnemesítő tanításokat is tartalmaz, például a Példabeszédek- és a Bölcsesség könyvében, a prófétai könyvekben, vagy a Zsoltárok könyvének lélekemelő himnuszai-

^a Vö. Teremtés könyve, Ter 3.1-24, Zsoltárok könyve, Zsolt 74.14, Ter 3.5, 6.1-2, Zsolt 82.1.

ban és imádságaiban. A judaizmus azonban csak a Tórát tiszteli szent könyvként, a hétköznapi erkölcsi szabályok vezérfonala a Talmud, pontosabban a Gemára.

A Talmud két része a Misna és a Gemára; az előbbi inkább a Tórához kötődik, annak részletesebb magyarázata; az utóbbi emellett a hétköznapi élet szabályait, az erkölcsi törvényeket is tartalmazza. A Gemára magas rendű erkölcsisége a humanista erkölccsel vetekszik és máig meghatározza a zsidóság erkölcsi magatartását. Sajnálatos azonban, hogy alapvetően csak a zsidóságra vonatkozik, kirekesztve a nem-zsidó emberiséget.

Noha az egyetlen Jahve az i.e. 1. évezred végére levetkőzte emberi jellemvonásait – bosszúszomja jelentősen csillapodott, sőt a közösségekben élőket egymás szeretetére is inti –, továbbra is a zsidóság „saját” istene maradt, akivel kölcsönösségi alapon szerződést kötöttek, aki csak őket támogatja, ellenségeiket pedig (népével egyetértve) gyűlöli. Sok évszázadnak kellett még eltelnie, mire Philón, Jézus kortársa megfogalmazhatta a *transzcendens* (nem látható, alakatlan), *egyetemes* (minden népé) és *erkölcsös* (szerető és megbocsátó), mai értelemben vett egyetlen isten képét.

Az Újszövetségi Szentírás (Újszövetség)

Mondandóm szempontjából kulcsfontosságúak a Jézus-életrajzok, amelyekből a 2. század közepe táján több tucatnyi forgott közkézben. A válogatás felelősségteljes munkáját első ízben Iréneusz (?130 - ?202) lyoni püspök vállalta. Mindenekelőtt kiemelt négyet az akkoriban burjánzó evangélium-dzsungelből, amelyek leginkább megfeleltek az addigra már nagyjából kikristályosodott doktrínának, és ezekből, valamint a legelterjedtebb szentnek tartott iratokból állította össze az első bibliakánont. Meggyőző indoklása szerint „mivel a világnak négy sarka van, és négy fő szél fúj, amerre az Egyház elterjedt”, ezért evangéliumból s négynek kell lennie, ezek pedig Máté, Márk, Lukács és János írásai.

A *szinoptikus* (egy-nézőpontú) evangéliumokat – szerzőjük Máté, a vámosból lett apostol; a jeruzsálemi Márk, Péter kísérelője, illetve a pogányságból megtért orvos, Lukács, aki főleg Pál apostollal járt térítő utakon – azért nevezik így, mert történetük fonala azonos és sokszor szó sze-

rint is egyeznek.²³ A negyedik szerzőjének Jézus unokatestvérét, Jánost, a szeretett tanítványt tartják.

Ha megéri, Iréneusz püspöknek szereztek volna néhány kellemetlen órát a 4. században keletkezett Nag Hammadi-tekercesek, amelyekben a kanonizált evangéliumokétól merőben eltérő jézuskép bontakozik ki.²⁴

Fülöp evangéliumának megrázó megállapítása: „Jézus minden tanítványánál jobban szerette Mária Magdolnát, ezért gyakran ... [szájon/arcon?] csókolta”.²⁵ *Mária Magdolna evangéliumában* ő a Jézushoz legközelebb álló főszereplő, aki megelőzi a többi tanítványt, és akire Jézus rábízta tanításának továbbvitelét. A korabeli férfiuralmú társadalom azonban nem tűrhette, hogy egy nő vezessen férfiakkal álló közösségeket, netán ő legyen az Egyház megalapítója. Ezért különös alapossággal értékelték le Mária Magdolna szerepét: I. Gergely pápa például tévesen (?) össze-mosta őt a Jézus lábait könnyeivel öntöző és hajával megtörülő prostituálttal – ezt a megbélyegzést csak 1400 év múltán oldotta fel XVI. Benedek pápa.²⁶

Ami az *Apostolok Cselekedeteit* illeti, az 1. század második felében legalább 5 főapostol cselekedeteiről szóló írás volt forgalomban. Végül is a Lukács evangélistának tulajdonított könyv került be a kánonba, amelyik Péter és Pál apostol életéből mond el epizódokat és feltehetően ugyanabból az időszakból származik, mint az evangéliumok.

Az *apostoli levelek* szerzői körül még nagyobb a kuszaság. A Pál apostolnak tulajdonított 14 levél közül 4 a benne foglalt tanítás alapján biztosan egészen korai (52-72 közötti) – akár Páltól is eredhet –, 3 levél szerzője vitatható, legalább 7 pedig biztosan mások műve, ez szövegelemzéssel kimutatható (és a keresztény egzegézis sem vitatja). A további 7 apostoli levél az 1. század vége felé keletkezett, szerzőjük határozottan nem azonosítható; egy biztos: az apostolok akkoriban már nem éltek.

Talán a legkorábbi újszövetségi irat a *Jelenések Könyve* (Apokalipszis), a gonoszok elpusztulásának és a jók megdicsőülésének látomásos leírása. Engels egy érdekes elemzése szerint Néro csá-

szársága alatt, 68-69 fordulóján íródott.^a Szerzője magát Jánosnak nevezi, de biztosan nem lehetett János apostol, mert a szöveg említi a 12 apostol emlékkövét,^b ilyenek azonban csak halottaknak jártak. A könyv egyetlen lényeges kijelentése, hogy a *Bárány* áldozata megmentette a hívőket, de nem derül ki hol, mikor és hogyan. Viszont nagyon közelinek – 4 éven belülnek²⁷ – és rettetesnek hiszi a világvégét, ezért bűnbánatra szólít fel.

Ebben az időszakban a még távolról sem egységes keresztény gyülekezetek számos más apokrif^c művet is használtak szent könyvként, ezek azonban nem feleltek meg a későbbiekben kialakult szervezeti és tanrendszernek. Mivel a római zsinat (382) után olvasóiknak kiközösítés járt, lassan feledésbe merültek és elvesztek.

Eddig eljutván, a kiválogatott művek igazságtartalmára is igencsak kételkedve kell gondolnunk. Úgy látszik, hogy a bizonytalanság férgé a teológusok lelkét is megrágtá: miután évszázadokon át megkövetelték a hívőktől, hogy a Biblia szövegét szó szerint higgyék, 1948-ban a Pápai Bibliabizottság kénytelen volt elismerni, hogy a Biblia – jóllehet történeti {?} mű –, képletes nyelven, egy kevésbé fejlett emberiséghez alkalmazkodva mondja el az eseményeket.^d Kínos botrány kerekedett például a – több ószövetségi szövegrészt is tartalmazó – *Holt-tengeri tekercsek* körül; a bő 40 évnyi titkolódzás után végül is nyilvánosságra hozott anyagot azonban sikerült nagyjából összhangba hozni a hivatalos szövegekkel.²⁸ A huzavonára a Zsinat tett pontot, kijelentvén, hogy a Biblia *nem adattár és nem történelemkönyv*, a szent szerzők csak abban voltak tévedhetetlenek, amit általuk *Isten közölni akart* az emberiséggel; nem tévedhetetlenek azonban történeti és tudományos kérdésekben, sőt, ilyen *tévedések* biztosan *találhatóak* is a Bibliában.^e

^a Friedrich Engels: *A Jelenések könyve*, in: Marx-Engels-Lenin: *A vallásról* (Kossuth, Budapest, 1975), 256-263. oldal.

^b Jelenések Könyve, Jel 21.14.

^c Elrejtett, titkos <görög>.

^d HD 3862-3864.

^e Vö.: Dei verbum I.

Ennél is tovább ment Rudolf Bultmann (1884-1976), a modern protestáns teológia egyik vezéralakja, a *demitologizáló egzisztencializmus* kidolgozásával, amelyben megpróbálja feloldani az ellentmondásokat a mai ember tudományos műveltsége és a bibliai legendák világa között. Ez a vallási irányzat egyenesen kimondja, hogy a Biblia tele van mítoszokkal, amelyek elfedik a lényegi igazságot, ezért ezektől meg kell tisztítani.

A protestáns és az ortodox keleti egyházakkal szembeni évszázados feszültségek enyhítése végett a Zsinat némiképp engedett a korábbi merev felfogásból és a kinyilatkoztatás kizárólagos forrásának Jézust ismerte el. Továbbá szükségesnek jelentette ki, hogy az új fordítások és magyarázatok kiemeljék a tévedésmentes – ám pontosan meg nem határozott – igazságokat és megszabadítsák a szent szövegeket a „rájuk rakódott” elavult vagy történelmietlen részekről.

Foglaljuk össze: A Biblia szerzője maga Isten, aki hitelt érdemlő és igaz kinyilatkoztatásokat adott az embereknek, – más-képp nem tehetett, mert végtelenül igazmondó. Szentlélekként azonban nem ügyelt rá, hogy a szent szerzők összehangoltan közöljék a sugalmazást, sőt eltúrte, hogy téves vagy hamis történelmi adatokkal és fárasztó ismétlésekkel vegyítsék a szövegeket. Majd hagyta, hogy az eredeti iratok megsemmisüljenek, a másolatok hitelességéről viszont semmit se lehessen megállapítani. Így elkészült a mű, amely hivatva van minden időkre megmondani minden embernek az örök igazságokat.

Hadd jegyezzem azért meg, hogy a Tanítóhivatal felbecsülhetetlen segítségét nyújthatna az emberiségnek öröktől elrendelt célja – nevezetesen a túlvilági boldogság – eléréséhez, ha kihámozná a két Testaméntumból az *Isten által közölni akart* mondanivalót és kiadna egy olyan Bibliát, amelyik csak a tévedésmentes igazságokat tartalmazza; esetleg csak a teológusok számára, a hívőknek maradhatna a jelenlegi Biblia.

Tudomásul kell azonban vennünk, hogy a vallásos hívők szemében lényegtelenek mind a téves történelmi adatok, mind az ellentmondások, amelyekről nagy többségük egyáltalán nem is tud. (Honnan is tudna? Hitoktatás keretében ilyenekről nem esik szó, szertartási szövegekben nem szerepelnek!)

Az Ószövetség a zsidók számára a *saját* istenükkel kötött szövetség pecsétje és záloga örökségül ígért ősi földjüknek, amelyet évezredek, szenvedésteli küzdelmek után végül is elnyertek.

Más népeknek is vannak „saját” isteneik, de ebben a szövetségben különleges reciprocitás tükröződik, mert a nép viszont Jahve „sajátja”, amelyet kiválasztott magának.²⁹

Az Újszövetség pedig egy karizmatikus próféta tanításait tartalmazza, amelyekben elsőként teszi kötelezővé a szeretet és a megbocsátás – mai szóval tolerancia – gyakorlását minden követője számára.^a

Legyen bár a racionális gondolkodás számára nyilvánvaló, hogy a Biblia nem lehet semmilyen isten – legkevésbé a tökéletes Isten – vallási tanítása, a maga nemében mégis páratlan alkotás, az emberiség egyik kulturkincse, méltatlan és csekély értelemre valló dolog volna hát mindenestül elvetni. Ahogyan a Védák a hinduk, a Korán a muszlimok, úgy a Biblia a keresztények számára szent könyv, az Isten és az ember közötti misztikus kapcsolat kézzelfogható bizonyítéka, a legfontosabb forrás Jézusról, vallásos tudatuk szerves része. Miért akarnánk bárkit is megfosztani a „felfelé húzó”, melengető érzelmektől?

A hívők pedig tisztelettel kéretnek nem elhinni, hogy – mivel nem ismeri el a Bibliát Isten szavának –, az ateizmus mótely, és ne tekintsek olyan hitetlenségnek, amelynek kiirtása erkölcsi kötelességük.

— • —

^a Lásd például dr. Mátrai László: *A Biblia helye az emberi művelődéstörténetben*; in: Rapcsányi László: *Beszélgetések a Bibliáról* (RTV-Minerva, Budapest, 1978) 21-26. oldal.

4. Jézus

*Az Isten országa nem jön el szembetűnő módon.
... Mert az Isten országa közöttek van.^a*

Tömören: József és Mária gyermekének, Jézusnak cselekedeteiről és tanításairól értékelhető adatokat csak az Újszövetségben találunk, ám magánéletére utaló alig akad ezek között. A kereszténység alapvető tanítása, hogy benne a második isteni személy – a Fiúisten – öltött testet, így egy személyben két természet – isteni és emberi – birtokosa volt, két önálló szabad akarattal. Aki ezt és feltámadását nem hiszi, nem tekintheti magát kereszténynek.³⁰ A definíció mélyén rejlő súlyos elvi problémák természetszerűleg lettek számos eretnekség forrásaivá, miközben máig adnak kenyeret éles elméjű dogmatikusoknak.³¹ A múlt században előkerült néhány apokrif irat hatására fellángoltak a viták Jézus személye körül, át- és újraértelmezések tucatjai láttak napvilágot, anélkül, hogy a régebbiekkel szemben világos megoldásokat kínáltak volna. Ki volt hát ez a rendkívüli személy?^b

A Biblia Jézusa

Az ellentmondásos Újszövetségi szövegekből nem rajzolódik ki egységes Jézus-kép, bőven marad tér a hit számára. Fogadjuk hát el az általános elemző elvet: minél „kellemetlenebb” teológiai értelemben egy történet, annál valószínűbb, hogy igaz, hiszen nyilván annyira elterjedt, hogy (bár jobb lett volna) nem lehetett kihagyni, maradt a kínos magyarázkodás. Így nézve a legrégebbnek tartott evangéliumot, Márkét tekinthetjük leghitelesebbnek, aki a későbbiekkel szemben hajlamosabb beszámolni az összképet rontó eseményekről is.

Belépése az árnyékvilágba

Jézus születéséről csak Máté és Lukács evangéliumában olvashatunk. A korabeli elvárásnak megfelelően mindkettő úgy tartja,

^a Lk.17,20-21.

^b Részletesen lásd Álló Géza: *Az istenember 1-2* (Tekintet, 2010/2,125-150. oldal és 2010/3, 132-155. oldal).

hogy anyja szűzen foganta őt a Szentlélektől és Betlehemben született, a részletekben azonban jelentősen eltérnek. *Máté* történetében^a a család betlehemi, Heródes pedig a fényes új csillag vezette „napkeleti bölcsektől” tudja meg, hogy a zsidóknak új királyuk született.³² *Lukács* szerint^b ellenben a szülők Názáretben éltek és Mária – Augustus császár népszámlálási rendeletére, „mindennaposan”, terhessége kilencedik hónapjának vége felé – 140 km-nyi utat tett meg, részben gyalog, részben egy szamár hátán zötykölődve Betlehemig, ahol Józseffel – szálláshely hiányában – egy istállóba szorult, s ott született Jézus.³³ Legvalószínűbb mégis Márk közlése, miszerint azért mondták Jézust názáretinek, mert az volt a szülővárosa.^c

Noha a szűzi foganás biológiailag lehetséges, Mária esetében ne firtassuk a részleteket, hiszen „a Biblia semmilyen utalást sem tartalmaz arra vonatkozólag, hogy Jézus születése csodaszerű esemény lett volna”. Joseph Ratzingernek még a Hittani Kongregáció prefektusaként adott hiteles magyarázata szerint

„Jézus istenfiúsága ... nem azon alapszik, hogy nem volt emberi apja; az istenvoltáról szóló tanítást nem érintené, ha *szokásos emberi házasságból* született volna, hiszen az istenfiúság, amiről a hit beszél, *nem biológiai*, hanem *ontológiai* tény {?}. ... Istenszáson az Atya és a Fiú közötti személyes és lényegi *viszonyt* értjük ... {akik a szűzi foganást szó szerint hiszik} *nem tudománytalanul érvelnek*, hiszen támaszkodhatnak ... a gyermekiség-evangéliumokra”, de „*nem ütköznek össze* az Egyház hitével” azok sem, akik misztikus jelképnek gondolják.^e

A neves teológus, majd pápa tudása iránti minden tiszteletem dacára meg kell állapítanom, hogy ez az érvelés *hamis*: egyrészt a szó szerinti értelmezést vallók igenis *tudománytalanul érvelnek*, másrészt az evangéliumok szövegét átvitten értelmezők igenis *összeütköznek az Egyház hitével*, hisz a vonatkozó dogmák (és ártértelemezéseik) félreérthetetlenül kijelentik, hogy Szűz Mária „férfit nem ismerve, a Szentlélek erejéből” foganta Jézust.^f

^a Mt 1.18, illetve Mt 2.1-33.

^b Lk 1.35, illetve Lk 2.1-31.

^c Mk 1.9.

^d DKK2, 187. oldal.

^e DKK2, 189. oldal.

^f Lumen Gentium 63, vö. Lk 1.35.

A „mikor” kérdésében sincs összhang a két szerző között. Tekintetbe véve, hogy Heródes i.e. 4-ben halt meg, ám a hírt megkapván, Máté szerint előzőleg megöletett Betlehem környékén minden fiúgyermeket, biztonság kedvéért „két éves korig”, Jézusnak legkorábban i.e. 7 végén kellett születnie. Ez az időpont azonban sehogyan sem hozható összhangba Lukács közlésével, aki szerint az „összeírás Quirinius, Szíria helytartója alatt volt”, akiről viszont tudjuk, hogy i.sz. 6-7. között töltötte be ezt a posztot, amikor is Josephus Flavius szerint 6-ban népszámlálást rendelt el Júdeában.

Ellentmondás van két apostol-evangélista, Máté és János között a tanítás időtartamában is (1, illetve 3 év), ami azért furcsa, mert mindketten együtt jártak Jézussal. De nem kisebb a zűrzavar Jézus személyének meghatározása körül sem. Szólították Őmak – ez kijárt a köznyelvben minden tudósna – *Messiás*nak – Jézus mindig tiltakozott ellene –, *Isten Fiának* – sokan használták „igaz ember” vagy „szent ember” értelemben de tanítványai sosem mondták,^a ő maga pedig sosem tartotta magát Istennek. Az *Emberfia* kifejezés³⁴ csak az evangéliumokban fordul elő (a levelekben sohasem!): mindig Jézus mondja *önmagára* vonatkoztatva, a szerénytelen „én magam” helyett. Sajátmagát *démonűző* és *gyógyító próféta*nak tartotta és eszerint is élt.^b

Működése és tanítása

Jóllehet Jézus hithű zsidó volt, a törvényt emberségesen értelmezte – „A szombat van az emberért, nem az ember a szombatért” –, és a kegyetlen, bosszúálló Jahve helyett a szerető Atyát hirdette, második főparancsként pedig – „Szeresd felebarátodat, mint saját magadat” – szeretetet és megbocsátást kívánt – „nem hétszer, hanem hetvenhétszer” –, igaz, sajnálatosan csak izraelita felebarátaira vonatkozóan.^c

^a Egyetlen kivétel Mt 14.33.

^b Vermes Géza: *A zsidó Jézus* (Osiris, 1995), 115-262. oldal.

^c Az idézetek rendre Mk 2.27, Mk 12.31 és Mt 22.39, illetve Mt 18.22.

Szentbeszédekben gyakran idézik az irgalmas szamaritánusról szóló (egyetlen) példabeszédet, aki megsegít egy ismeretlen sebesültet,^a de ezt az megragadó tanítást erősen ellenpontoszza a „A pogányokhoz vivő utakra ne térjetekek rá, s a szamariaiak városaiba^b ne menjetekek bel!” utasítás, vagy a görög/kánaáni asszony megalázása.

Az evangéliumok bőven sorolják Jézus csodatetteit. A korabeli közfelfogás szerint a betegség mindig valamilyen – esetleg az ősök által elkövetett – bűn büntetése volt és Jézus is ezt vallotta: „bűneid megbocsáttattak... a hited meggyógyított” – mondta minden csodásnak látszó gyógyítása után. Ezekkel kapcsolatban csak annyit jegyeznek meg, hogy érdekes módon még a legnagyobbaknak – kenyérszaporítás, Lázár feltámasztása – sem volt semmilyen visszhangjuk! Teológiai magyarázat azért van: „a történeti-kritikai vizsgálat ... megmutatja, hogy a hagyományozódás folyamatában *gyarapodás* történt, *fokozással*”.^c Értjük.

Hitelrontó tény az is, hogy amikor a farizeusok kérik, igazolja magát valamilyen csodajellel, Jézus nem képes rá, illetve, hogy szülővárosában milyen heves elutasításban részesül. Magyarázat persze ezekre is van: „a gonosz és házasságtörő nemzedék” nem érdemli meg, illetve „A prófétának... hazájában... nincs becsülete.”^d Mindenesetre furcsa egy próféta részéről, aki isten ígéjének terjesztése végett küldetett a földre, hogy a „kívülállóknak” rejtvényekben beszél: „Nézzenek, de ne lássanak, halljanak, de ne értsenek, nehogy megtérjenek, s bocsánatot nyerjenek.”^e

Próféta elődeihez hasonlóan a szegényekhez és az elesettekhez szólt, ám apokaliptikus jövődöléseivel együtt közelinek ígéri – „az itt állók közül némelyek nem hálnak meg”^f – isten földi országának megvalósulását. Mint tudjuk, ez a reménye nem teljesült.

^a Lk 10.30-37.

^b Mt 10.5, illetve Mk 7.25-27, Mt 15.26.

^c Mindkettőre találhatók példák DKK1, 284. oldalán.

^d Mk 8.12, Mt 12.39 stb., illetve Mk 6.4.

^e Mk 4.12

^f Mt 16.28.

Halála és feltámadása

Az utolsó vacsorát követő eseményeket mind a négy evangélium lényegében egybehangzóan írja le: Jézus tanítványaival a Getszemáni majorba ment, ahol Júdás apostol árulása révén elfogták. Ezután a legfőbb zsidó törvényszék, a Szanhedrin *istenkáromlással* vádolva halálra ítélte, majd – nem lévén kivégzési joga – zsidó királyi címre törő *politikai lázadóként* küldte a császár júdeai helytartója elé. Köztudott, hogy Pilátus nem találta bűnösnek és szabadon akarta bocsátani Jézust, a zsidók követelésére mégis átadta katonáinak kivégzésre, akik embertelen kínzások után keresztre feszítették.³⁵ Jézus holttestét – miután 100 font (≈ 33 kg!) font mirha- és aloé keveréket felhasználva – *gyolcsba göngyölték*^a – egy sziklasírban helyezték el, amelyet nagy kővel zártak le.

Ugyancsak sarkalatos keresztény hittétel, hogy Jézus *harmadnapon* feltámadt, ezzel kétséget kizáróan bizonyítva istenvoltát és reményt adva a hívőknek a halál utáni örök életre. „Nem nagy dolog elhinni, hogy Jézus meghalt, ezt még a pogányok is elhiszik, mindenki elhiszi. Az igazán nagy dolog elhinni, hogy feltámadt” – tanította Szent Ágoston.

Néhány történelemcsináló asszony – tudva, hogy a holttestet zsidó szokások szerint bepólyálták, a követ nem tudják elhengeríteni, és a sírt őrzik a Szanhedrin őrei –, vasárnap reggel mégis úgy döntött, hogy újfent megkenik a testet, ám a sírt üresen találták. A helyszínről az evangéliumok meglehetősen ellentmondásosan számolnak be: Máténál az Úr angyala, Márknál egy fehér ruhába öltözött ifjú, Lukácsnál két férfi, Jánosnál két angyal fehér ruhában tudatta az asszonyokkal, hogy Jézus feltámadt.^b (Ne feledjük, hogy Máté és János *saját szemével* látta az üres sírt!) Leghitehetőbb Márk beszámolója: „Erre kijöttek a sírből és elfutottak, mert félelem és szorongás vett rajtuk erőt. Félelmükben senkinek

^a János evangéliuma: Jn 19.38-42.

^b Vö. rendre Mt 28.2-10, Mk 16.5-11, Lk 24.2-11, illetve Jn 20. 2-18.

sem szóltak semmiről.”^a A mai teológia már elismeri: „Nincs közvetlen szemtanúja a feltámadás eseményének. Jézus feltámasztása tehát *nem...* történelmileg bizonyítható *tény*, hanem olyan *valóság*, amelyet csak a *hitben* lehet *megtapasztalni* ... A történész nem rendelkezik olyan megismerési eszközzel, amely... igazolja Jézusnak... feltámadását.”^b

Mivel hitigazságok elfogadásához előzetes hitre van szükség, minden további észrevétel feleslegesnek tűnik, ám a történész által nyitva hagyott aprócska kérdést mégiscsak fel kell tennem: hová lett a feltámadt Jézus? Az Apostolok cselekedetei szerint 40 nap elteltével – 11 apostola előtt – *felemelkedett a mennybe*. Ezt a bagatell eseményt Márk és Lukács elintézi egy mondattal,^c de hát ők ugye nem láthatták. A maga korában értelmiséginek számító Lukács érezte is a lyukat az életrajzban, ezért számolt be utólag a feltámadás utáni 40 nap eseményeiről.^d Sajnálatos viszont, hogy Máté és János apostol, akinek *szemeláttára* történt az esemény, evangéliumában *egyetlen szóval sem említi!*

Az ember-Jézus

Nagy szenzációnak számított, amikor a Holt-tengeri tekercsekből kiderült, hogy a *zsidókeresztény közösségek* tanítása erős rokonságot mutat a korabeli *esszénius* közösségekével. Az Egyház ugyan élből elutasít minden magyarázatot, amely ellentmondásban van a hivatalos dogmaszövegekkel, mégis az utóbbiak közül – éppen a leletek hatására – jó néhányat kénytelen volt alaposan „átértelmezni”. Például az emberi apaság lehetőségének már említett elismerése mellett, manapság általános az a nézet is, hogy József – következőképpen fia Jézus is – felső-középosztálybeli tanult, tudós ember volt. Az alábbiakban lássunk két elméletet az érem másik oldaláról.

^a Mk 16.8

^b DKK1, 298. oldal

^c Mk.16,19, illetve Lk.24,50-51.

^d Apostolok Cselekedetei: ApCsel 1,3-12.

A Messiáskirály

Barbara Thiering könyve^a valóságos szakmai vihart kavart: a kutatók többsége máig hevesen elutasítja, de vannak, akik nagyra értékelik elméletét, mivel Jézus életének számos eseményére és „csodájára” ad racionális magyarázatokat, az esszénus szabályzatok (különösen a *Közösségi szabályzat*, 1QS) fényében. Azt állítja, hogy Jézus családjának aktív szerepe volt a qumráni esszénus közösség életében, amelyet a *főpap* (pápa) - *prófeta* - *király* hármashból álló triarchia irányította.

I.e. 7-ben Jézus a királyi poszt várományosaként született, mivel – Dávid király késői utódaként – nagyapja, Héli volt a király, apja József pedig a „trónörökös” koronaherceg. Amikor Jézus i.sz. 6-ban betöltötte 12. évét át kellett esnie a hagyományos beavatási szertartáson és jelképesen másodszor is „megszületett” – valószínűleg erről ír Lukács úgy, mint valódi születésről.³⁶ Az ifjú Jézus 17-ben töltötte be 20. évét, amikor is a közösség teljes jogú tagjává avatták. Mivel ebben az évben meghalt nagyapja, József lett a király s Jézus a koronaherceg; apja halála után 23-ban pedig megkapta a messiás-királyi címet.

A könyv sorra veszi Jézus csodáit, és mindegyikre talál racionális magyarázatot.³⁷ Például, amikor Jézus *borrá változtatta a vizet*, valójában szabályt szegett: megengedte, hogy a szent étkezéseken a kenyér után a be nem avatottak és a közrendűek – prozeliták^b, házások, fogyatékosok és nők – ne csak vizet, hanem bort is ihaszanak. Amikor pedig *két kenyérrel jóllakatta az ötezeres tömeget*, tulajdonképpen általánossá tette a kenyér megtörésének és szétosztásának jogát, amelyet addig kizárólag leviták gyakorolhattak.

Thiering úgy véli, hogy 29-ben, 36. életévében Jézus eljegyezte leghívebb női tanítványát, Mária Magdolnát, akiből hét ördögöt űzött ki, aki végig otmaradt a kereszt tövében Máriával, Jézus anyjával – mikor az apostolok már gyáván elmenekültek –, és akinek elsőként jelent meg a feltámadt Jézus.³⁸ Mint a triarchia királyának, Jézusnak kötelessége volt fenntartania a vérvonalat,

^a Barbara Thiering: *Jézus, az ember* (Gold Book, Debrecen 1992).

^b Megkeresztelt pogányok.

ezért a *dinasztikus* cölibátusi szabály szellemében 36. életének szeptemberében, 32-ben próbaházasságra lépett Mária Magdolnával, aki a decemberben engedélyezett szexuális kapcsolat révén teherbe esett. A végleges házasságot 33. márciusában Qumránban kötötték meg, az esszénusok szokásos napéjegylenlőségi találkozóján. Itt fogták el Jézust, és itt feszítették keresztre is.³⁹

A könyv legtöbbet vitatott állítása, hogy Jézus *nem* halt meg a kereszten, csak elkábította a mérgezett ital; miután pedig levették a keresztfáról, Simon mágus felélesztette és elhíresztelte, hogy feltámasztotta. A feltámadás legendáját aztán az apostolok is átvették, mert igen vonzónak bizonyult a pogányságból áttérő hívők számára.

Bármilyen logikusnak tűnnek is Thiering merészen új elképzelései, egyes következtetései két okból is nehezen tarthatók. Egyrészt Jézusnak ilyen szoros kapcsolata az esszénusokkal nem igazolható a Holt-tengeri tekercsekből, másrészt, ha nem halt volna meg a keresztfán, a későbbi életére szükségszerűen levonandó következtetéseket csak nagyon erőltetetten lehetne összeegyeztetni a mégoly hézagos történelmi adatokkal is.

A nazir

Keith Laidler ugyancsak az esszénus elit magas rangú tagjaként ábrázolja Jézust és kimutatja, hogy az egyiptomi fáraók leszármazottja.^a

Könyvének legmeghökkenőbb állítása, hogy Mózes III. Thotmesz fáraó ükunokája, aki IV. Amenhotep néven került a trónra (i.e. 1363 - 1347), majd amikor bevezette az egyetlen isten, Aton vallását Ehnatonra változtatta nevét. Az egyistenhitet tehát Ehnaton-Mózes kényszerítette rá a sokistenhívő és bálványimádó héber törzsekre, a körülmételés – Kánaánban eladdig ismeretlen – egyiptomi szokásával együtt.

A történetnek kulcsfontosságú mozzanata, hogy Mózes tit-

^a Keith Laidler: *A titokzatos fej* (General Press, Budapest, 2001).

^b Vö.: Ahmed Osman: *A Messiás háza* (Gold Book, Debrecen, 1995), 40-54. oldal.

kos egyiptomi rítus, a *fej-kultusz* híve volt. A fejet a bölcsesség forrásának és az istenséggel létrejövő kapcsolat eszközének, ezért – a hajjal együtt – szentnek tartották, különösen a kiválasztottakét. Laidler szerint Jézus korában az *esszéénusok* nem fogadták el a Tórát és a Mózes utáni pátriárkákat, hanem hűen megőrizték az eredeti Aton-vallás tanításait és a szentfej-kultuszt is.⁴⁰ Jézus a beavattak körébe tartozott: noha dinasztikus kötelezettségei miatt csak (időbeli korláthoz kötött) *nazireusi* fogadalmat tehetett, Aton-hívő volt és tudta, hogy ereiben *fáraók vére folyik*.⁴¹ Egy Misna-idézet alapján – „Egy nőtlen férfi nem lehet tanító” – Laidler azt is biztosra veszi, hogy Jézus nős volt, hiszen mind hívei, mind ellenfelei gyakran szólították rabbinak.

A Laidler-narratíva szerint Jézust kivégezték és eltemették – talán Arimateai József sziklasírjába, Nikodémus közreműködésével. Harmadnapra pedig azért találatott üresnek a sír, mert nazireus társai elvitték a holttestet, hogy fejét – leválasztva törzséről – hitük szerint bebalzsamozzák. A szent ereklyét aztán gondosan elrejtették a Templom alatti alagútrendszerben, még mielőtt a rómaiak lerombolták Jeruzsálemet.

A judaizmus mai napig keményen ragaszkodik hozzá, hogy Jézus holttestét tanítványai lopták el, feltámadásának elhíresztelése végett, ez az elmélet azonban nagyon mesterkéltnak tűnik. Hullarablásért akkoriban megkövezés járt! Miért nem ragadta meg az alkalmat a Szanhedrin, hogy egyszer s mindenkorra megszabaduljon a kellemetlen Jézus-követőktől? És Pilátus miért nem indított hajtóvadászatot egy kivégzett lázadó holttestének elrablói után, akiről okkal feltételezhetné, hogy újabb lázadást készítenek elő?

A barlangrendszer a 12. században a Templomos lovagrend tagjai kutatták át, és történelmi tény, hogy – a legnagyobb titoktartás mellett – megkülönböztetett tiszteletben részesítettek egy bebalzsamozott emberi fejet, amelyet *Baphomet* (= Bölcsesség Atyja) névvel illették. Lehet, hogy Jézus fejére bukkantak? Mindenesetre Baphomet a mai napig nem került elő.⁴²

Laidler jézusképe kétségkívül mellbevágó: „A nazireus Jé-

zus a zsidók királya”,^a Ré fia, az esszéus közösség elitjének magas rangú beavatott tagja, tudós rabbi, nő és több gyermek apja, aki hitt a szentfej-kultuszban, mert haját sohasem vágatta le, és talán Aton-hívő volt – róla mintázta a szerető Atya képét –, mindezenre vallási reformerként közelebb akarta hozni az emberekhez istenének szeretetét. Az elmélet erős ellentmondásban van az ortodox ószövetségi szövegekkel és a megcsontosodott keresztény hagyományokkal, mind a zsidó, mind a keresztény vallás hívői számára bizonyosan felháborító. Másfelől viszont az ember él, növekedik, érez, gondolkodik – és kételkedik: „Csak a kételkedéstől jutunk el a bizonyosságig. A kételkedés és a belőle eredő keresés az angyali princípium. Ördögi a szükségszerűségben való kételkedés nélküli hit – de a hitetlenség is. Mert mindkettő vak belenyugvás”.^b

A Jézus feltámadásáról szóló bibliai szövegek összevisszasága azt a következtetést sugallja, hogy nem megtörtént eseményről számolnak be, hanem legendát mondanak el. A mai teológia egyfelől elismeri, hogy bizonyítékok nem léteznek, ám tudjuk, hogy a hithez nincs is szükség józan indokolásokra. Másfelől viszont úgy érvel, hogy kellett „valaminek” történnie, amiktől a keresztre feszítéstől megrettent tanítványok mégiscsak elkezdtek terjeszteni Jézus tanítását. A teológusok szerint ez a „valami” nem más volt, mint „Jézus újbóli jelenlétének *megtapasztalása* és nyilvánvalósága a *Lélekben* – tehát a hívők szokásos *misztikus élményében*”.^c Úgy látszik, megfélemedtek a Szentlélek második döntő fontosságú beavatkozásáról: a pünkösdi csodáról, amikor is „lángnyelvek” alakjában ráébresztette a bezárkózott apostolokat, hogy ideje megkezdeni a térítő tevékenységet.^d

^a Jn 19.19.

^b Lengyel József: *Naplótöredék*.

^c Vö. DKK1, 305-306. oldal.

^d ApCsel 2.1-4.

Jézus a történelemben

A keresztények számára Jézus Isten megtestesülése, ekként a világtörténelem legkiemelkedőbb személye, életvitelük központi mintája, a mennyországba vezető út kalauza, akinek emberszeretete példaértékű: „Arról tudják majd meg rólatok, hogy a tanítványaim vagytok, hogy szeretettel vagytok egymás iránt”.^a

Ám sok tekintetben példakép az ateistáknak is: a humanista erkölcs terjesztője, aki nemcsak életbe léptette az arany szabályt, hanem az igazságosságnál fontosabbnak tartotta a megbocsátás képességét is. De azért – bár biztatott rá – ellenségeinket nem kell szeretnünk (persze gyűlölnünk sem), és igenis ellent kell állnunk a gonosz terjedésének. Azt sem fogadhatjuk el, hogy ne törődjünk az élethez szükséges anyagi javak megtermelésével és csak az Isten országát keressük.^b

Sajnos, emelkedett erkölcsi tanítását beárnyékolja jellemének két igen súlyos fogyatéka. Egyik, hogy *a pokol létezését*, az örökké tartó bűnhődés mélységes embertelenségét össze tudta egyeztetni szerető Atyja képével: „Ha kezed megbotránkoztat, vágd le. Jobb csonkán bemenned az életre, mint két kézzel a kárhozatra jutni, az olthatatlan tűzre”.^c A másik, hogy – az evangéliumok tanúsága szerint – *dühödt bosszúszomjat* mutatott azokkal szemben, akik nem hallgatták meg tanítását: „Kígyók, viperák fajzata! Hogy is kerülhetnétek el a kárhozat büntetését?” Különösen kirívó eset a fügefá megátkozása: „Ne teremjen rajtad gyümölcs soha többé!”, ami ráadásul logikátlan tett is volt, hisz nem fügeérés idején történt.^d De hát a Napnak is vannak foltjai.

Ezek után megkerülhetetlen a kérdés: *Cui prodes?* Kiknek áll érdekében, hogy Jézust mégis Istennek hirdessék, ha Józsefet természetes apjának lehet tekinteni, *elvben* le lehet mondani isten-

^a Jn 13.35.

^b Lásd például Mt 5.39-44, illetve Lk 12.29-31. 30.

^c Mk 9.43-47, Mt 5.29-30.

^d Mt 23.33, illetve Mt 21.19.

ségéről, „pontosan már nem lehet rekonstruálni” az utolsó vacsorán elhangzottakat és feltámadását „megtapasztalni” hiteles bizonyíték hiányában csak „hitben lehet”?^a

A keresztény hívők – remélhetőleg a többség –, akik nem a dogmák, hanem Jézus tanítása szerint élnek és belülről, lélekben keresztények, bizonyára súlyos lelki megrázkódtatás nélkül el tudnák fogadni, hogy ő is „csak” ember volt, aminthogy az emberiség másik fele is híven követi karizmatikus emberek alapította vallását.

Akkor kiknek érdeke? Nos, azoknak, akik Jézus *istenvoltára* alapozva tartják vallásukat egyedül igaznak, másoké felett állónak és az egész világra kiterjesztendőnek, hogy egy akol legyen és egy pásztor, persze egy kis világi hatalommal együtt. A *hitmunkások*⁴³ érdeke, akik talán életük értelmét találták meg abban, hogy hirdetik ezt az „igazságot”, viszont nemcsak lelkileg, anyagilag is csődbe jutnának, ha elismernék Jézus embervoltát. Elfelejtették Szent Pál intését: „Jól tudjátok, hogy amire magamnak és társaimnak szükségünk volt, a *kezem munkájával* szereztem meg. Minden tekintetben példát adtam nektek, hogyan kell dolgozni, s a gyengéknek támaszunkra lenni, Urunk Jézus szavaira emlékezve: Nagyobb boldogság adni, mint kapni”.^b

Pedig Jézus nem akart meghalni! A Getszemáni majorban rátört iszonyatos halálfélelem még vércseppeket is sajtolt verítékébe, és a kereszten kiáltott utolsó szavaiban – „Eloi, Eloi, lamma szabaktáni?” Ez annyit jelent: „Istenem, Istenem, miért hagytál el?”^c – csalódás tükröződik. Meghalt anélkül, hogy tudta volna, megváltotta a világot.

— • —

^a Vö. DKK1 294-295. oldal.

^b ApCsel 20.34-35.

^c Mk 15.34.

5. A vallásalapító

*Az embernek binnie kell, hogy valamihez tehetsége van,
és azt a valamit el kell érnie, kerüljön bármibe.*

(Madame Curie)

Tömören: *A kereszténység azért tartja egyedül igaz vallásnak magát, mert hite szerint a Jézusban megtestesült második isteni személy, azaz maga Isten alapította, amikor hívői közösségének vezetését első apostolára, Szent Péterre ruházta. Egyszersmind megadta mindazon jogosítványokat Péter és mindenkori utódai számára, amelyeket szükségesnek tartott ahhoz, hogy tanítását sikerrel terjesztve, minden embert – aki elfogadja és eszerint él – az örök üdvösségre vezéreljenek.*⁴⁴

„Bizony mondom nektek, míg ég és föld el nem múlik, egy i betű vagy egy vesszőcske sem vész el a törvényből, hanem minden beteljesedik”. Méghozzá nagyon hamar: „Bizony mondom nektek: az itt állók közül némelyek nem halnak meg, amíg nem látják az Emberfiát, amint eljön országában” – mondta Jézus.^a Megingathatatlanul hitt a szerető Atyában, magát kiválasztott közvetítőjének tudta, és hitte, hogy Atyja szeretetéről meg tudja győzni embertársait. Nem új vallást, hanem *új országot* akart, amelyben ezt a szeretetet az emberek átviszik egymás közötti kapcsolataikba is.

Ezzel szemben még a Zsinat dokumentumai is ragaszkodnak hozzá, hogy az Egyház alapítója személyesen Jézus; ám a legújabb teológia már árnyaltabban fogalmaz: „Hogy az Egyház jézusi alapítású intézmény... az újabb egzegézisben több okból is kérdésessé vált. ... Jézus célja az egész nép egybegyűjtése... a beköszöntő Isten országára... *nem akart* új vallási közösséget alapítani... Izraelen belül. Hogy ez a gyűjtő mozgalom... elszakadáshoz vezetett, nem Jézus szándékából, hanem a megszólítottak válaszából adódott.” Vagyis Jézus *szeretetközösségeket* akart kialakítani, és nem azonos rítusú új *hitközösségeket*, amelyeket háromfo-

^a Mt 5.18, illetve Mt 16.28 (lényegében azonosan Mt 24.34, Mk 9.1, Mk 13.30, Lk 9.27, Lk 21.32).

kozatú hierarchiába szervezett klérus irányít.^a

Hogyan jött hát létre „Istennek Krisztus által létrehozott” ezen közössége, amely bizonyos értelemben az üdvösség elnyeréséhez szükséges intézmény? Az biztos, hogy a Jézus halálát követő években a megkeresztelkedett zsidók alkotta Jézus-hívő közösségek tagjainak fogalmuk sem volt róla, hogy keresztények, annál is kevésbé, mert Jézust nem tartották Krisztusnak! Néhány túlzó rituális szabály kivételével szigorúan betartották a Mózesi törvényeket, és szó szerint vették Jézus tanítását: vagyonszövetségeket alkottak és várták a *parúziát*, Jézus megígért második eljövetelét. Dehogyan akartak új vallást alapítani a hátralevő kis időre! A kezdetben felhalmozott vagyomból lassan kifogyó, hitbeli kérdésekben sokszor egymással is torzsalkodó, két tűz között – az ortodox zsidó papsággal és a gyűlölt római uralommal szemben – élő szét-szórt közösségek felbomlása azonban elkerülhetetlen volt. Aligha tudnánk ma valamit is Jézusról, ha a Szentlélek nem lép közbe harmadszor is.

A tizenharmadik apostol

A tarzuszi Saul eredetileg rabbinak készült, de közben lelkesen bekapcsolódott a Róma-ellenes, Jézus-hívő zsidó szekták felszámolásába, ezért is küldték Damaszkuszba. Indulatos, gyűlölködő, egy témára tapadó (fixa ideás) jelleme és megszállottsága temporálisan labilis személyiséget takart, akiben feltehetően egy felhővillámból eredő „csodás” fényjelenség epilepszia-szerű rohamot váltott ki.⁴⁵ Megtérése történelmi jelentőségű esemény volt.

Az esemény *biteles* leírása így kezdődik: „Már Damaszkusz közelében járt, amikor az égből egyszerre nagy fényesség ragyogta körül. Földre hullott, és hallotta, hogy egy hang így szól hozzá: «Saul, Saul, miért üldözöl engem?» ... Útitársainak elakadt a szavuk, mert *hallották a hangot, de látni nem láttak semmit.*” Később ő maga is elmeséli a történetet

^a DKK2, 56. oldal, vö. Lumen gentium 13-16

és így fejezi be: „Útitársaim látták a fényességet, de a hangot nem hallották”.^a

Látomása annyira megrázta Saul, hogy nevét Paulra változtatta, mert meggyőződésévé vált, hogy Jézus volt a Krisztus, a zsidók várva-várt Messiása.^b Amilyen ádázul üldözte Saul a Jézus-hívőket, ugyanolyan hévvel fogott hozzá Paul az új hit terjesztéséhez, úgyhogy rövidesen ennek vezéralakja lett. Befolyása és tekintélye még Péterét is elhomályosította, így érthető, hogy az újdonsült hittenjesztő személye a későbbi századok során bekerült a Jézus-választotta apostolok közösségébe – *tizenharmadikként*.⁴⁶

Hívőként persze úgy is lehet értelmezni a *pálfordulást*, hogy Saul agyában maga a Szentlélek idézte elő (akár villám segítségével is) a látomást generáló mikrokisüléseket, így közölvén vele meghívását – végül is ő választja meg, miként üzen. A tények magyarázata világnézeti kérdés.

Megszületik a kereszténység

Az apostolok úgy tudták dicsőséggé változtatni a szegényletes kereszthalál botrányát, hogy Jézust Messiásnak és Megváltónak hirdették, aki életét áldozta azért, hogy kiszabadítsa a zsidókat bűneik és a rómaiak rabságából, mert akik csatlakoznak a közösségekhez és életüket tanításához igazítják, haláluk után elnyerik az örök boldogságot. De nincs sok idő habozásra, mert az ítélet napja közeleg! Egy ideig maga Pál is azt hitte, hogy megéri a parúziát,^c de azért megnyugtatta hívőit, ne aggódjanak, mert a korábban meghaltak is fel fognak támadni és a jók elnyerik jutalmukat.

Az evangéliumokból nem derül ki egyértelműen, hol lesz a jók számára a Márknál szereplő „Isten országa”, amiből csak jóval később, Máténál lett „mennyország”. Pál levelei földi megvalósulást sugallnak: újbóli eljövetele után Krisztus addig uralkodik, amíg minden ellenségét „lába alá

^a ApCsel 9.3-8, illetve ApCsel 22.9.

^b Khrisztosz (<görög>) = Messiah (<héber>) = a felkent (egy feladatra kiválasztott).

^c Lásd 1Tessz 4.15.

nem veti”, egyszersmind legyőzi a halált is; ezután minden hatalmát visszaadja az Atyának.^a

Azonban ennél messze tovább ment: úgy érezte, hogy feladatául kapta az *egész* Római Birodalomban elterjeszteni a látomásában felismert alapvető igazságot: a zsidó Messiás *nemcsak a zsidókért* áldozta életét! Sőt túllépett a „Szeresd *felebarátodat*, mint saját magadat” ... „Amint én szerettelek benneteket, úgy szeressétek ti is egymást”^b – jézusi tanítás korlátain is! Nála a szeretet már nemcsak a másik zsidó felebarátra, hanem a közösség (megkeresztelkedett) testvér tagjaira is kiterjedt: „Nincs többé zsidó vagy görög, rabszolga vagy szabad, férfi vagy nő, ... körülmetélt vagy körülmetéletlen, barbár vagy szittyá, szolga vagy szabad, hanem Krisztus minden mindenben.”^c De még itt sem állt meg: „Áldjátok *üldözőiteket*, áldjátok, s ne átkozzatok. ... Rosszért rosszat *senkinek* ne fizessetek. ... Sőt, ha *ellenséged* éhezik, adj neki enni, ha szomjazik, adj neki inni. Ha ezt teszed, izzó parazsat raksz a fejére.”^d Forradalmi gondolat volt!

Igaz, Pál *kifejezetten* sohasem biztatta híveit, hogy *szeressék* ellenségeiket, de miért nem hivatkozott arra, hogy már Jézus is tanította: „Hallottátok a parancsot: Szeresd felebarátodat, és gyűlöld ellenségedet. Én pedig azt mondom nektek, szeressétek ellenségeiteket, és imádkozzatok üldözőitekért!”^e Lehetetlen, hogy ezt sosem idézték volna neki Jézus még élő közvetlen tanítványai – akár testvére Jakab vagy Péter apostol –, akikkel közelebbi kapcsolatba került! Ám ha meggondoljuk, hogy ez a parancs *nem szerepel* Márk evangéliumában, sokkal inkább valószínű, hogy a gondolat nem Jézustól, hanem Páltól származik és csak utólag, csiszoltabb formában került be a jóval Pál halála után írt két evangéliumba!

A forradalmi gondolatok azonban ritkán találunk táptalajra

^a 1Kor 15.26.

^b Mt 22.39, Mk 12.31, Lk 10.27, illetve Jn 13.34.

^c Gal 3.28, illetve Kol 3.11.

^d Róm 12.14-20

^e Mt 5.43-44; hasonló Lk 6.27.

saját korukban.⁴⁷ A testvéri szeretet parancsa a kialakuló kereszténységben is sokáig csak a keresztény testvérré vonatkozott, a „Jézus minden embert megváltott” jelszóra még majd 2000 évet kellett várni! Mindenesetre a forradalmi elmélet ezúttal is forradalmi gyakorlatban vált valóra.

Mindenekelőtt le kellett szerelni a rómaiak gyanakvását, ami súlyos elvi áldozatot követelt: el kellett felejteni Jézus alapeszméjét – az *ország*, vagyis a szociálisan igazságos társadalom létrehozását *itt a földön* –, amiért vállalta a kereszthalált. Pál mesterien *értelmezte át* {!} Jézus szavait – „Az én országom nem ebből a világból való”^a –: minden ember egyenlő, de *nem itt a földön*, hanem Isten előtt a másvilágon:

„Maradjon meg mindenki abban a hivatásban, amelyet kapott. Ha rabszolga vagy, s úgy nyertél hivatást, ne bánkódj miatta”. Sőt: „Mindenkinek vesse alá magát a fölöttes hatalomnak. Mert nincs hatalom, csak az Istentől, ami van, azt Isten rendelte. Ezért aki a hatósággal szembeszáll, Isten rendelkezésének szegül ellene”^b Az érvelés hatásosságát bizonyítja, hogy idővel Péter apostol is átvette.^c

A következmények nyilvánvalóak: miután értelmüket veszítették a lázadások, az üldözés is enyhült – a rómaiakról különben is tudjuk, hogy békés körülmények között vallási ügyekben igen toleránsak voltak, még a Capitoliumba is beengedték a számukra idegen isteneket.

Egyidejűleg sürgősen át kellett értelmezni a tanítást. A parúzia nyilvánvaló elmaradása miatt a világvége a távoli jövőbe tolódott, és a megváltás – az előbbiekkal összhangban – attól kezdve nem Jézus földi királyságának elérkezését jelentette, hanem megtisztulást a bűnöktől és a *túlvilági boldogság* ígérését.

Harmadik fontos feladat volt elszakadni a zsidó vallási kö-

^a Jn 18.36.

^b 1Kor 7.20-21, Róm 13.1-2.

^c Lásd például Szent Péter első levele: 1Pét 2.13.

telékektől. Pál – noha magát jó zsidónak tartotta – érzékelte, hogy a zsidóság többsége nem ismeri el Jézust Krisztusnak, és rájött, hogy közutálatnak örvendő kisebbségi közösségeinek legjobb túlélési stratégiája: kitérni a piszkálódások elől és szilárdan kitartani hitükben.

Bár az Apostolok Cselekedeteiben számos összetűzésről olvashatunk Krisztus-hívő és ortodox zsidó közösségek között, Pál kerülte a nyílt ellenségeskedést: „Ők az evangéliumot tekintve ellenségek, a ti javatokra, de a kiválasztás szerint kedvesek, az ősökért.”^a

Ám nem volt passzív típus, kiváló diplomáciai (üzleti?) érzékkel alkalmazta a jól bevált „oszd meg és uralkodj” birodalmi stratégiát is: igyekezett megnyerni az elit tagjait. Ez kétszeresen is előnyös taktikának bizonyult: megszilárdultak az új közösségek anyagi alapjai, a jómódú hívőkben pedig aktív segítőtársakra talált, akik egyfelől összetartották és vezették távollétében a közösségeket, másfelől kapcsolataikkal jelentősen megkönnyítették utazásait.

Tudjuk, hogy Pál sátorkészítő volt,^b a sátor pedig akkoriban a lakóköcsöt pótolta a módosabb kereskedők számára, így került kapcsolatba a „felső tízezerrel”. Ezekben a körökben alapvető érdek volt a tolerancia, hisz nemzetiségtől függetlenül érdemes volt jó kapcsolatokat kiépíteni a volt vagy leendő üzleti partnerekkel.⁴⁸

Talán ez a környezet is hozzájárult ahhoz, hogy Pál elsősorban nem „Izrael házának elveszett juhait” akarta megnyerni, – hiszen a kibontakozó új tanrendszer nem is felelt meg a korabeli zsidók elképzeléseinek, akik a Messiástól a zsidó királyság régi dicsőségének visszaállítását várták (és az ortodoxok várják még ma is) –, hanem fontosabbnak tartotta a korábban lenézett pogányok megtérítését. A megkereszteltekből lett prozeliták így fokozatosan többségbe kerültek a közösségekben, ahol is – heves viták után – felmentést kaptak a Mózesi törvények betartása alól.

A keresztény teológia szerint a kiegészítés 49-ben, az *apostoli zsinat*nak nevezett jeruzsálemi tanácskozáson született meg, ahol Péter és Jakab is a felmentés mellett érvelt. A bálványimádás, a parázñaság és a vér fo-

^a Róm 11.28.

^b ApCsel 18.3.

gyasztásának tilalma azért érvényben maradt,^a az előbbi kettőt a későbbiekben beemelték a keresztény vallási szabályok közé is.

„...én éppúgy megbízatást kaptam az evangélium hirdetésére a körülmetéletlenek, mint ahogy Péter a körülmetéltek körében”^b – vallotta Pál, s három nagy térítő útján bejárta a Római Birodalom keleti tartományait, egy sereg krisztushívő – *christianus* – közösséget alapított, miközben kinevelte tanítványait. Segítségükkel valójában ő terjesztette el az új hitet a pogányok között, és néhány év múltán joggal mondhatta: „Ha számtalan tanítótok volna is Krisztusban, atyátok nincs sok. Az evangélium által én adtam nektek életet Krisztus Jézusban.”^c

A siker titka

Az 1. században nagy arányú társadalmi átrendeződés zajlott: vidéki és kisvárosi tömegek költöztek nagyobb városokba, ahol idegenként, magukra maradvá éltek, mai korunkhoz hasonló reménytelen szeretethiányban. A Krisztus-hívő közösségekben viszont erős kapcsolatok alakultak ki a „testvérek” között: az éhezőknek ételt, a kiszolgáltatottaknak védelmet, a rászorulóknak támogatást adtak és ápolták a betegeket, de legfontosabb az volt, hogy a testvéri szeretet némileg pótolni tudta az elvesztett család hiányát, a vallás pedig reményt nyújtott a halál utáni boldogságra, valahol egy másik világban. A közösségekhez ugyan bárki csatlakozhatott – akár vagyontalanok is –, a vonzó üzenet elfogadása azonban önmagában nem volt elég: a tagoktól elvárták, hogy szigorúan betartsák a vallási és az erkölcsi szabályokat, valamint képességeik szerint járuljanak hozzá a közösség működéséhez.

Pál intelligenciájához és műveltségéhez társuló zseniális menedzseri képességeivel – ha ma élne, bármelyik „globális” nagyfőnökkel felvehetné a versenyt! – két nehézséget oldott meg kiválóan:

^a ApCsel 15.6-20.

^b Gal.2,7.

^c 1Kor.4,15.

- A korabeli infokommunikációs technológia hiányossága-
it levelezéssel pótolta: egymaga több levelet írt, mint
apostoltársai együttvéve. A hátrahagyott közösségeknek
küldött írásaiban tanítást, a testvéri szeretetre hivatkoz-
va pedig útmutatásokat/utasításokat adott, egyszer-
smind keményen védte saját vezető szerepét.

„Egymás után mind profétálhattok, hogy mindenki tanuljon és
felbuzduljon. ... Aki profétának ... tartja magát, vegye tudomá-
sul, hogy *amit írok, az az Úr akarata*. Ha nem veszi tudomásul, ró-
la sem vesznek majd tudomást” – inti Korintusban maradt híveit,
miközben kihasználja a testvéri szeretet érzését vetélytársai ellen:
„Az evangélium által én adtam nektek életet Krisztus Jézusban.
Azért kérek titeket, legyetek követőim.”^a

- Az infrastruktúra fejletlenségét – némi elvi szemhunyas-
sal – úgy hidalta át, hogy igénybe vette a diaszpórában
élő zsidóság által birodalom-szerte kiépített vallási és
kereskedelmi hálózat szolgáltatásait (szálláshelyek, kap-
csolatok), így idegen városokban is könnyen létrehoz-
hatta az első közösségeket.

Mindez önmagában kevés lett volna a sikerhez, ha Pál szer-
vezetei nem illeszkedtek volna a hosszú távú politikai érdekekhez.
A távolabbra néző, tehetségesebb római uralkodók ugyanis felis-
merték, hogy a vallás egysége a Birodalom egységét is erősíti,
ezért általában támogatták a vallási tömegmozgalmakat, rájuk
hagyva, hogy az erősebb fojtsa meg vetélytársát.

A felismerés nem volt új: már Asóka királyról tudjuk, hogy a buddhiz-
must akarta birodalma egységes vallásává tenni, de Kürosz is a birodal-
mi vallás egységesülését remélte, amikor szabadon engedte a perzsa val-
lással konform vallású zsidókat. És az sem véletlen, hogy Nagy Kons-
tantin az addigra már jelentős társadalmi erőt képviselő kereszténységet
tette államvallássá.

Pál leveleiből nyilvánvalóan kiviláglik, amit szervező tevé-
kenysége is kétségtelenné tesz: ő maga akart az új vallás legfőbb

^a 1Kor 14.31, 37-38, illetve 1Kor 4.15-16.

vezetője lenni! Ezt persze a zsidóság egységéért és hegemoniájáért aggódó kortársai is megérezték, és ahogyan terebélyesedett az „újhitűek” tábora, úgy nőtt az ortodox zsidók gyűlölete Pállal szemben, aki a Jeruzsálemben ellene kirobbantott tüntetés során csak a római helyőrség közbelépésének köszönhetette, hogy megmenekült a lincseléstől. Ekkor bevádolták a helytartónál, s így indult több évig húzódó pereskedése, ami helyben biztosan halálos ítélettel zárult volna, ha római polgárként nem fellebbez a császárhoz. A sors fintora, hogy Rómába „előzetes letartóztatásban”, fogolyként jutott el, nem egészen úgy, ahogyan nagy nyugati (italiai és hispániai) útjait tervezte. Térítő tevékenységében ugyan nem, szabad mozgásában azonban korlátozva lévén, a többségükben megkeresztelkedett zsidókból álló római gyülekezeteket nem tudta maga mellé állítani. Még azt sem lehet kizárni, hogy intrikáikkal ők is hozzájárultak perének elvesztéséhez és kivégzéséhez.

Amikor meghalt, Pál még nem tudhatta biztosan, hogy az általa megfogalmazott keresztény ideológia diadalmaskodik majd a zsidóságra koncentráló felfogás felett. Azt meg nem is sejthette, hogy egy majdani világvallást indított útjára, amelyet napjainkban az Egyház képvisel.^a

Ám műve túlélte. Noha a teológia konokul tagadja,^b a mai kereszténység bölcsője nem Rómában ringott: a „körülmetéletlenek” gyülekezeteiben bontakozott ki, s ha egyáltalán beszélhetünk alapítóról – hiszen sokféle közösségből, ellentmondó hitű képviselőinek sokszor ádáz vitáiban bontakozott ki –, az Pál volt az *egyetemes* szeretet és a *pogányok* apostola. Nagysága abban is megmutatkozik, hogy hívei, a „paulinusok” halála után tovább terjesztették az új vallást és – felismerve a szektásodás veszélyét – kidolgozták az egységes tanrendszert is, majd úgy válogatták, írták-szerkesztették át a korábbi keresztény iratokat,

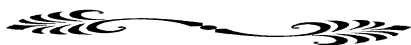
^a Az Egyház kialakulását és mai szerepét a 15. fejezetben vizsgáljuk.

^b Lásd például Dr. Nyíri Tamás: *A keresztény Odüsszeusz*; in Rapcsányi László: *Beszélgetések a Bibliáról* (RTV-Minerva, Budapest, 1978.), 215-227. oldal.

hogy a megváltozott viszonyokat tükrözzék, sőt, ezt tüntették fel Jézus eredeti tanításának.

— • —

II. Biztos igazságok?



A *humanisztikus* vallás célul tűzi ki és segíti is az ember képességeinek fejlesztését. A *tekintélyelvű* vallás külső, emberfeletti erőkre támaszkodik: „elveszi az emberség isteni szikrájának lánggra lobbantásához szükséges belátást és motivációt.”

(Menyhart Imre)

Az istenhit és a vallásosság elengedhetetlen szükségét és felemelő képességét hirdetőik szerint az emberek csak akkor viselkednek emberhez méltóan, ha érzik az isteni megtorlás kényszerítő erejét – ami tulajdonképpen nem más, mint zsarolás. Akkor is, ha nemes szándékú.

(Wiegandt Richárd)

6. A szabad akarát

*Az ember ugyan teheti azt, amit akar,
de nem akarhatja azt, amit akar.
(Arthur Schopenhauer)*

Tömören: Isten „tudatában” nincs múlt, sem jövő, sem véletlen: a Világegyetem minden lezajlott, folyó és majdan bekövetkező eseményéről jelen időben tud öröktől fogva. Ily módon mindentudása metafizikai értelemben kizárja tőle független szabad cselekvés lehetőségét: végtelen szabad akarata alá rendelve a véges emberi szabad akarát nyilvánvaló logikai képtelenség. A teológusok mégis kénytelenek ragaszkodni az utóbbi feltételezéséhez, mivel érzékelik, hogy az emberiség rengeteg szenvedése és szívszorító nyomora – különösen az ártatlanoké – összeegyeztethetetlen Isten végtelen jóságával; szabad akaratauk birtokában viszont az emberek rosszul – akár bűnösen is – dönthetnek cselekedeteikről, így a következményekért Istent nem lehet felelőssé tenni!

A bűnös rossz

Az embereket sújtó (elháríthatatlan) természeti rosszon túl, a világ nyomora a rossz másik válfajából, az erkölcstelen, esetenként bűnös emberi cselekedetektől fakad. Erre a lehetőségre a teológia egy másik, még az ágostoninál is kevésbé logikus magyarázattal szolgál, miszerint Istentől *szabad akaratot* kaptunk. Ezen pontosan az értendő, hogy adott esetben dönthettünk volna másképpen is, mint ahogyan döntöttünk, vagyis képesek vagyunk erkölcsi döntéseket hozni *minden* rajtunk kívüli – akár szellemi, akár fizikai – befolyástól menetesen, önállóan, lelkiismeretünk szerint.⁴⁹

A teológia szerint tehát a rossz – hibás, netán bűnös – szabad döntéseink következménye, amit Isten *nem akar*, csak azért *tűr el* – még ha előre tudja is döntéseink fájdalmas következményeit –, mert tiszteletben tarja szabad akarataunkat. Ám ez nagyon erőltetett magyarázat, hiszen a szabad akaratot is ő teremtette, mégpedig eredetileg jóra hajlónak, miközben azt is előre tudta, hogy Ádám és Éva bűne rosszra hajlóvá fordítja.

Eléggé közismert a bibliai történet, miszerint ősszüleink megszegték Isten tiltását, amikor ettek a jó és a rossz tudása fájának gyümölcséből,

ezért büntetésből elvesztették jóra hajló akaratukat és biztos üdvözülésük tudatát. A következményeket mi kései leszármazottak is viseljük: rosszra hajló akarral, lelkünkön bűnük nyomával, az *eredeti bűnnel* születünk és szembe kell néznünk elkárhozásunk lehetőségével is.

Az nem válasz, hogy korlátolt emberi logikával akarom megítélni Isten tetteit, ugyanis nem az a kérdés, hogy az én primitív szellemi képességeim hogyan viszonyulnak Istenéihez, hanem az, hogy a teológusok – nyilvánvalóan emberi logikával – kiagyalt elméletei és érvei hogyan állják meg helyüket a józan emberi logika ítélőszéke előtt! Nos, megállják – hangzik a riposzt. Isten ugyanis önmagát *jóságból korlátozva* ad szabadságot és önállóságot a teremtet világnak, ahelyett, hogy determinisztikusan ránk kényszerítené az üdvösséget, mert szeretete szabad válaszra vár. Így érthető, miért nem akadályozza meg az emberek által okozott szenvedést, ám természetesen nem engedi eltéríteni magát üdvözítő akaratától.

Jól behuppanunk a művészien kialakított kátyúba, ha nem vesszük észre a fennkölt gondolat mélyén rejlő súlyos elvi nehézséget: Isten számára nem lehetséges – akár a természeti törvényekből, akár emberi szándékokból fakadó – *véletlen* esemény, amire *nem számított*: „szabad” válaszunkra várva soha nem fogja csalódás érní! Ennek biztosítékára már Aquinói Tamás teológiájában fény derül, amikor kifejti, hogy az emberek minden cselekedetéhez Isten *előzetes* hozzájárulására van szükség. Tamás azzal próbálja elhárítani Istenről a felelősséget, hogy az erkölcsi rosszat ugyan „megengedi”, de végső soron jóra fordítja, a bűnt pedig „utálja”, de eltűri, mint a szabad akarat következményét.

Nos, ha annyira utálja, talán nem kellett volna olyan embereket teremtenie, akik az ugyancsak általa teremtetett körülmények között az erkölcsi rosszat választják! Szóval eltűri a bűnt, de jaj a bűnösnek: „Bosszút állok ellenségeimen s megfizetek gyűlölőimnek” – fenyeget a Bibliában,^a és így is jár el. Ha valaki szédülni kezdene attól, hogyan lehet Isten egyszerre jó és igazságos, végte-

^a Második törvénykönyv, Mtörv 32,41.

lenül szerető és bosszúálló, nincs egymagában: már Órigenész is tagadta, hogy az isteni jószág összeegyeztethető volna megtorló jellegű büntetéseivel.

Schütz Antal, a 20. század első felének legnevesebb magyar dogmatikusa legalább őszinte volt: „Nagy titok, talán a legnagyobb... miért engedte meg Isten egyáltalán a bűnt... Nincs rendszer, sem bölcsélet, sem vallás, amely a rossz, nevezetesen a bűn tagadhatatlan létezésének kielégítő magyarázatát tudná adni. Méltánytalan dolog tehát itt a keresztény dogmától várni azt, amit az ellenfelek sem tudnak nyújtani”^a

Megfelekedezett volna róla, hogy az ellenfelek nem birtokosai az abszolút igaz kinyilatkoztatásnak?

Csűrcsavarok

Köztudott, hogy mind testi, mind szellemi funkcióinkat agyunk irányítja elektromos impulzusaival, jóllehet pontos működését még nem ismerjük.

Bár az orvostudomány és a pszichológia ma még messze van attól, hogy részleteiben feltárja az emberi agy működésének bonyolult törvényszerűségeit, mégis nyilvánvaló, hogy ezek *léteznek* és – bár tág határok között – *meghatározzák* viselkedésünket, vágyainkat, akaratunkat, kedvünket stb. Természetesen öröklött készségeink, valamint korábban szerzett és tárolt tapasztalataink, élményeink interaktív – ezekre visszaható: módosító, bővítő – felhasználásával.⁵⁰

Azt is tudjuk, hogy testünket állandó elektromágneses- és részecskesugárzás járja át, ami nagyrészt kozmikus, kisebb részben földi eredetű. Kétségbevonhatatlan, hogy az ebből elnyelt energia valamilyen módon befolyásolja agyi impulzusaink keletkezését és minőségét – következőképpen testi és lelki folyamatainkat. Ha tehát elgondolkodunk biológiai korlátainkon, megállapíthatjuk, hogy az akaratunk működésére ható összes tényező Isten előzetes tervei szerint alakul, – kezdve szüleink genetikai sejtjének kiválasztásától, az időpont, a társadalmi körülmények és a kortársak meghatározásán át a kozmikus sugárzások hatásáig –, nem kétséges, hogy végső soron mindig azt tesszük, amit ő akar: „szabad akaratunkból” hajtjuk végre terveit.

Küszködik a magyarázgatással a keresztény filozófia is:

^a SCHÜTZ 1/573. oldal

- Kálvin teológiája *determinista*. A *predestináció* tana szerint nincs szabad akaratú döntés, minden Isten előzetes örök tervei szerint történik: akit pokolra szánt elkárhozik, a kiválasztottak pedig üdvözlnek. De törekednünk kell a jóra, mivel nem tudhatjuk, mire vagyunk *predestinálva*. Bármilyen következetes is ez a felfogás, ha nincs szabad akarat, akkor nincs erkölcsi felelősség sem, ellentmondásba kerülünk Isten végtelen igazságosságával és bölcsességével.

Az *eleve elrendelés* tana Szent Pál levelein alapszik,⁵¹ ezt vette át Szent Ágoston is. Ennek ellenére már Kálvin korában sem fogadta el minden lelkész, sőt a 16. századi II. Helvét hitvallás szerint „senkit sem szabad vakmerően az elvetettek közé számlálnunk”. A többség évszázadokon át mégis ezt vallotta, hívei azonban mára kisebbségbe szorultak.

- Más protestáns teológusok inkább az *indeterminista* elvet vallják: az embernek lehet olyan döntése – és ezt követő cselekedete –, amelyet Isten nem határozott meg előre, vagyis tőle függetlenül történik. Ámbár – a lehetőségekre is kiterjedő – mindentudásánál fogva előre tudja döntésünket, befolyásolni és megmásítani nem tudja. Nem nehéz belátni, hogy ezzel súlyosan sérülne Isten mindenhatósága, márpedig ha bármilyen tekintetben nem végtelen, akkor nem is Isten többé – csak isten.
- A katolikus teológia a *mérsékelt indeterminizmus* {?} tanával próbál kiszabadulni az önellentmondó körből, mondván, hogy Isten *tudná* ugyan befolyásolni szabad döntéseinket, de *nem akarja*. A két ellentmondó, ám hitelességre igény tartó magyarázat között azonban ott bujkál a kisördög:
 - (1) Az egyik Aquinói Tamástól származik, érvelése teljesen logikus: „A képességeket tevékenységbe emelni csak Isten tudja... Ha Isten nem volna teremtményei tevékenységnek is oka, ... nem volna teljes ok”. Vagyis minden cselekedetünkhöz – a szabadokhoz is! – Isten közreműködése szükséges, mind erkölcsi (szellemi), mind fizikai értelemben! Ezt a szabad állásfoglalást megelőző közreműködést *előíró* *végző*nek nevezik. Mármost minden csele-

kedetben van önmagában közömbös fizikai és a cél által meghatározott erkölcsi mozzanat. Az erkölcsileg jó cselekedetekhez Isten helyeslő előírányzó végzéssel járul hozzá; az erkölcsileg rosszakat nem *akarja*, de „megengedi” úgy, hogy a fizikai mozzanathoz ad előírányzó segítséget.

(2) A másik magyarázatot Louis Molina jézustársasági atya fejtette ki még a 16. század végén. A molinizmus szerint csak *kísérő isteni együttműködés* van, amely akkor és úgy működik, amikor és ahogyan a szabad emberi elhatározás kívánja. Isten mindentudása és mindenhatósága úgy valósul meg, hogy ismeri az összes lehetséges (volt-van-lesz) teremtmény összes lehetséges döntését és azt is tudja, melyikük milyen feltételek teljesülése esetén melyiket választaná – majd előre elhatározza, hogy mely feltételek teljesülését engedi meg.

Schütz Antal ezúttal is őszinte volt: „A szabad akarat kérdését egyik sem oldja meg igazán... Jóllehet minden szabad cselekedet Isten részéről... elő van irányozva,... a teremtmény... olyan szabad,... mintha egyáltalán nem volna előirányozva. Ezt pozitív módon belátni lehetetlen, hisz ez a teremtő okság nagy hittitka.”^a

Mindkét magyarázat diszkréten elsiklik a legnagyobb nehézség felett, amiről Szent Pál így ír: „...akik Istent szeretik, azoknak minden javukra válik, hiszen ő *saját elhatározásából* választotta ki őket. ... Akiket előre erre rendelt, azokat meg is hívta, akiket meghívott, azokat megigazulttá tette, akiket pedig megigazulttá tett, azokat meg is dicsőítette.”^b „Az Atya az összes választottat öröktől fogva »előre ismerte és arra rendelte, hogy Fiának képmását öltse magukra«” – ismeri el mai a teológia is.^c Hívők tehát csak azok lehetnek, akiket Isten saját elhatározásából eleve kiválasztott; ők aztán „szabad akarat” járják az örök üdvösségükre vezető kijelölt utat.^d

^a SCHÜTZ 1/357. oldal.

^b Róm 8.28-30.

^c *Lumen gentium* 2. Az idézet az idézetben Róm 8.29.

^d Lásd Álló Géza: *A szerető Isten és a szabad akarat* (Világosság, 2007/5, 43-54. oldal).

A kegyelem

A szabad akarat megkövetelésével a keresztény teológia önelnyelő kátyút ásott magának, ami a kegyelemről szóló katolikus tanítással válik feneketlenné. A kegyelemtannak központi tétele, hogy Isten előzetes kegyelme nélkül az ember nem képes üdvös, azaz erkölcsileg jó, túlvilági érdemeket szerző cselekvésre: „Ha valaki azt mondja, hogy lehetséges megigazulni, vagy a megigazultságban megmaradni Isten különleges segítsége nélkül, vagy hogy ezzel együtt sem lehetséges: legyen kiátkozva!” – berzenkedtek a Trentói zsinat atyái.^a Isten segítsége nélkül tehát nem üdvözülhetünk, de ha elkárhozunk, az mégis csak a mi hibánk! „A kegyelem és a szabadság {= szabad akarat} kérdése a legnehezebbek egyike... Itt olyan problémákkal állunk szemben, amelyek *aligha oldhatók meg* maradék nélkül a kíváncsatos nyilvánvalósággal”^b – szól az őszinte beismerés. És a mai napig sincsenek megoldva.

Kétségbeesésre azonban semmi ok: mivel „sorsközösségre léphetünk Jézus Krisztussal, megkönnyebbüléssel és örömmel tölt el, hogy az üdvösség végső soron *nem saját cselekvésünktől függ*, hanem sokkal inkább Isten hozza létre... megváltottként vagyunk társörökösei Krisztusnak”. Aki pedig ebben a minőségében „alázattal és állhatatosan igyekszik föltárni a természet rejtélyeit, azt, még ha nem is tudja, *színte Isten keze vezérli*, aki mindent fönntartván teszi, hogy a dolgok azok legyenek amik.”^c

A szabad akarat rossz legújabb teológiai magyarázata a molinizmusra emlékeztet. „[Isten] hatékony kegyelme által úgy irányíthatja az ember akaratát, hogy az szabad marad és mégis Isten tervét hajtja végre” – tájékoztat a Magyar Katolikus Lexikon.

Évégett *kicsit* át kellett értelmezni a kegyelem fogalmát. Eszerint ha feltételezzük, hogy Isten létezik, akkor – mint láttuk^d – azt is fel kell tételeznünk, hogy jó, ezért gondoskodik róla, hogy megismerjünk belőle annyit, amennyi *elég* ahhoz, hogy szabad akaratot megtegyük, amit

^a HD 1572

^b Ismét csak SCHÜTZ 2/145. oldal.

^c DKK1, 241. oldal, illetve *Gaudium et spes* 36.

^d A 2. fejezetben.

elvár tőlünk. Noha tudásunk nem lesz teljes körű, arra elegendő lesz, hogy földi életünkkel kiérdemeljük az örök boldogságot.

Vagyis Isten nem avatkozik be közvetlenül, hanem „legendő” kegyelmi irányítással, pontosan meg nem határozható módon eléri, hogy „az emberek tettei ne veszélyeztessék üdvözítő akaratának teljességét”, és azért ad „a teremtett világnak – *mindig tőle függésben levő* – szabadságot, mert szeretete szabad válaszra vár”.^a Ehhez Róma püspöke még hozzáfűzte: „Istenhez fordulásunk annak szabad és szeretetből fakadó elfogadását jelenti, hogy teljesen *tőle* – igazi Teremtőnkől – *függünk*, hogy szeretetétől függünk. Ez nem *függés*, hanem *szabadság*.”^b

A kör ezzel bezárult: az Isten szeretetétől függő és keze által vezérelt szabadságunk révén úgy teljesítjük előre eltervezett akaratát, mintha magunk akartuk volna. Ne rugdalódzunk az ösztöke ellen, fogadjuk el Szent Pál intelmét: „Mivel az ember Istentől, mint teremtőjétől és Urától teljes mértékben függ, és a teremtett értelem teljes mértékben alá van vetve a teremtetlen Igazságnak, azt tartjuk, hogy hitből fakadó *teljes engedelmességet* kell tanúsítani a kinyilatkoztató Isten értelme és akarata iránt.”^c

Mégis van!

Vitathatatlan, hogy személyiségünket öröklött genomunk alapján – mi több, jelentős mértékben az anyaméhben uralkodó állapottól is függően – szocializációnk során alakítjuk ki, döntően a velünk azonos korú közösségek hatására, amelyekben élünk.

Ikrek és örökbefogadott gyerekek fejlődésére és személyiségük tanulmányozására irányuló pszichológiai kutatások szerint szüleink hatása elenyésző, személyiségünk kialakulását döntően génkészletünk és korcsoportunk „vezérli”. Feltehető, hogy a gyermekek nagyobb, úgynevezett nem-genetikus hatással vannak szüleikre, mint fordítva.

Hogyan beszélhet hát a materialista alapú ateizmus humanista erkölcsről, ha íme elismeri, hogy döntéseink kiküszöbölhe-

^a DKK1, 228. oldal

^b XVI. Benedek pápa szentbeszédéből, ZE 070221.

^c Zsid.11.6.

^d Vö. Matt Ridley: *Génjeink* (Akkord, Budapest, 2002), 329-330. oldal.

tetlen és általunk befolyásolhatatlan hatások alatt születnek?

Az ellenvetés csak látszólag alapos. Génjeink és szocializációnk determinizmusa között ellentmondások feszülnek, s mivel személyiségünk kibontakozása során magunk is visszahatunk a minket befolyásoló tényezőkre, kaotikus rendszer alakul ki. Jóllehet az ilyen rendszerek viselkedése előre megjósolhatatlan, a káoszelmélet szerint ezek mélyén mégis valamiféle statisztikus rendezettség uralkodik. Bizonyos bonyolultságot elért kaotikus rendszerek pedig olyan – a *káosz peremének* nevezett – állapotba kerülhetnek, amelyben külső hatás nélkül, *önszerveződéssel* felveszik a mélyükben rejlő lehetséges állapotaik egyikét.^a

Soha nem szabadulhatunk meg génjeink és szocializációnk determinizmusától, ami hosszú távon meghatározza *átlagos* viselkedésünket. A környezeti hatások azonban számos választást engednek, kaotikus kapcsolatuk lehetővé teszi, hogy szabad döntéssel válasszuk ki lehetőségeink közül a nekünk tetszőt. Ha úgy tetszik szabad akarattal nyilvánítjuk ki meghatározottságunkat. Szabadságunk tehát azt jelenti, hogy döntéseinket saját determinizmusunknak és nem másokénak alávetve hozzuk meg. Konok génállományunk tesz képessé rá, hogy megőrizzük ezt a szabadságunkat, vagyis átlépjük szocializációból eredő determináltságunkat, két kaotikus hatás között, a káosz peremén.⁵² A lelkiismeret-furdalás a valódi szabad akarat csálhatatlan jele.

Összefoglalva: vagy létezik Isten, ekkor nem lehetséges szabad akarati döntés, vagy akaratunk ténylegesen szabad, akkor Isten létezését csupán ezen az alapon meg kell kérdőjeleznünk.

Valódi szabad akaratunk révén lehetünk szabadok, egyben felelősek tetteinkért. Önkorlátozásunk a biztosítéka a humanista erkölcsön alapuló társadalmak kialakulásának, amelyekben a kapcsolatokat a bizalom és a kölcsönös szeretet hatja át.

Mert szeretni csak szabadon lehet.

— • —

^a Az önszerveződésről lásd a 14. fejezetet.

7. Feltámadás és örök élet

*A halál ugyanúgy érthetetlen, mint a Világegyetem:
nincs értelme. Csak van – feltétel nélküli tény.*

Tömören: *A legnagyobb teológusok, a szent zsinatok és számos pápa egykori (tévedésmentes) tanítása a feltámadásról – miszerint mindenki abban a testben támad fel, amelyekben élt –, ma már az átlaghívő ismeretszintjén is tarthatatlanná vált és olyan csapdákat tartalmaz, amelyekből a teológia máig nem tudott kikecmeregni, ezért át kellett értelmeznie az erről szóló tanítást.*

A korábbi teológiai tanítás szerint halálunk után lelkünk (és tudatunk) tovább él, majd a végítéletkor minden valaha élt ember visszakapja eredeti testét. Jelenlegi fizikai ismereteink szerint a Föld teljes szénkészlete sem lenne elegendő ahhoz, hogy minden szénatomjuk különböző legyen! Nem szeretném populista mesékkel szórakoztatni olvasóimat, de a probléma valós. A „fából vaskariká” dilemmával kapcsolatban már volt róla szó,^a hogy – noha mindenható – logikai (metafizikai) lehetetlenséget Isten sem tud megtenni, így azt sem, hogy egy (bármilyen) atom egyidejűleg tartozzék két különböző emberi testhez. A közösködés nyilvánvalóan lehetetlen, nem is szólva a feltámadott testek egyéb biológiai szükségleteiről. Ha még azt is elfogadjuk, hogy ezután vég nélküli öröklét következik, végtelen mennyiségekkel kellene számolnunk!

A mai teológiai fősodorban – érzékelve a nehézségeket – a megszokott módon csendben átértelmezték a feltámadást: eszerint valamilyen – közelebbről nem meghatározott – „átlényegült” testben támadunk majd fel. Nincs már szó az anyagi test fizikai helyreállításáról; a feltámadás pedig beteljesedés is, mert az egyén egész élettörténetével és minden *kapcsolatával együtt* lép be az örökkévalóságba. „Az anyag azáltal teljesedik be, hogy »bensőségesül«, szellemivé válik, *felülmúlja magát* a szellem felé” –

^a Lásd a 2. fejezetet.

hangzik a magyarázat gyengébbek kedvéért, – amely beteljesedés „az ember *szellemi* szubjektumának *végérvényes önmagához térése* a világban és a világ által, *testi voltában* és azon keresztül”.^a Mindez nyilvánvalóan Isten közreműködésével történik, hiszen különben honnan venné anyagi testünk a képességet a *bensőségesüléshez* és *önmaga felülmúlásához*? Most már csak azt kellene megmagyarázni, vajon mit magyaráznak meg az olyan kifejezések, amelyeknek az anyaggal kapcsolatban nincs semmilyen elfogadott jelentésük?

Akik szeretnek a dolgok mélyére nézni, elgondolkodhatnak a túlvilág benépesülésén is. Higgyük el, hogy odaát nagy számban léteznek nyilvánvalóan véges „kiterjedésű” jó és rossz szellemi lények és itt fognak tartózkodni a valaha élt emberek is valamilyen bensőségesült, ámde véges testben. Következésképpen a végtelen transzcendencia nem lehet homogén: egy véges „tartományban” nagyobb lesz a jók „sűrűsége” – ez lehet a mennyország –, másokban a rosszaké – ez meg a pokol. Isten pedig természetesen mindkettőben és ezeken kívül is mindenütt „egyenletesen” jelen van, hiszen ő végtelen és homogén. Mármint mi határolja a jó és a rossz birodalmát? Egyáltalán: hogyan léteznek a végtelen szellemben véges szellemek, mi választja el, vagy mi különbözteti meg őket egymástól és Istentől? Netán kölcsönösen áthatolhatnak egymáson?

Máig kimáshatatlan teológiai kátyú az is, hogyan egyeztesük össze Isten végtelen jóságát a bűnös megbüntetését követelő igazságosságával és a pokol borzalmaival? „Isten igazságossága a Jézus Krisztusba vetett hit által nyilvánul meg” – nyugtatta meg hallgatóságát XVI. Benedek pápa.^b Élesebben fogalmazva: a teológiának fogalma sincs, miben fog állni majdani feltámadásunk. Ezt látszik alátámasztani két legújabb kori *feltámadás-modell* is, nyíltan beismerve, hogy csak elképzelésről van szó.

A *feltámadás a halálban* modell szerint az ember lelke is meghal, nemcsak teste, de Isten az egész embert feltámasztja a halál pillanatában, vagyis a lélek egy pillanatig sem létezik test nélkül. Az egyéni feltámadás dinamikus folyamatban kapcsolódik össze az utolsó napon bekövetkező kollektív feltámadással, amikor is az ember sorsa a többi emberével együtt teljesedik be.

^a DKK2, 477. oldal.

^b Nagyböjti üzenetében, ZE 100204.

A *dialogikus halhatatlanság* modellje elutasítja ezt az elképzelést, eszerint lelkünk egy pillanatra sem hal meg! De nem abszolút értelemben, természeténél fogva halhatatlan, csak viszonylagosan, Istenhez fűződő kapcsolatában, azáltal, hogy „párbeszédben van Istennel és Isten emlékszik rá” – jókra és gonoszokra, jólétben dűskálókra és éhhalállal küszködőkre, szerencsésekre és katasztrófák áldozataira egyaránt. Figyelemre méltó elképzelés: Isten – aki maga a szeretet – így vezérel mindnyájunkat az általa öröktől fogva kitűzött cél, az örök üdvösség vagy pokol elérése felé. Persze nem tehet másként, hisz nem tud felejténi.^a

Jóllehet a két modell elvileg különböző és a második szemérmesen mellőzi a feltámadás mibenlétének magyarázatát is, kísérletek folynak összeegyeztetésükre. Mindezt összegezve úgy látszik, a hívőknek le kell mondaniuk földi testük feltámadásáról, ámbár „Isten emlékezetében” valahogyan megmaradnak. „A feltámadás és az örök élet tanát még a keresztények között is számos kétely és félreértés övezi, mert meghaladja gondolkodásunk korlátait és *csak hittel fogadható el*.”^b

Nagyvonalúan szemlélve a teológusok küszködését, amikor a véges-végtelen átmenetet kísérlik meg leírni véges fogalmakkal, – ami nyilvánvalóan lehetetlen –, beláthatjuk, hogy magyarázataik *szükségképpen* torzszak. Másfelől viszont ebben a kérdésben is meg kellett volna fogadniuk Wittgenstein bölcs tanácsát: „Amiről nem lehet beszélni, arról hallgatni kell”.^c Ennek szellemében maradok fájdalmas materialista álláspontomon: a halállal vége életünknek, utána éppen úgy nem létezzünk majd, ahogyan születésünk előtt sem léteztünk.

Az ítélet

Ahhoz, hogy bekerülhessünk az örök élet birodalmába, halálunk után meg kell jelennünk Isten ítélőszéke előtt, ahol a korábbi tanítás szerint igazságos, de írgalmatlan ítélet vár ránk: akinek lelkét halálos bűn szennyezi, azonnal a pokolba kerül, a többiek a

^a Szerzők Giesbert Greshake, illetve Joseph Ratzinger. Vö. DKK2, 479–480. oldal

^b XVI. Benedek, ZE 110410.

^c Ludwig Wittgenstein: *Logikai-filozófiai értekezés* (Akadémiai, Budapest, 1989), 90. oldal.

mennyországba jutnak, bár esetleges kisebb bűneikért előzőleg meg kell járniuk a tisztítótűznek nevezett ideiglenes poklot is.

Halálos bűn Isten *súlyos* (gyilkosságra, káromkodásra, szexuális bűnre stb. vonatkozó) törvényének megszegése, *teljes tudatossággal és előre megfontolt szándékkal*.^a De halálosnak számít az eredeti bűn is, amit csak a keresztség töröl le. Az Egyház azért kénytelen körömszakadtáig harcolni az abortusz ellen, mert a keresztleletlenül meghalt ártatlanok elkárhozása semmiképpen sem egyeztethető össze Isten jóságával.

A mai teológiai szereti elfelejteni ezt a tévedésmentes tanítását, és úgy módosította az elszámoltatási eljárást, hogy Isten csak „jelen van”, de valójában mindenki maga ítéli meg önmagát, s ezt nem kívülről rá mért büntetésként éli meg, hanem bűneinek szenvedést okozó következményeként.^b

A pokol

persze még így is hátborzongató és szörnyűséges, ahol a bűnösöknek – bármilyen nagy, de mégiscsak véges – bűneikért véges ésszel felfoghatatlan végtelen büntetést kell elszenvedniük.

Jézus jellemének súlyos hiányossága, hogy a poklot valóságosnak hitte, de ugyancsak valóságos tűznek tartotta Aquinói Tamás, és erről szól III. Ince pápa tévedésmentes tanítása is.

Az ilyen ítélet szöges ellentmondásban van az alapvető emberi jogokkal és a modern bírói gyakorlattal: mindkettő alapelve, hogy a büntetésnek a büntetett arányosnak kell lennie, és lehetőséget kell hagynia, hogy letöltése után a bűnös vissza tudjon térni az emberi közösségbe. De ellentmondásban van a humanista erkölcs alapvető normáival is.

Mivel nem vagyunk tökéletesek, óhatatlanul követünk el hibákat, megbántunk másokat. A humanista erkölcs szerint úgy kell elfogadnunk embertársainkat, amilyenek: senki sem tud óriáskígyóként kibújni a bőréből!

A legújabb teológia természetesen átértelmezte ezt a tanítást is. Eszerint akinek bűnei vannak túlsúlyban, büntetése a bűn-

^a Vö. KEK 1857.

^b Vö. DKK2, 482-485. oldal.

tudat lesz, és szenvedést okoz számára „az élet végérvényes kudarca, kizártság Istennel és minden teremtménnyel való közösségből”, a megfosztottság minden szeretettől; de nyitva maradt mind a büntetés tartamának, mind a pokol helyének, illetve létének kérdése.^a Ezzel szemben XVI. Benedek pápa létezőnek és örökké tartónak nyilvánította a poklot egy vasárnapi istentiszteleten,^b valamint ugyanezt tanítja a katekizmus is. Így hát a hívők ez idő szerint bizonytalanságban vannak mind a hogyan?, mind a hol?, mind a meddig? kérdést illetően.

A tisztítótűz

létezésére az Újszövetségben nem lehet bizonyítékot találni, ezért a teológusok megtisztították tőle a korábbi tanítást: nem szabad helyként felfognunk és a tűz is csak jelképesen értelmezendő! A megtisztulás nem külön eljárás, hanem az ítélet egyik mozzanata, amelyet „...szenvédésként fogunk fel: egyszerre boldogító, mert szabadító és beteljesítő, mégis fájdalmas, mert az énnak részévé vált salaktól old el”.^c

Tudva, hogy ez az értelmezés ellentmondásban van a Trentói zsinat határozatával, valamint hogy a görögkeleti egyház igazán sohasem ismerte el, a protestáns egyházak pedig határozottan elvetik a halál utáni megtisztulás lehetőségét, megállapíthatjuk, hogy itt volt az ideje az újabb átértelmezésnek.

A mennyország

viszont tüstént megnyílik azoknak, akiknek mérlege pozitív: a végtelen szépségnek közvetlen „színről-színre” látása örök boldogsággal tölti el őket.

Azért szükséges két teológiai kiegészítő magyarázat is: egyrészt az örök élet nem időbeli, hanem minőségi fogalom: részesedés Isten életének teljességében, másrészt Isten lelke csak annyiban „látható”, amennyiben

^a Vö. DKK2, 489. oldal

^b A Szent Felicita templomban, ZE 070326.

^c DKK2, 486. oldal.

(önként) feltárja titokzatos lényét és képességet ad ennek érzékelésére.

Személyes sorsáról előre persze senki nem tudhat semmit. „A keresztény ember reménykedik minden ember megmentésében és üdvösségében, ugyanakkor – mindenekelőtt önmaga számára – számolnia kell a bukás reális lehetőségével”, és végre őszintén: „A teológia sem tudja ezt a feszültséget feloldani”.^a

Bármi volt is sorsa az elhunytak, lesz még egy nagy találkozás: az utolsó ítéletre Krisztus második eljövetelekor (parúzia) kerül sor, amikor minden valaha élt ember feltámad és az egyének sorsa *beteljesedik*, amin az értendő, hogy helyreáll és megújul mindenkinél minden korábbi evilági kapcsolata.

Fantáziadús olvasóim megkísérelhetnek elképzelni néhány, megrázó beteljesülő kapcsolatot: Szókratészét elitélőivel, Kleopátráét Julius Caesarral és Antoniusszal, VIII. Henrikét mind a 6 feleségével, VI. Sándorét Savonarolával, Dantonét Robespierre-rel, Hitlerét Einsteinnel, Leninét Sztálinnal, a házaseleket társuk (és egymás) szeretőivel...

Ekkor kezdődik meg és tart mindörökké „Isten országa”, amelyet Isten végső célul tűzött ki az emberiség elé, és amelyet Jézus is megígért.^b

Van remény?

A feltámadásban és a halál utáni életben reménykedő hívőket nem szokás tájékoztatni a hittanórákon a kegyelemtan alaptételéről: „Minden teremtmény *minden* tevékenységében Isten teremtmői együttműködésére szorul”.^c Figyeljünk jól: nemcsak a táplálkozáshoz és a szexuális aktusainkhoz, hanem vallási indíttatású cselekedeteinkhez is Isten úgynevezett segítő kegyelmére van szükségünk: „Ha valaki azt mondja, hogy lehetséges a Szentlélek *előzetes sugalmazása és segítsége* nélkül is megfelelően hinni, remélni, cselekedni vagy bűnbánatot tartani úgy, hogy ezáltal elnyerhető a segítő kegyelem: legyen kiátkozva”.^d Kegyelem nélkül tehát lehe-

^a DKK2, 489-490. oldal.

^b Vö. DKK2, 493-494. oldal.

^c Catechismus Catholicus, I. 222.

^d A Trentói zsinat dogmája, HD 1553.

tetlen üdvözülni. Mármost ez a kegyelem Isten ingyenes ajándéka: vagy adja, vagy nem; kikönyörögni, még kevésbé megkövetelni, – vagy akár jótettekkel kiérdemelni – már csak azért sem lehet, mert ez az üdvösségre hasznos cselekedet volna, amihez előzetes kegyelem szükséges (vö. a 22-es csapdája). „A jó és igazságos Isten... *előzetes* tudása révén *kiválasztja*... azokat, akiket *kegyelemből*... az örök életre rendelt; a többieket azonban... bár előre tudja róluk ... nem rendeli arra, hogy elvessenek; de mivel igazságos, örök büntetésüket előre elrendeli”^a

„Jézus most tanítványaihoz fordult: »Bizony mondom nektek ... Könnyebb a tevének átmenni a tű fokán, mint a gazdagnak bejutni az Isten országába.« Ennek hallatára a tanítványok igen megdöbbenek és azt kérdezték: »Hát akkor ki üdvözülhet?« Jézus rájuk nézett, és így szólt: »Embernek ez lehetetlen, Istennek azonban minden lehetséges.« Akkor Péter vette át a szót: »Mi lesz hát a jutalmunk?«”^b

Röviden és világosan: az üdvösségre vezető úton csak az tud járni, aki ehhez *kellő mennyiségű és hatású* segítő kegyelmet kapott, aki meg nem kapott, helytelenül fog cselekedni, előbb-utóbb elvétí és bűnököt követ el, aminek következtében a végtelenül igazságos Isten kénytelen lesz őt a pokolba irányítani. Ezúttal nincs észrevétel.

Teológiai magyarázat azért van: Isten minden embert üdvözíteni *akar, szeretetből*. Szeretete ellenségeire – köztük az ateistákra – is kiárad, és ehhez mindenkinek elegendő kegyelmet ad, valamint lehetőséget kegyelmeinek felhasználására. Természetesen nem korlátozza a szabad akaratot (lásd a fentebb idézett dogmát), ezért a megátalkodottak megtehetik, hogy elutasítják közeledését, elkárkozásuk azonban ekkor már a maguk műve. Az persze megmarad kérdésnek, hogy akkor a kapott kegyelem mire volt elegendő? Kivéve persze, ha a kegyelem olyan bőséges, hogy előidézi a szabad akarat önkéntes megfordulását.

Élet az ítélet után

Nem akarnék a teológusok hibájába esni, ezért nem kísérlem meg leírni a leírhatatlan végtelent, azt azonban elfogadom, hogy az örökkévalóság lényege az időtlenség, amiből szükségszerűen kö-

^a A quierzy-i zsinat (853) dekrétuma, HD621.

^b Mt 19.23-27.

vetkezik – persze emberi logikával – a változhatatlanság. Isten minden elképzelhető (és el sem képzelhető) tekintetben végtelen, így nem logikátlan feltenni, hogy lénye konform az időtlen örökkévalósággal: tökéletesen „boldognak” érezheti magát.

Az emberi logika szerint bármilyen változás csak időben játszódhat le. Játsszunk el most egy pillanatra a gondolattal, hogy az időtlen örökkévalóságban a kiválasztott üdvözültek boldog seregébe kerülve „szem nem látta, fül nem hallotta” gyönyörűséggel tölt el a láthatatlan Isten valamiféle „szemlélete”. Mivel agyunk és felfogóképességünk véges maradt, a halál utáni nulla hosszúságú átmeneti pillanatban megtelt információval az evilágon kihasználatlanul maradt a mintegy 95-97 %-a, és aktiválódtak összes lehetséges szinapszisaink is. Ettől kezdve már *soha többé* nem juthat eszünkbe semmi és nem szerezhetünk új ismereteket, arról nem is szólva, hogy ez valamilyen változást jelentene az időtlen változhatatlanságban. Márpedig „A tudatot a bevitt információ tartja életben” – vagyis ha nem kap új információkat, elpusztul – állítja George Miller neuropszichológus.^a

A buddhizmus könyörületes: nem zavar bele végtelen körforgásba, előbb utóbb kiérdemelhetjük a Nirvána örök nyugalomát.

A kereszténység irgalmatlan: örökkévaló ébrenlétre kényszerít a változhatatlanságban, amiben nincs új gondolat és nincs cselekvés: csak létezünk belefagyva a végtelen időtlenségbe. De ennek „kitöltésére” semmiképpen sem lehet elegendő az Istentől ajándékba kapott bármilyen mennyiségű véges ismeret!

Nem jó ellenérv, hogy boldogságunk mégis örökké fog tartani, mert Isten végtelen szépségének mindig más „árnyalatát” látjuk majd, mert evégett agyunkban információcserének kellene végbemennie! Persze Istennek valamilyen módon gondoskodnia kell a pokolbeliek kínjainak örökös változatosságáról is.

Szinte hallani vélem a teológusok gúnyos lesajnálást: Isten terveit véges ésszel akarom megérteni, sőt felülbírálni! Erről per-

^a G. A. Miller: *Informators* in: Machlup (ed): *The Study of Information* (Wiley, New York, 1983), p. 111.

sze szó sincs; de ők milyen képességük révén értik? Értelmünk véges és véges marad az örökkévalóságban is – ebből a szempontból közömbös, hogy az evolúció küzdötte-e ki, vagy Istentől kaptuk –, ezért számunkra a végtelen jólét iszonyatos unalomba, a kín pedig örjítő reménytelenségbe torkollik: sohasem ér véget.

Hiába mondja a józan ész,⁵³ hogy az örök élet lehetetlen és értelmetlen, Jézus feltámadásának hitéből remény fakad, ami enyhíti a halál fullánkjának mérgét, és elfeledteti az evolúció galádságát, hogy agyunk sem kivétel, nagyszerűsége nem menti meg a megsemmisüléstől. Boldogok, akik nem látják a feloldhatatlan ellentmondásokat, csak hisznek. De boldogok azok is, akik látják, és mégis hisznek. A csodás húsvéti legenda fényének reménykeltő ragyogása átszűrődik a halál mindent eltakaró fekete fátyolán.

Mégsem csak a hívőké a boldogság privilégiuma! Az ateisták nem kívánnak maguk számára végtelen tulajdonságokat, nevezetesen örök életet. Materialistaként, túlvilági illúziók nélkül, bölcsen beletörődve, hogy létünk véges, életünk értelmes és kiegyensúlyozott lesz, ha másoknak is hasznára tudunk lenni. „A halottak nemcsak azért halottak, mert megszűntek jelen lenni, akkor igazán halottak, ha nem hatnak ránk”.^a Gyermekünkben és utódaikban megmarad fizikai lényünkéből, amit génkészletünkéből átadtunk nekik, és amíg emlékeznek ránk, szellemünk sem enyészett el.

A halál a szerelem és a gyönyör ára. Ezért belenyugsunk, hogy halálunk az emberiség fejlődésnek feltétele: halál nélkül nem születnének újabb emberek, gyermekek életre hívása és felnevelése nélkül pedig értelmetlenné válnék a családi élet. Ez másfajta boldogság, földi és véges, de nem kevésbé teljes, mint a hívőké.

— • —

^a Rainer Maria Rilke gondolata.

8. A bűnös szex

„Legyetek termékenyek, szaporodjatok, töltsétek be a földet”^a

Tömören: *Keresztény felfogás szerint a testi kapcsolatokban megnyilvánuló mélységesen alantas ösztönök beszennevezik a lelket. Ezen alapul az Egyház józan ésszel felfoghatatlan, hideglelős irtózása a szexualitástól, miközben racionálisan semmilyen épkezláb teológiai érveléssel vagy releváns bibliai idézettel nem tudja megindokolni, hogy miért bűn a természetes szex, ha már Isten kétneműnek teremtette az embereket. Az alapelvből következő számos életidegen szabály betartása viszont sokszor keserves, nem egyszer gyötrő szenvedés is a hívők számára.*⁵⁴

A hatodik parancsolt

„Ne törj házasságot!” szól eredetileg a mózesi Tízparancsolt hetedik parancsa,^b ami „Ne paráználkodjál!” ferdítésben került a *hatodik* helyre a keresztény bibliafordításokban,⁵⁵ és évszázadokon át segítette a hívőket megőrizni lelkük tisztaságát, amire Katekizmus szerint a keresztény lélek hivatott. Kétségtelen tény, hogy az első századok kereszténysége hajlamos volt az aszketizmusra, mondhatni divat volt remetének lenni, és az ilyen életformának ma is túlvilági érdemszerző hatást tulajdonítanak. A Bibliából azonban semmiképpen sem vezethető le szabad férfiak házasságon kívüli szexuális kapcsolatainak tiltása, ilyen tilalom Mózes korában körülbelül olyan határfokú szabály lett volna, mint manapság az adócsalást tiltó törvény. A duzzadó férfierőt az Ószövetség különben is dicséretesnek tartja, aminek bizonyága a „megismerési” aktusok fölös számú felsorolása.

Amelyek során nők milliói maradtak kielégítetlenül, ám keserves kínlódásuk nem témája a szent iratoknak. Abban a korban a női szexualitás – ha egyáltalán szóba került – szégyenletesnek minősült, amiért „elbocsátó levél”, esetleg

^a Ter 1.28.

^b Kiv 20.14.

„parázna” megbélyegzés járt. Az viszont nyilvánvaló, hogy jó néhány jelenleg érvényes egyházi szabály egyenesen ellentmond a bibliai szövegeknek. A teológusok Jézus önmegtartóztató életére szoktak hivatkozni, az igazság azonban az, hogy az ő magánéletéről semmit sem tudunk, és arra sem szokás utalni, hogy megbocsátott a házasságtörő asszonynak. Szent Pál is csak addig dicsérte a szüzeséget, amíg meg nem nősült! Ugyanabban a levelében néhány sorral később már így méltatlankodik: „Nincs jogunk ahhoz, hogy asszony nővért magunkkal vigyünk, mint a többi apostol és az Úr testvérei vagy Kéfás {Péter} is teszi?”^a

A szexualitás hivatalos elítélése Szent Ágoston találó definícióján alapul, miszerint a sátán „kihasználva az ősbűn következtében megromlott emberi természet gyengeségét, a testi gyönyörökön keresztül csalja bűnbe a lelkeket”. (Ő csak tudta: életének első 30 évét főleg ilyen természetű kísérletekkel töltötte.) Le is vonta az Egyházban máig érvényes végkövetkeztetését: keresztény ember szexuális késztetéseit csak felbonthatatlan házasságban, és azon belül is csak fajfenntartási céllal élheti ki.

Szinte természetes, hogy ilyen természetellenes parancsot a hívők többsége nem tud megtartani, a heteroszexuális kapcsolatok viszont sokszor eredményeznek terhességet. Ezzel azonban súlyos csapdahelyzetbe sodorják a keresztény teológiát, mivel azt tanítja, hogy az emberek lelkét Isten fogantatásuk pillanatában teremti meg – méghozzá *másodpercenként* mintegy 100 alkalommal,^b és rögtön megterhelve az eredeti bűnnel –, amely tevékenység házastársak esetén „kedves”, a bűnös viszonyban fetrengők esetén viszont „kényszerű” kötelesség számára.^c

Már volt róla szó,^d hogy az eredeti bűn összeülek bűnének nyoma a

^a 1Kor 7.8-9, illetve 1Kor 9.5.

^b Lásd a 92. jegyzetet.

^c Lásd SCHÜTZ 1/ 332 oldal.

^d A 6. fejezetben.

lelkünkön, akik Isten tiltása dacára megkóstolták a jó és a rossz tudása fájának gyümölcsét. A multigenezis-elmélet elfogadása után azonban az Egyházi Tanítóhivatal kénytelen volt új értelmezéssel előállni. Eszerint *elődeink személyes bűnei* miatt megromlott társadalmi környezetbe születtünk, s viselnünk kell az ebből fakadó hátrányokat: „...[az eredeti bűn] egyetemessége a bűn *közösségi jellegén* alapszik, a bűnösségnek olyan dimenzióján keresztül, amely *megelőzi* {} az egyéni szabad döntést”.^a Hogy is állunk a szabad akarral?

A feloldhatatlan ellentmondást az a dogma okozza, amely szerint eredeti bűnnel szennyezett lélek nem juthat a mennyországba, megszabadulni tőle viszont csak keresztség révén lehet. Vagyis a keresztlehetlenül elhalt magzatokra – persze csecsemőkre és gyermekekre is – pokol vár. Mivel ez a dogma élesen ellentmond az Isten jóságáról szóló keresztény tanításnak, kitalálták a *limbust*, valamiféle átmeneti helyként a mennyország és a pokol között, és ide utalták az ártatlanokat, ahol „csak” Isten látásától vannak megfosztva, de különben nem szenvednek. Mára azonban a limbus-elmélet is tarthatatlanná vált, így egyelőre marad az együttérző vigasztalás: „A minden ember üdvösségét akaró Isten végtelen irgalmassága... följosít bennünket a reményre, hogy... számukra is van út az üdvösségre”.^b

Ha egy keresztény nő teherbe esett, de meg akarja tartani egyházi tagságát, meg kell szülnie gyermekét, mert az abortusz bármely módja „szégyenletes gaztett”, amiért „önmagától {a cselekmény tényénél fogva} beálló” kiközösítés jár mind a végrehajtónak, mind az anyának.^c Fejlődési rendellenesség vagy társadalmi ellehetetlenülés nem számít, egyedüli mentség, ha a szülés az anya életébe kerülne.⁵⁶

Az abortuszt a humanista erkölcs is elítéli: rossz megoldás, kerülendő; a nem kívánt terhesség ellen megfelelő fogamzásgátlással kell védekezni. Az Egyház ezt is tiltja, mint beavatkozást Isten teremtoi tevékenységébe, de nem kínál megoldást a korlátozatlan szaporodás katasztrofális társadalmi következményeinek kezelésére.

^a DKK1 237. oldal

^b KEK 1261.

^c Gaudium et spes 51.

Felnőtt korú személyek esetében a huzamos önmegtartóztatást csak rendkívüli körülmények (például betegség, baleset, természeti katasztrófa, háború stb.) indokolhatják, kivéve persze, ha valaki erre egyéni késztetést érez.⁵⁷

A hetedik szentség

A házasság *intézményének* isteni alapításával kapcsolatban két helyet szokás idézni az Ószövetségi Teremtés könyvéből, az egyikben maga az Úr szólt ősszüleinkhez: „Legyetek termékenyek, szaporodjatok, töltsétek be a földet és vonjátok uralmatok alá”, a másikban Ádám nyilatkozik: „Ez már csont a csontomból és hús a húsemból. Asszony a neve, mivel a férfiből lett. Ezért a férfi elhagyja apját és anyját és feleségéhez ragaszkodik, s a kettő egy test lesz.”^a Ezek a szövegek bizony alantas testi kapcsolatokról szólnak! Vajon az Úr miért pecsételte meg saját kezűleg ősszüleink házasságkötését, hogy ők is részesüljenek ennek szentségi kegyelmeiben? Igaz, Ádám esetleges házasságtörési szándékait házassági pecsét nélkül is meglehetősen bekorlátozta a rendelkezésre álló választék szűkös volta.

Különben Ádám szavaiban a megsejtett majdani matriarchátusi szabály bukkan elő.⁵⁸ Csak jóval később, a magántulajdon és a patriarchális rend kialakulásával lettek a nők alárendelteké és hagyták el családjukat, hisz férjük gyakorlatilag megvásárolta őket. Ezzel együtt járt még évszázadokig a többnejűség – amint ezt az Ószövetség könyvei is bőségesen tanúsítják.

Jóllehet az Ószövetségben nem találunk szabályokat és szertartási előírásokat a házasságkötésre, a zsidóság ezt mindig is komoly, kötelezettségvállaló szerződésnek tekintette, amelynek megtöréséért mindkét félnek halállal kellett lakolnia. A férfiak viszont törvényesen elválhattak „parázna” feleségüktől.

Az Újszövetségi Máté evangélium egy helyen utal ugyan a házasságtörést büntető Mózesi törvényre,^b de csak egyetlen eset-

^a Ter 1.27-28, illetve Ter 2.22-24.

^b Mt 5.27-32.

ben adja Jézus szájába a perdöntőként idézni szokott mondatot:

„Akkor odamentek hozzá a farizeusok, hogy próbára tegyék. Ezt kérdezték: »El szabad a férfinak bármilyen okból bocsátania a feleségét?« Így felelt: »Nem olvastátok, hogy a Teremtő kezdetben férfinak és nőnek teremtette őket, és azt mondta: Ezért a férfi elhagyja apját, anyját, a feleségéhez ragaszkodik, és egy test lesz a kettő? Most már többé nem két test, hanem csak egy. **Amit tehát Isten egybekötött, azt ember ne válassa szét.**« ... Mondom nektek: aki elbocsátja feleségét – hacsak nem *paráznasága miatt* {!} –, és mást vesz el, házasságot tör.»^a

Az idézet szépséghibája, hogy Jézus *Ádám szavait* adja az Úr szájába, ráadásul az ominózus (kiemelt) mondat nem is hangzott el a Paradicsomban.⁵⁹ A tárgyilagos egzegézis is elismeri, hogy ez a – Jézus gondolatvilágától idegen – kijelentés utólagos betoldás, minden valószínűség szerint az 1. század végéről, amikor a tan már kezdett kikristályosodni. Azért bocsássuk meg az ellentmondást nem tűrő szöveg aprócska ellentmondását is, miszerint a *női paráznaság* mégiscsak oldószere az isteni kötésnek.

Szent Pál több levelében elítéli a házasságtörést, de a házassággal, mint szükséges rosszal, részletesen csak első korintusi levelében foglalkozik – ezt a felfogást vette át Szent Ágoston is. A felbonthatatlanság szószólói szívesen idéznek is ebből a levélből: „A feleség ne hagyja el férjét. Ha *mégis elhagyná*, maradjon férj nélkül, vagy béküljön ki férjével. A férfi se bocsássa el feleségét.” A következő intelem azonban el szokta kerülni még a legbuzgóbbak figyelmét is: „De ha a nem hívó fél elválík, hadd váljék el. Ilyen esetben a testvér vagy nővér nincs lekötve, hiszen Isten békességre hívott minket”.⁶⁰ Vajon Pál miért nem hivatkozik ezen a helyen Jézusnak Máté és Márk által idézett mondására? Hisz egy ilyen idézet a kortárs szájából megdönthetetlen érv lett volna! És hol marad a házasságon kívüli heteroszexuális kapcsolat tiltása? Hol marad a házasság szentségi jellegéből fakadó kegyelem-közvetítő

^a Mt 19.3-9.

szerepének dicsérete? Lehet, hogy nem akart szembemenni korának társadalmi szokásaival és kockára tenni térítési eredményeit?

A katekizmus szerint viszont „A házassági közösséget a házastársak beleegyezése hozza létre”^a – így hát nyitva maradt a kérdés: ki köt meg mit? Mindezek alapján azt állítani, hogy a házasság *intézményét* Isten alapította, elég durva csúsztatás!

A szentség megalapítása

„A szexuális aktus kizárólagos helye a házasság, ezen kívül mindig súlyos bűn. ... A testi egyesülés csak akkor megengedett, amikor a férfi és a nő között végleges életközösség jött létre. Az emberi szerelem nem tűri a próbát”^b – tájékoztat a Katekizmus a helyes életvitelről. A teológia szerint „A házasság szentsége maga az evangélium”,^c két hívő ember házassága pedig *szövetségkötés Istennel* {?}, amit az egyházi szentesítés hatására Isten *kegyelme* szentel meg. Ez utóbbi a polgári házasságkötésre természetesen nem jár.

Tanítják ezt a teológusok, noha pontosan tudják, hogy semmilyen raciónalis érveléssel nem védhető a „szentségi” házasság egyedüli jogossága a polgári házassággal szemben, ráadásul az egyháznak eszükben sincs vállalniuk a házasságok nyilvántartásával és a belőlük fakadó esetleges jogviták (öröklés, gyerektartás stb.) kezelésével járó költségeket.

Az Egyház által deklarált szentségi jelleggel azonban van egy kis baj. Egyrészt a Biblia nem ismeri a *szentség intézményét*, másrészt azt sem árt tudni, hogy a hatalom birtokába 313-ban jutott kereszténység még majd nyolc évszázadon át nem vonta be vallási mázzal a házasságot.

A 12. század közepéig teológiaiilag még a szentség fogalma is tisztázatlan volt, számuk szinte püspökségenként változott. Például Franciaországban és a dél-német tartományokban leginkább 2 szentség, a keresztelés és az úrvacsora volt ismert, ezért is maradt fenn ez a kettő a protestantizmusban. Damiáni Péter, VII. Gergely pápa bizalmasa és legfőbb segítője 12. Clairvauxi Bernát, a cisztercita rend megalapítója és a

^a KEK 2201.

^b KEK 2390-2391.

^c ZE 121007.

2. keresztes hadjárat megszervezője 10 szentséget hirdetett, utóbbiak közé értve a lábmosás szentségét is. A hetes lista a 13. század közepe táján alakult ki, s ebben máig 7. a házasság.

A katolikus házasság szentségi hatásairól még évszázadokon át lehetett elmés vitákat folytatni, mígnem a Trentói zsinat 12 dogmával véget vetett a huzakodásnak;^a attól kezdve mindenki ki volt közsítve az Egyházból, aki nem ismerte el vagy nem tartotta be ezeket a szabályokat. A Zsinat kötötte ugyan az ebet a karóhoz:

„A Teremtő által alapított és törvényeivel szabályozott bensőséges élet- és hitvesi szeretetközösséget... *a visszavonhatatlan személyes beleegyezés teremti meg.* ... Az Úr a kegyelem és a szeretet különleges ajándékával meggyógyította, tökéletesítette és nemes rangra emelte ezt a szerelmet. ... A házasságnak és a hitvesi szerelemnek az a természet szerinti rendeltetése, hogy *gyermekeknek adjon életet*, és fel is nevelje őket”.

De azért *elvben* hozzájárult, hogy a házasfelek bizonyos feltételek teljesülése esetén utódok nemzésének szándéka nélkül is részesíthessék egymást szexuális örömeikben:

„A házastársi szerelem és az élet felelős továbbadásának összehangolásában az erkölcsi megítélésnek... a személy és tettei természetéből vett... *objektív kritériumok* alapján kell történnie, melyek biztosítják... a kölcsönös ajándékozás és az életfakasztás teljes értelmét” ... {ám a hívőknek} „nem szabad olyan utakra lépniük, melyeket a Tanítóhivatal az isteni törvény magyarázatában elítél.”^b

Világos, nemde?

A felemás szövegekben felcsillanó reménysugarakat hamarosan kioltotta VI. Pál *Humanae vitae* kezdetű körlevele (1968), amelyben megengedi ugyan a házaseletet a terméketlen napokon

^a Vö. rendre HD 1801, 1802, 1803, 1805, 1807, 1816.

^b Gaudium et spes 48, 49, illetve 51.

is,⁶¹ de a határozottan megtiltja bármilyen fogamzásgátló szer vagy eszköz alkalmazását, beleértve a mesterséges sterilizálást is.⁶²

Végül is, a Zsinat *könnyítéseinek* eredményeképpen a katolikus házastársakra a mai napig a következő dogmák és szabályok érvényesek:

- A házasság Jézus Krisztus által alapított szentség.

Láttuk, hogy ezt az állítást sem a Biblia alapján, sem teológiai érvekkel nem lehet kellően megalapozni.

- Keresztény férfinak csak egy felesége lehet és érvényesek az Ószövetségben felsorolt házasságkötési akadályok.^a

Valamely akadály semmibe vételével kötött házasság automatikusan érvénytelen, de ha már „elházták”, az akadály kiderülésekor az illetékes egyházi hivatal (püspök) utólag érvényteleníti.

Érdemes megjegyezni, hogy a dogmák nem tiltják a *többférjűséget*; a Trentói zsinat atyái talán azért nem tartották szükségesnek ezt külön megemlíteni, mert a korabeli társadalomban gyakorlatilag lehetetlen volt. Manapság a polgári jog tiltja.

- Csak az illetékes egyházi személy előtt, az előírt formaságok betartásával kötött házasság érvényes, és ez tulajdonképpen az „égben köttetik”.

Ha a Zsinat előtt katolikus hívő más vallás papja előtt esküdött örök hűséget párjának, automatikusan elvesztette egyházi tagságát. A Zsinat ugyan visszamenőleges hatállyal is feloldotta a kiközösítést, de az ilyen házasságkötés azért érvénytelennek minősül. Katolikus fél változtatlanul csak előzetes engedély birtokában köthet házasságot másvallásúval, ha ez hozzájárul, hogy születendő gyermekeiket katolikus hitben neveljék (vö. ökumenizmus).

Az állami anyakönyvvezető előtt kötött házasság önmagában nem érvényes; bizony nem más az, mint törvényesített parázna-

^a Lásd Lev 18.6-18.

ság.

- Az érvényesen kötött és „elhált” házasság felbonthatatlan.

Nem mentség sem a közös megállapodás, sem ha a házastársról utólag kiderül, hogy eretnek vagy terméketlen vagy házasságtörő. Nem mentség, ha az egyik fél hűtlenül elhagyja párját, vagy akár újból házasságot köt valamilyen más szabályrend szerint.⁶³

- Házasságon kívül változatlanul bűnös minden szexuális jellegű gondolat vagy cselekedet, továbbá változatlanul tilos bármilyen mesterséges fogamzásgátlás és sterilizálási eljárás, még házasságon belül is.

Az akkor 73 éves II. János Pál fontosnak látta, hogy *Veritatis splendor* kezdetű (1993) körlevelében ismételten helyreigazítsa a szabályok ellen lázadozók kifecsközött gondolkodását: „A szexuális aktus *természetes biológiai megértésére alapozva* {!} mondjuk, hogy a terhesség elleni védekezés, a sterilizáció, az önkielégítés, a házasság előtti vagy azon kívüli nemi kapcsolat, a homoszexualitás vagy a *mesterséges megtermékenyítés* elítélendő és morálisan helytelen”.

Az élet azonban változik, ma már – ha a természetes fogamzás igazolt biológiai okokból lehetetlen –, az Egyház kegyesen elnézi a mesterséges megtermékenyítést vagy a béranyaságot.

- Homoszexuálisok nem köthetnek érvényes házasságot, ők a Katekizmus szerint „a tisztaságra kaptak meghívást”; magyarul: teljes önmegtartóztatásban kell(ene) élniük, ugyanis nekik „az önuralom erényeivel, amelyek nevelik a belső szabadságot... és szentségi kegyelemmel... kell közeledniük a keresztyén tökéletességhez”.^a

A házasságkötés döntően befolyásolja életünk további fo-

^a KEK 2359.

lyását, természetes hát, hogy az eseményt ünnepélyessé kívánjuk tenni. Mivel ezt az igényt kiválóan teljesítik a vallási szertartások, nincs is ezekkel semmi gond. De elfogadhatatlan az Egyház „csomagkapcsolása”, amikor – az érvényesítés kizárólagos jogát önmagának fenntartva – „megszentelés” címén egyszersmind felbonthatatlanná minősíti a kapcsolatot.

A protestáns teológia joggal vádolja a katolikusokat, hogy összemossa a család szentségét a házasságával. Előbbi ugyan szentnek – persze nem katolikus értelemben – és védendőnek tartja, de a házasságot nem tekinti szentségnek. Ami azt illeti, a zsidóság is alaposan félreértette az egyetlenségre és a véglegességre vonatkozó bibliai utalásokat.

A nulladik feltétel

Ismeretes, hogy az Egyház csak azokat a férfiakat fogadja papjai sorába, akik *előzetesen* „örökös” szüzességi fogadalmat tesznek, miáltal lemondanak azokról a kegyelmekről, amelyekben a házasság szentsége révén részesülhetnének. (Ha akarnak, nők is tehetnek ilyen fogadalmat, ám katolikus pappá nem lehetnek – de ez másik történet.)

A cölibátus nem isteni parancsolat, önmagában nincs is szüzességi hatása, csak egyszerű rendtartási szabály, amelyet a Trentói zsinat dogmatikus érvényű határozata ír elő.⁶⁴ A Zsinat során egy pillanatra felcsillant a remény, hogy feloldják ezt a léleknyomorító rendelkezést, VI. Pál pápa azonban nem engedélyezte a javaslat tárgyalását.

A kényszernőtlenység megkövetelésének valódi okait nehéz volna felderíteni. Az apostolok – zsidó hitben felnőtt férfiaként – biztosan házasok voltak, és térítő útjaikra magukkal vitték feleségüket is. Szent Pál szerint „A püspököknek azonban feddhetetlennek, egyszer nősülnök, józannak, megfontoltnak, mértéktartónak, vendégszeretőnek és a tanításra rátermettnek kell lennie”.^a

^a Első levél Timóteushoz, 1Tím 3,2-13.

Az első századokban általános szokás volt nős embereket pappá – sőt püspökké – szentelni; első ízben az elvirai zsinat (300) tiltotta meg a klérus spanyol tagjainak, hogy *beiktatásuk után* házaseletet éljenek.^a A máig érvényes szabály a Trentói Zsinat említett határozatában olvasható.

Testünk biológiai működése következtében a nemi kielégülés teljes visszatartása egészséges férfiaknál lehetetlen, de a nőknél is okozhat lelki torzulásokat; a folytonos kísértés miatt pedig a cölibátus kínzó lelki szenvedések forrásává válhat. Embertelenségét ékesen bizonyítja a 2010-ben kirobbant pedofília-botrány: napvilágra került számos egyházi személy – köztük több püspök – homoszexuális (kényszer?)kapcsolata a rábízott kiskorúakkal; s ráadásul az is kiderült, hogy a Vatikán már évtizedek óta tudott a jelenségről, csak eltussolta. XVI. Benedek ugyan bocsánatot kért a megalázottaktól az Egyház nevében, de – bár egyházi körökben felerősödtek a cölibátus-ellenes hangok – mereven ellenállt mindenféle könnyítési kísérletnek.

Az Egyháznak természetesen szuverén joga megszabnia, milyen feltételekkel fogad valakit felszentelt papjai közé, és melőzheti kívülállók – kiváltképp ateisták – bölcs tanácsait. Viszont a katolikus erkölcsstan alapelve, hogy súlyos bűnt követ el a törvényhozó, ha olyan törvényt alkot, amely betartóit lelkiismereti konfliktusokba vagy éppen bűnbe sodorja –, márpedig a cölibátus törvénye bizonyítva ezt teszi katolikus papok ezreivel. „Az én igám édes, az én terhem könnyű” – bízatta Jézus a tanítványait.^b A cölibátus terhe sem nem édes, sem nem könnyű – ámbátor az is igaz: ezt az igát nem ő rakta szolgái nyakába.

A család szentsége

A házasság egy férfi és egy nő szerződése családalapításra, avégett, hogy együtt élve kielégítsék szexuális vágyaikat és ezek révén gyermekeik születhessenek, akiket felnevelnek. Ez a szerződés a két fél *kölcsönös beleegyezésével* jön létre, kizárólag rájuk tartozik, és *elvileg* nem szorul semmiféle szentesítésre. A házassági szerződés

^a Vö.: HD 119.

^b Mt.11,30

sokféle alapon létrejöhet, és ha a felek erkölcsösek, mindegyikből kibontakozhat tartós együttélés is, de maradéktalan boldogság csak igazi szerelmen alapulhat. Kiegyensúlyozott társadalmak pedig csak szeretetben élő, szilárd családi közösségekből tudnak kialakulni.

Az együttélés nem szükségképpen házasság, lehet élettársi kapcsolat is, de a szerződést mindenképpen érdemes valamilyen jogi formába önteni – célszerűen anyakönyvvezető előtt –, hogy a születendő gyermekek, illetve a szerződés nemkívánatos felbomlása esetén az elvált házaspár, valamint a későbbiekben szerzett közös vagyontárgyak a közösségben érvényes jogrend védelme alatt álljanak.

Az evolúció azért kapcsolta össze a szaporodási aktust magas fokú örömmérettel, hogy biztosítsa a *faj* fennmaradását, illetve fejlődését. Az öntudatra ébredt ember azonban szét tudja választani a két funkciót: a szaporodást racionális érvek alapján akarja szabályozni, az örömszerzést viszont legbensőbb szuverén magánügyének akarja tekinteni. A természetes szexualitás nemcsak, hogy nem bűn, hanem ellenkezőleg, emberi életünk integráns része, amihez hozzá tartozik a szabad párválasztás és az esetleges tévedés joga is. Csak a vaskalapos vallási prudéria minősítheti az ilyen kapcsolatokat mindenestül erkölcstelennek és a humanista erkölcsi felfogást hedonistának.

Hiába folytatnak struccpolitikát a Vatikán prominensei, tény hogy az emberek – főleg a fiatalok – rendszeresen létesítenek alkalmi szexuális kapcsolatokat különösebb érzelmek nélkül. Ennek biológiai veszélyei meglehetősen közismertek – hála az egészségügyi felvilágosításnak és a Vatikán ellenpropagandájának. A humanista erkölcs azonban a lelki veszélyekre is figyelmeztet: egyrészt a szex túlhajszolása kiábrándultsághoz, az érzelmi élet elsivárosodásához, komoly életcélok elvesztéséhez vezethet, szinte szenvedélybetegséggé válhat, másrészt a szakítások fájdalmat okozhatnak, sérthetik, esetleg megaláztatják a partnert..

Sajnálatos, hogy az évszázados elfojtása után megszerzett szexuális szabadság sokszor fordul önellentétébe, a szexuális gyönyörök gátlástalan hajszolásába. Napjaink statisztikái ijesztő képet mutatnak: a házasságoknak és az élettársi közösségeknek közel fele felbomlik, miközben egyre nő az egyedül maradt *szinglik* és az egyik szülő hiányában „féloldalasan” felnevelődő gyermekek szá-

ma. A jelenség elemzői a következő okokat szokták megemlíteni:

- Az általános tudásszint növekedésével együtt megnőtt a szabadságvágy, viszont nem nőtt meg arányosan a másság elviselésének képessége.
- A nők kiszabadultak a hagyományos patriarchális társadalmakban rájuk kényszerített szolgaszerepekből: egyre kevésbé hajlandók elviselni a férfiak úrhatnámságát és egyre több válás kezdeményezői.
- A hatékony fogamzásgátló szerek széles körű elterjedésével a szexuális kapcsolatokban – különösen a nők számára – megszűnt a nem kívánt terhesség nyomasztó réme.
- A szexuális kapcsolatok egyre fiatalabb korban kezdődnek, a túl fiatalon, kellő tapasztalatok és önismeret hiányában kötött házasságok zöme (~ 90 %) pedig felbomlik néhány év együttlét után.
- A fiatal házasok számára egyre nehezebb az otthonteremtés – sokszor nem is képesek rá szülői segítség nélkül. Ugyanakkor a gyermekek nevelési és tanítási költségei – kellő állami támogatás hiányában – egyre fokozódó terheket rónak a családokra.

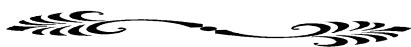
A vallások erkölcsi támogatása nem tudja kiegyenlíteni ezeknek a változásoknak negatív hatásait, sőt túlvilágközpontú ideológiáik és fenyegetéseik inkább elrettentik a feleket a házasságkötéstől. Az Egyház ugyan fennen hangsúlyozza a szeretet fontosságát, szavainak hatását azonban erősen lerontja a szexualitásról vallott képtelen felfogása, valamint konok ragaszkodása az ellehetetlenült házasságok felbonthatatlanságához, ami különösen igazságtalanul – sőt, a Bibliával ellentmondásban – sújtja a véten felet. Ez idő szerint arra sincs esély, hogy az Egyház engedni fog a másvallásúakat kifejezetten sértő, józan érvekkel indokolhatatlan házasságkötési feltételeiből, viszont továbbra is magának tartja fenn az érvényesítés kizárólagos jogát, ezáltal eleve kizárva az emberiség 83 %-át a „szentségi” házasság jótékony kegyelmeiből.

A humanista erkölcs szerint minden államnak kötelessége

(lenne), hogy – a szemellenzős egyházi propaganda szajkózása helyett –, felvilágosítással, a gyermekvállalás és -nevelés szépségeinek és örömeinek bemutatásával, valamint erőteljes anyagi támogatásával segítse a fiatal párokat otthont alapítani, ezzel egyszerűen csökkenti a nem kívánt terhességek számát, de mindenképpen legalább enyhíteni negatív következményeiket! Hiszen a gyermek elsősorban nem teher, hanem életünknek szeretetet és örömeket gerjesztő titokzatos meghosszabbítása – nem a másvilágon, hanem itt a földön. Gyerekeink felnevelése és tudásunk átörökítése értelmet és célt ad életünknek, ők pedig felnőve társaink, barátaink, majd támaszaink lesznek.

— • —

III. Erkölcsök



Ellenségeinktől nem kell félnünk, legfeljebb megölnék.

Barátainktól sem kell félnünk, legfeljebb elárulnak.

Félnünk a közömbösöktől kell, ők nem ölnek meg és nem árulnak el, de hallgatásukkal ők teszik lehetővé a gyilkosságokat és az árulásokat.

(Bruno Jasieński)

Szellemi és jellembeli arisztokrácia nélkül nincs társadalom: a bestiális feltör, mint a szennyvíz, ha csőrepedés van a házban.

(Márai Sándor)

Az egyetlen szörnyű, ami az emberrel történhet az, ha nem tud sem tükörbe, sem önmagába nézni.

(Karig Sára)

Embernek lenni nehéz, de másnak lenni nem érdemes.

(Albert Schweitzer)

9. A keresztény értékrend

*„Isten azért bevezetett el minket a világban,
hogy őt megismerjük, szolgáljuk, szeressük,
és így eljussunk a Paradicsomba.”^a*

Tömören: *A keresztény tanítás szerint földi létünk alapvető célja, hogy kiérdemeljünk az örök üdvösséget. Évgett az Isten által megfogalmazott, – ám sajnos sehol sem kodifikált – természetes törvény parancsai szerint kell élnünk, amelyeket a Szentlélek felír „az élő szív lapjaira” is.^b Szerencsénkre, a teológusoknak sikerült megszerezniük a törvény hiteles szövegét, amelyet az Egyház – a kinyilatkoztatás igazságaival összefésülve – keresztény értékrendként közvetít az egész világ, de főleg hívei számára – ezért nem üdvözülhetnek azok, akik tudnak ugyan az Egyházról, de nem csatlakoznak hozzá.*

Az Egyház tévedésmentes tanítása szerint a világot az örök világtörvény uralja, ami tulajdonképpen nem más, mint *Isten akarata*. Isten mindent eszerint teremtett, amit pedig egyszer megteremtett, annak joga van a létezésre és az önfenntartásra.⁶⁵ Ennek az emberi értelemhez igazított megfogalmazása a *természetes törvény*, amiből ered – következésképpen egységes, egyetemes és változhatatlan – a tudatos élővilágra vonatkozó *erkölcsi törvény*.⁶⁶ „Az erkölcsi törvény az isteni bölcsesség műve ... első és utolsó igazságát az örök törvényben ... teljességét és egységét Krisztusban találja meg”.^c

Az erkölcsi törvényből fakadó emberi köteleességek: a *fajfenntartás*, az *önfenntartás*, valamint az *igazság megismerése* és a békés társadalmi *együttélés*. Ebből vezethető le minden konkrét jogrendszer alapja, a *természet-jog* is, amelynek alapelve: „Add meg mindenkinek a magáét, és ne bántsd a másét!”. A társadalomban az emberi jogok az *igazságosság* révén valósulnak meg. A joghézagokban az *erkölcsi szabályok* irányadók, ezeket támogatja még a legfőbb szociális erő, a *szeretet*.

Arról nem szól a tanítás, hogy az írásba sehol nem foglalt örök világtörvény *objektíve* honnan ismerhető meg, így aztán nem

^a KEK 1720.

^b Vö. 2Kor 3.3

^c Rendre KEK 1950, 1951, 1953.

lehet sem vitatni, sem bírálni. Ám a teológusokat nem aggasztja az írásos változat hiánya, ugyanis „Az ember lelkiismerete mélyén olyan törvényt fedez föl, amelyet nem ő ad önmagának, hanem engedelmisséggel tartozik iránta”. A természetes törvény az emberi természet sajátos tartozékához, az értelemhez szól, szavát lelkiismeretünk közvetíti, mint „egy magasabb értelem hangja és tolmácsa”. Ezért külön kinyilatkoztatására nem volt szükség, hiszen fel vannak írva „nem kőtáblákra, hanem a szívnek hústábláira”, meghozzá magának az Úrnak lelkével.^a

A lelkekbe írtak azonban nem bizonyultak elég hatékonyak, mert az utóbbi, mintegy 2,5 millió év folyamán⁶⁷ az emberek nem követték a lelkiismeretük mélyén munkáló örökérvényű erkölcsi törvényeket, hanem igényeik szerint változtatgatták a szabályokat; az igazság tisztelete és szeretete helyett meg mintha inkább a kegyetlenségre, a gyengék elnyomására (legalábbis kijátszására) és érdekeik kíméletlen érvényesítésére kaptak volna késztetést. Az Úr végül is megszánta tévelygő gyermekeit és negyedfélezer évvel ezelőtt úgy döntött, hogy a törvényeket kőbe is vési.

Bibliai alapok

A kereszténység Isten szavának tartja a teljes Bibliát.^b Nem szeretném megbántani a hívők vallásos érzéseit, de az Ószövetség 3000 évvel ezelőtti példáiból kiviláglo erkölcsi elvek nagy része mára tarthatatlanná vált, bár a bölcsességi könyvek tanítása, vagy a zsoltárok és himnuszok felemelő hangulata máig érvényes.⁶⁸ Mindenesetre az Ószövetségből való a keresztény értékrend három pillére közül a legfontosabb: a Tízparancsolat.

Kevéssé ismert, hogy a Tízparancsolatnak három változata lelhető fel a szent szövegekben, ugyanis a keresztény hívőket csak az *elsőről* tájékoztatják, noha azt a két kőtáblát, amelyre az Úr saját kezével véste rá a parancsolatokat, Mózes dühében és felháborodásában összetörte,

^a Rendre Gaudium et spes 16, XIII. Leó *Libertas prestantissimum* körlevele (HD 3247), illetve Károli-biblia 2 Kor. 3.3.

^b Lásd a 3. fejezetet.

amikor a Sínai-hegyről leérkezvén keménynyakú népét az aranyborjú imádásán kapta volt; majd irgalmatlanul legyilkoltatta a bálványimádókat.⁶⁹ A Tanítóhivatal azonban felélezi, hogy Mózes ezeket a parancsokat hirdette ki, és nem azokat, amelyeket ő maga véselt a *második* két, éppen maradt kőtáblára.⁷⁰

A keresztény valláserkölcse az első (és a harmadik) Tízparancsolat hat (5.-10.) parancsával hozható kapcsolatba: *tiszteld szüleidet, ne ölj, ne törj házasságot, ne lopj, ne hazudj, ne kívánd a másét.*

A 10. parancsolat tulajdonképpen csak kiegészíti az előző ötöt, tiltja ugyanis más *tulajdonának*, nevezetesen házának, valamint feleségének, rabszolgáinak és marháinak *kívánását* (ebben a sorrendben). Ez a parancsolat azonban betarthatatlan, mivel mind az emberek, mind a társadalmak életét a többre-jobbra vágakozás hajtja előre; betartása különben gyakorlatilag úgyszólván ellenőrizhetetlen.

Ezek annyira nyilvánvaló normái minden életképes közösségnek, hogy már az egyiptomiak erkölcsi normái között és Hammurápi cserépkönyvtárában is megtalálhatók, természetesen benne foglaltatnak a humanista erkölcsben is.⁷¹ Mózes bölcsen emelte be ezeket a szabályokat a vallási parancsok közé, hogy megóvja nyakas népét a kipusztulástól.

A meglehetősen földhözragadt ószövetségi parancsokat a teológusok szükségesnek látták megtámogatni további két pillérrel, nevezetesen a *Szent Hagymánnyal*,⁷² valamint az Újszövetségi Szentírásból Jézus *hegyi beszédével* és az *apostoli levelek* erkölcsi tanításaival (bár az utóbbiakat nem szokás tételesen ismertetni), mindezek beépülnek a katekizmus magyarázataiba; tulajdonképpen az erkölcsi törvények „finomhangolásának” tekinthetők.

A hegyi beszédben foglalt, égi és lelki jutalmakat ígérő, emelkedett hangulatú *nyolc boldogság* Máténál egy hegyen (dombon), a *négy boldogság* - *négy fenyegetés* Lukácsnál egy síkságon hangzik el.^a

^a Mt 5.3-10, illetve Lk 6.20-26.

A jézusi korrekció

A keresztény erkölcs értékes magja Jézus szavaiból bontakozik ki. Tanításának kétségtelen érdeme, hogy emberibbé tette Isten és az emberek kapcsolatát, amivel együtt járt a véres, barbár (nem egyszer ember-) áldozati szokások fokozatos megszűnése is. De nem ragadt le ezeknél: világtörténelmi jelentőségű tette az volt, hogy második főparancsát szegezte szembe az Ószövetség belterjes erkölcsiségével: „Szeresd felebarátodat, mint saját magadat!”, és hozzákapcsolta a már régen kimondott, de be alig tartott *arany szabályt*: „Amit akartok, hogy veletek tegyenek az emberek, ti is tegyétek velük”. Ezzel – elsőként a történelemben – az igazságosság fölé emelte a szeretetet, hatályon kívül helyezte a szemet szemért farkastörvényt és erkölcsi parancssá tette, hogy a másik emberben önmagunk mását kell látnunk. Sőt még ennél is tovább ment: „...ne álljatok ellent a gonosznak. Aki megüti a jobb arcodat, annak tartsd oda a másikat is!... Aki kér, annak adj... szeressétek ellenségeiteket, és imádkozzatok üldözőitekért!”^a Tanítványainak még külön is meghagyta: „Új parancsolatot adok nektek, hogy szeressétek egymást, amint én szerettelek titeket... Arról fogja mindenki megismerni, hogy az én tanítványaim vagytok, ha szeretettel vagytok egymáshoz.”^b

Valójában Jézus számára csak a másik zsidó volt „felebarát”, a körbe csak Pál apostol foglalta be a megkeresztelkedett pogány *hittársakat* is, de hivatalosan csak a Zsinat deklarálta, hogy Jézus *minden embert* megváltott. Feltehetően az ellenség szeretetének tanítása is Pál ötlete volt.^c

Ami a gonosz elviselését és az ellenség szeretetét illeti, ez igencsak ellenkezik az emberi természettel, de nemcsak ezért elfogadhatatlan, hanem azért is, mert lehetővé teszi a gonoszság parttalan terjedését. A gondolat mélyén azonban felsejlik a humanista erkölcs egyik nagyon fontos igazsága: *az erőszak erőszakot*

^a Rendre Mt 22.39, 7.12, 5.39-44.

^b Jn 13.34-35.

^c Lásd az 5. fejezetet.

szül. Ami viszont valóságos forradalmi eszmének számított: az erőszakon, a gyengék elnyomásán és a rabszolgák kizsákmányolásán alapuló ókori világban ki merte mondani, hogy *minden ember egyenlő!* És van még egy nagyon fontos tanítása: *tudnunk kell megbocsátani.* Nemcsak nagylelkű pillanatainkban vagy viszonzást remélve, hanem szeretetből. Nem egyszer-kétszer, hanem *hetven-hétszer* – vagyis mindig.^a Itt kezdődik a humanista erkölcs.

Az igazsághoz hozzátartozik, hogy a Zsinat lényeges változtatásokat vezetett be az Egyház és az emberek kapcsolatában: első ízben ismerte el, hogy földi boldogságuk is fontos. Számos kérdésben „korszerűsítette” az erkölcsi tanítást is: „Krisztus jó híre állandóan megújítja a bűnbeesett ember életét és kultúráját, s a bűn folytonos és veszélyes csábításából eredő tévedéseket és bajokat támadja és elűzi. A népek erkölceit szüntelenül tisztogatja és nemesíti.”^b Sajnálatos, hogy a szép elvek csak nagyon halványan tükröződnek a keresztény emberek mindennapi életében.

Hétköznapi keresztény erkölcs

A Tízparancsolat említett hat parancsából következő erkölcsi szabályoknak a modern életfelfogáshoz és a magasabb tudásszinthez igazított megfogalmazását – a többi vallási szabállyal együtt – részletesen a Katekizmus foglalja össze, az átlagos katolikus hívő számára is érthető formában. Mivel „A szellemi lélekkel, értelemmel és akarattal fölruházott emberi személy fogantatásától kezdve Istenre irányul és örök boldogságra van rendelve”,^c az erkölcsös keresztény ember életcélja nem lehet más, mint hogy elérje a túlvilági boldogságot. Ennek a célnak kell alárendelnie vágyait és minden igyekezetét, aminek következtében megváltozik a dolgok súlyozása: más lesz a fontos és más a lényegtelen.

Tetteiért csak az vonható felelősségre, aki szabadon dönthetett, a keresztényeknek tehát hinniük kell, hogy akaratuk sza-

^a Vö. Lk 17.3-4, illetve. Mt 18.20-21.

^b Gaudium et spes, 58.

^c KEK 1711.

bad, – jóllehet a világegyetem Isten végtelen szabad akarata szerint működik.^a Az eredeti bűn következményeképpen azonban szabadságuk esendő, ezért elszakadhatnak a szívükbe írt erkölcsi törvénytől, noha *Krisztus kegyelme* szüntelenül jóra segíti a hívőket. Különös veszélyt jelent a bennük bujkáló szexuális késztetés, amit kihasználva az örök éber Sátán könnyen bűnre csábíthatja őket.^b

A Katekizmus a szexualitást szégyenletes dolognak tartja és halálos bűnnek minősíti – kivéve a felbonthatatlan házasságon belüli aktusokat, ha közben szándékosan nem akadályozzák a fogamzást. Teszi ezt annak ellenére, hogy felfogását semmilyen bibliai szöveggel vagy józan teológiai érveléssel nem tudja megindokolni. Sőt, ha meggondoljuk a bárkából kilépő Noé család ismét megkapta az ősszülőknek már előírt parancsot: „Legyetek termékenyek, szaporodjatok, töltsétek be a földet és uralkodjatok rajta”,^c éppenséggel dicsérendőnek kell minősítenünk a teljesítésére irányuló törekvésünket.

Szerencsére, a hívőket segítik erényeik, amelyek révén erős, maradandó késztetést éreznek a helyes életvitelre. „A nevelés, a megfontolt cselekedetek és ... állhatatosság révén megszerzett emberi erényeket az isteni kegyelem megtisztítja {?} és fölemeli.” Különösen fontosak az isteni erények – hit, remény, szeretet –, amelyek a „keresztényeket fölkészítik arra, hogy bensőséges kapcsolatban éljenek a Szentháromsággal.”^d

Ha katolikus hívő mégis valamilyen hibát vét vagy bűnt követ el, igyekeznie kell meggyónni, hogy minden pillanatban készen álljon a halálra. Annak tudatában, hogy a végtelenül jó Isten egyetlen halálos bűnéért is kárhozatra taszíthatja, az igazán vallásos kereszténynek szakadatlanul számolnia kell a pokol rémével.

A halálos bűn Isten súlyos, tudatos és szándékos megbántása, aminek – ha nem követi bűnbánat –, örök kárhozat a következménye.^e A bűn bocsánatossá enyhül, ha a három feltétel közül legalább az egyik nem teljesül, ez esetben nem veszítjük el teljesen Isten szeretetét, de –

^a Lásd a 6. fejezetet.

^b Vö. KEK 1739-1742.

^c Ter 9.7.

^d KEK 1810, 1812.

^e Lásd a 7. fejezetet.

bűnbánat híján – véges büntetését ránk rója.^a

Némi könnyítést jelent, hogy Isten mindenkit lelkiismerete szerint ítél meg.⁷³ Ez tulajdonképpen nagyon is méltányos volna, ha nem forogna fenn az előzetes kegyelem szükségessége, miszerint csak akkor vagyunk képesek üdvösségünkre hasznos dolgokat véghezvinni, ha ehhez megfelelő kegyelmeket kapunk. Amit a hívők lankadatlanul remélnek, ezért soha nem szabad feladniuk a jóra törekvést és a hitet az örök életben.

Tekintve, hogy a „felebaráti szeretet elválaszthatatlan az Isten iránti szeretettől”, és „A társadalom elengedhetetlenül szükséges az emberi hivatás megvalósításához”, továbbá „a házastársak beleegyezésével” létrejött „család a társadalmi élet őssejtje”, a keresztényeknek közösségi kötelességeik is vannak. Tudva, hogy „Az erkölcsi rend által megkövetelt tekintély Istentől való”, engedmességgel tartoznak a hatalom képviselőinek, amíg „az erkölcsi renddel nem ellenkező” döntéseket hoznak. A gyermekek erkölcsi kötelessége szüleik iránt tisztelettel és hálával viselkedni, kiskorúan nekik engedelmeskedni, felnőve szükség szerint róluk gondoskodni. A szülők felelőssége pedig, hogy gyermekeiket erkölcsös életre és istenhitre neveljék, megfelelően iskoláztassák, és segítsék a társadalom hasznos tagjává válni.^b

A teológusok számára mindezekből nyilvánvaló, hogy *csak* vallásos ember lehet erkölcsös és rosszhiszeműen bizonygatják, hogy az ateisták *szükségképpen* erkölcstelenek, egyszersmind igazolják, hogy az Egyháznak lankadatlan kötelessége küzdeni az ateizmus minden válfaja ellen. Még szerencse, hogy manapság már csak – jóllehet nem mindig tisztességes – szellemi fegyverekkel.

Aquinói Tamással szemben, aki teológiai alapon igazolta az eretneküldözés jogosságát, sőt kötelességét, II. János Pál már szelídebb volt, „csak” engesztelhetetlen eszmei harcot hirdetett és folytatott a *balál teológiája*, vagyis az életet minden érték fölé helyező ateizmus ellen, egy olyan teológia nevében, amelyik nem tanít mást, mint hogy a földi élet

^a Vö. KEK 1854-1863.

^b Vö. KEK 1878-1903, illetve 2201- 2230.

csak zarándokút a halálban elérendő kizárólagos cél felé!

Az abszolút igaz vallási tanítás kizárólagos birtokosaként az Egyház nem is adhatja fel *evangelizációs* küldetését, miközben Allah addig parancsolja folytatni a *szent háborút*, amíg az egész világ iszlám területté nem lesz. Márpedig „Nincs világbéke vallásbéke nélkül” és „Nincs világrend az egész emberiséget összekötő és mindenki által kötelezően betartandó világerkölc nélkül” – fogalmazta meg világosan Hans Küng.^a Az Egyház 1700 éves történelmét elemezve viszont elég nyilvánvaló, hogy az agyonreklámozott keresztény értékrend *nem volt elégséges* nemhogy egységes világ-erkölcs, de még egységes európai erkölcs megalapozására sem.

Mi több: *nem biztosítéka* még az erkölcsös magatartásnak sem. A hívők életét nem igazán hatja át a Tízparancsolat szelleme: néha kicsit ridegen bánnak szüleikkel, munka helyett inkább „ügyeskedéssel” építgetik karrierjüket, kicsit becsapják, esetleg erőfölényük birtokában kicsit háttérbe szorítják felebarátaikat, sőt időnként megkívánják azok feleségét is, és nem szeretik őket úgy, mint önmagukat. Aztán meggyónják bűneiket. Vagy lehet talán, hogy iparkodnak erkölcsösen élni, csak körülményeik és laza erkölcsű környezetük negatív hatása húzza le őket? Reménykedjünk ebben, a remény ugyanolyan fontos eleme hitüknek, mint a hit és a szeretet. Mégis sajnálatos, hogy a szeretet lángocskája még 2000 évvel Jézus születése után is csak kevesek lelkében pislákol, a minden embert melengető tüzet a szeretet vallásának eleddig nem sikerült fellobbbantania. Pedig:

*Valami nagy-nagy tüzet kéne rakni,
Hogy melegeudnének az emberek,
Rábányini mindent, ami antik ócska ...
...Azt a tüzet, ó jaj, meg kéne rakni
Hogy felengednének az emberek!*^b

— • —

^a KÜNG 107. illetve 63. oldal.

^b József Attila: Tél.

10. A humanista értékrend

*Emberre erkölcsünk tesznek bennünket.
Az állatoknak és a robotoknak nincs erkölcsük.*

Tömören: A társadalmakon belül és a társadalmak között a béke csak közös erkölcsi elvek alapján tud kialakulni. Az erkölcsös életnek nem szükséges feltétele a vallásosság, mert az erkölcs az evilági életre vonatkozó normák és értékek összessége. Az erkölcsi normákat társadalmi közmegegyezés alakítja ki, betartásuk önkéntes egyéni döntésünktől függ, be nem tartásukért nem jár semmilyen büntetés. Lévén, hogy a Tízparancsolat erkölcsi szabályai a humanista erkölcs normáin alapulnak, hasonlóságuk nem meglepő, ám az eltérő célok és motivációk következtében a humanista értékrend jelentősen különbözik a vallásostól. Figyelemre méltó viszont a szekularizált skandináv államok társadalmainak a humanista értékrendet követő magas szintű erkölcsisége.

Mivel értelmesen csak közösségekben élhetünk, szükség van ezek rendjét és működőképességét fenntartó, valamint az együttélést szabályozó törvényekre – beleértve a be nem tartásukat büntetőket is –, amelyek meghatározzák a közösségeknek és tagjaiknak jogait és kötelelességeit.⁷⁴ A kapcsolatrendszerek azonban túlságosan összetettek, teljes mélységükben átláthatatlanok, ezért lehetetlen törvényekkel „hézagmentesen” lefedni az élet minden területét és itt kap szerepet az erkölcs.

Az erkölcs (ethosz, morál) értékek és normák összessége. Az erkölcsi értékek egyéni jellemvonásokban és magatartásformákban, illetve ezek közösségi megítélésében nyilvánulnak meg és meghatározzák a normákat, amelyek az egyének egymás közötti, az egyének és közösségeik közötti, valamint a közösségek egymás közötti kapcsolatait és magatartását szabályozzák. Az erkölcs nyilvánvalóan nem örökérvényű kategória, hanem egy adott kultúrkörben és társadalmi rendszerben uralkodó általános közfelfogást, a *korszellemet* (Zeitgeist) tükrözi, ezért nem szorul racionális bizonyításra sem.

Az erkölcsileg jó tartalmát az erkölcsi normák összessége határo-

za meg.

Az etika^a az erkölccsel foglalkozó *filozófia*, amely az emberi cselekvés indokait, következményeit és hatásait elemzi, osztályozza, valamint megfogalmazza az *értékrendet*. Alapkérdése, hogy az erkölcs velünk született (abszolút) vagy szocializációnk során felvett (relatív) készség-e.

Az erkölcsi normák be nem tartásáért senki nem vonható felelősségre: *csak önként lehet erkölcsösnek lenni*, meggyőződésből és tetteinkért felelősséget vállalva – jó esetben a korszellem kikényszerítheti betartásukat. Sajnálatos következmény, hogy erkölcstelen magatartással tisztességtelen előnyökhöz lehet jutni, mégpedig annál nagyobbakhoz, minél alacsonyabb a társadalom vagy a közösség erkölcsi színvonala.

Az erkölcsi normák megelőzik a törvényeket, következésképpen igazságos és erkölcsileg helyes törvények megalkotásához a törvényhozóknak figyelembe kell venniük az érvényes erkölcsi normákat.

A humanista erkölcs alapnormái^b

A 14. században kibontakozó humanista filozófia⁷⁵ az emberi értékeket állította középpontba és a természet rendjében az embert tekintette mindenek mértékének. Ezt követve a humanista erkölcs is az általános emberi normákon alapul, és bár *tartalmában* hasonló a vallaserkölcshöz, *szellemiségében* merőben más, ugyanis

- nem támaszkodik semmilyen transzcendens igazságra,
- nem vár el hősiességet,
- nem állít fel embertelen követelményeket,
- alapvető célja elősegíteni követőinek földi boldogságát,
- megengedő (vagyis mindent szabad megtenni, ami nem tilos, szemben a keresztény szabályok alapján tiltó, „minden tilos, amit nem szabad” jellegével),
- normáit nem tekinti örökérvényűnek és változhatatlannak.

^a Szokás <görög>.

^b Részletesebben lásd Álló Géza: *Hány parancsolat?* (Tekintet, 2009/2, 91-117. oldal).

Egy szóval *emberközpontú*: azt tekinti jónak és követendőnek, ami előmozdítja mind az egyes emberek, mind az emberi közösségek evilági boldogságát. Sarkalatos öt alapnormáját ezúttal egyházi indokolással támogatom meg: „Új humanizmus születésének vagyunk tanúi, amelyben az embert elsősorban a testvéreiért és a történelemért érzett felelősség határozza meg.”^a

1. Keresd az igazságot!

Annak bígy, aki az igazságot keresi, ne annak, aki megtalálta.^b

Készen kapott, megfellebbezhetetlen igazságok híján kénytelenek vagyunk igazodni a magunk által megtaláltakhoz. Ebben nincs más segítségünk, mint értelmünk. Mivel képességeink és ismereteink korlátosak, persze meghallgatjuk mások véleményét is, és amennyire tehetségünkötől telik, követjük a tudományos eredményeket. *Szabad tanulni az ellenségtől is* – tanácsolta Vergilius. De nem fogadunk el semmilyen tanítást, amelynek igazáról nem vagyunk meggyőződve: bátran kritika tárgyává tesszük és elvetjük, ha nincs összhangban józan eszünkkel.

Mivel a Világegyetem végtelen, agyunk meg véges, sajnos tévedhetünk is, ezért mindenkor készen állunk rá, hogy „végleges” döntéseinket újragondoljuk és szükség esetén megváltoztassuk – ez a legnehezebb. Meggyőződésünkhöz viszont ragaszkodunk, akár áldozatok árán is. Akkor is, ha tisztában vagyunk vele, hogy igazságunk soha nem abszolút, és természettudományos értelemben sokszor nem is bizonyítható, csak saját tapasztalatainkra – esetleg mások hitelesnek tartott érvelésére – támaszkodhatunk, a józan ész alapján. Intelligenciánk fokmérője, hogy képesek vagyunk-e saját igazságunkban is kételkedni és elismerni tévedéseinket: *a bunkónak mindig igaza van*. Ha

^a Gaudium et spes 55.

^b Zen mondás.

ezen az úton járunk, és megkapjuk a „gőgös ateista” minősítést azoktól az alázatos teológusoktól, akik magukat az abszolút igazság mindenek fölött tudó birtokosainak tudják, viseljük el.

Őszintén törekszünk az erkölcsi igazságosságra, és felelősséggel vállaljuk tévedéseinket, törekedve a kijavításukra. Emellett türelmesek vagyunk mások igazságaival szemben: „Aki erőszakkal keresi igazát, olyan, mint a herélt, aki az érintetlen lányt meg akarja erőszakolni” – hangzik a próféta bölcs intése.^a Vitákban nem erőszakoskodunk az igazunkkal és nem alázzuk meg a partnert, viszont távol tartjuk magunkat a rosszindulatú és rosszakaratú emberektől, nehogy beszennyeződjünk. *Nem érdemes disznóval birkózni a pocsoljában: mindketten sárosak lesztek és a disznó még élvezni is fogja!* – tartja egy hindu közmondás. Életünk egyik értelmet adó reménysugara a hit, hogy egyre jobb és igazságosabb társadalmak fognak kialakulni.

„A evolúcióhoz hasonlóan az igazság keresése sem ér véget soha... [amit megtaláltál] nem foglalja magában az igazságot, de benne rejlik egy igazság.”^b

2. Szeresd önmagadat!

Nincs nagyobb gazdagság az egészségnél, és nagyobb boldogság a derűs szívűnél.^c

A humanista erkölcs ebben a kérdésben élesen eltér mindenfajta valláserkölcstől. Az ember testi és szellemi lény, a kettő együtt, létünk pedig testünkhöz van kötve, nélküle szellemünk sem létezhetik. Mindenekelőtt meg kell ismerünk önmagunkat, ám nehéz az önvizsgálat, ha önbecsapás nélkül végezzük, mert szembesülünk hibáinkkal is. A *belyes* önszeretet erkölcsi kötelesség: gondozzuk és fejlesztjük testünket, hogy belőle fakadó szellemünk minél maga-

^a Sir 20.4.

^b Csíkszentmihályi Mihály: *A fejlődés útjai* (Nyitott könyvműhely, Budapest, 2007), 88. oldal.

^c Sir 30.16.

sabb rendű lehessen, – miközben nyesegetjük hibáinkat is.

Ezért nemhogy nem nézzük le és nem vetjük meg testünket, ellenkezőleg: szeretjük! És szeretjük a testi örömeket is, mivel nélkülözhetetlen elemei normális emberi életünknek: amikor táplálkozunk, nem baj, ha ízletes az étel; ha pihenünk, nem baj, ha puha és kényelmes az ágy; és az sem baj, ha édes partnert találtunk szexuális kapcsolatainkhoz, – amelyekhez nem kell okvetlenül házasságot kötnünk. A szélsőségeket kerüljük, de a kisebb kilengéseket elnézzük, mert az ember nem automata. Az életet nem megoldandó problémának tekintjük, hanem ajándéknak, amit élvezni kell. Mivel csak addig lehetünk erkölcsösek, amíg élünk, törődünk magunkkal és óvjuk életünket, különösen akkor, ha mások jólétét is befolyásoljuk, például családi kapcsolatban élünk, vagy valamilyen közösséget irányítunk.

Szellemünk és tudatunk agyunk különleges működésének eredménye, lelki életünk tudatunkból fakad. Ezért alapvető erkölcsi kötelességünk az is, hogy állandóan fejlesszük szellemi képességeinket: ha nem „gyűrjük” agyunkat, begyöpösödik! Tőlünk függ, hogy születésünk pillanatában adott lehetőségeinkből mennyit valósítunk meg, mely képességeinket fejlesztjük ki, és hogyan alakul életünk. A jó paphoz hasonlóan, mi is holtig tanulunk. Kicsit átfordítva Jézus adópénzről szóló tanítását: megadjuk a testnek, ami a testé, és a léleknek, ami a léleké.^a

Tudjuk, hogy testünk mulandó: egy ideig fejlődik, majd fokozatosan elhal. Ezt tudomásul véve életkorunknak és fizikai állapotunknak megfelelően élünk. Nemcsak a higiéniai szabályokat tartjuk be, hanem óvjuk is egészségünket, hogy minél hosszabb ideig jó karban megőrizzük. Ezért erkölcsi kötelességünk kerülni mindent, ami feleslegesen károsítja, vagy hiányérzettel járó függőséghez (drog, alkohol, nikotin stb.) vezet. Értelmes ember miért is szoktatná rá magát egy hiányérzetre?⁷⁶

^a Vö. Mt 22.21.

Különösen vonatkozik mindez a fiatalokra!

Az erkölcsös önszeretet önkorlátozást is jelent, a testi és a szellemi örömök – képességeinkhez és lehetőségeinkhez igazított – összehangolt és mértékletes élvezését. Amivel nemcsak saját földi boldogságunkat alapozhatjuk meg, hanem mások számára is megmutathatjuk az erkölcsös élet szépségét.

Műveltség és erkölcsi kultúra között szoros összefüggés van: minél jobban ismerjük a világot, annál inkább képesek leszünk odafigyelni másokra és korlátozni önértékeinket.

3. Tartsd be az arany szabályt!

Az erőszak erőszakot szül, a megértés megértést.

Az arany szabály a humanista erkölcsnek is alappillére: mivel *embervoltában* minden ember egyenlő, úgy viselkedünk másokkal, ahogyan elvárjuk másoktól magunkkal szemben. Bárha ez a szabály magától értetődőnek tűnik is, nem könnyű gyakorlatban is megvalósítani, mert a *másik* ember elvárásai mások lehetnek.

Akarunk *jóké lenni*, természetesen nem saját kárunkra: ha ésszerű áldozattal meg tudjuk menteni valaki életét, meg tesszük, de nem ugrunk vízbe egy fuldoló után, ha nem tudunk úszni! Testi és szellemi energiáinkat nem túlvilági érdemek szerzésére, hanem földi boldogságunk elérésére fordítjuk, miközben őszinte együttérzéssel segítjük mások hasonló törekvéseit.

A „Higgy Istenben és tűrj békével, majd megkapod jutalmad a másvilágon” keresztény jelszó kétségkívül sok embertársunknak segít elviselni a földi nyomorúságokat, ezért az ilyen és ehhez hasonló kegyes hazugságokat el kell fogadnunk, különösen fogvatékkal élők esetében. De mindenki számára meg kell(ene) teremteni a lehetőséget – képzéssel, munkahelyek kialakításával –, hogy ha akar, képességei szerint dolgozhasson

és munkája révén a közösség hasznos tagjának érezhesse magát.⁷⁷

Az emberi kapcsolatok alapja a *bizalom*: az ártatlanság vélelme mindenit megillet, amíg nem él vissza vele:

*A bizalom aranyfonál, mely ha egyszer elszakad,
összekötni lehet ugyan, de a csomó megmarad!*^a

Sosem használjuk ki testi vagy szellemi erőfőlényünket mások kárára, de ha mégis – akaratlanul – megbántottunk másokat, nem keresünk kibúvókat, hanem igyekszünk megérteni a másik fél érzelmeit, és megtalálni a közös kiengesztelőds módját, jóvátenni az esetleg okozott károkat. Ha úgy érezzük, minket ért sérelem, tudunk megbocsátani, és elfogadni a másik kiengesztelő gesztusait, de tudunk túrni is, ha erre nem mutat hajlandóságot. Mert senki sem szent, de nem is ördög. Az igazság nagyon fontos, de a *méltányosság* fontosabb. Ha igazságunk megalázná vagy meggyötörné embertársunkat, inkább hallgatunk, vagy úgy fogalmazunk, hogy módja legyen egyetérteni (ha akar).

Ellenségeinket nem szeretjük, de nem is gyűöljük: a gyűlölet megóv az önvizsgálatától! Nem vagyunk bosszúálók és nem keressük a viszálykodást, a rosszindulat és az erőszak elől inkább kitérünk. Viszont nem túrjuk békével, ha ütlegetnek – dehogyis tartjuk oda a másik arcunkat is! Ha megtámadnak, védekezünk: a humanista erkölcs elismeri a jogos önvédelmet. De indokolatlanul tilos másoknak fájdalmat okozni.

Sajnos, ez a viselkedésmód ellentétes az evolúciós őseinktől örökölt agresszióval, ami a létért folytatott küzdelmekben a túléléshez segített (és minden bizonnyal felgyorsította az evolúciót is).^b Más formában bár, ez az örökség ma is gyanakvásra és erőszakra

^a Petőfi Sándor emlékkönyvbe írt epigrammája.

^b Lásd Konrad Lorenz: *Az agresszió* (Helikon, Budapest, 2013).

ösztönöz, amivel csak értelmünket és tiszta lelkiismeretünket szegezhetjük szembe.

„Az elefánt a legkegyetlenebb állat: mert nem felejt!”^a
Nemeslelkűségünk bizonyítéka, ha tudunk megbocsátani: elfeledni a rosszindulatot, de emlékezni a jóindulatra. Mert nincs új leosztás, a halál után nincs jóvátételi lehetőség: *az élet egyszeri és megismételhetetlen!*

Aki ebbe beletörődik, emberibben tud nézni másokra is: jóindulattal és elnézőbben.

4. **Teljesítsd közösségi kötelességeidet!**

Ne nyisd ki a kezéd, hogy elvégy valamit, s ne csukd össze, amikor adakoznod kéne.^b

Életfeltételeink zömét mások munkája teremti meg és tudásunk túlnyomó részét is másoktól vesszük át. Egy pillanatra sem felejtjük el, hogy csak emberi közösségekben fejlődhetünk emberré, magunkra hagyva eláttatiasulnánk.⁷⁸ Az őseink *egyéni* munkájával apránként létrehozott és felhalmozott szellemi, anyagi és erkölcsi értékeket a minket befogadó közösségek közvetítik számunkra.^c Ezért követeli meg a humanista erkölcs, hogy mindenki *képességei szerint*, felelősen teljesítse kötelességeit mindazon közösségekkel szemben, amelyekhez tartozik.

Család

Az elemi közösség a *család*: egészséges társadalom csak egészséges családokra épülhet. A család alapja egy férfi és egy nő szerződése arra, hogy együtt élnek és utódokat nevelnek fel.⁷⁹ A szerződés lehet házasság vagy tartós élettársi kapcsolat – a forma megválasztása a felek szuverén joga –, és sokféle indítéka is lehet, de az igazi mégiscsak a szerelem.

^a Márai Sándor: *Napló 1958-1967* (Akadémiai - Helikon, Budapest, 1979), 123. oldal.

^b Sir 4.31.

^c Vö. Albert Einstein: *Hogyan látom a világot* (Gladiátor, Budapest, 1985.), 30-34. oldal.

A szerelem *csodálatos*, mert úgy érezzük, hogy megtaláltuk az istennek által büntetésből elszakított másik felünket, akivel egyesülve kiszabadulunk a gravitáció és a halál hatóköréből, de *veszélyes* is, mert a valóság helyébe partnerük „égi mását” képzeljük, ami csatlódások forrása lesz, és nagyon is *efemer*: az életben semmi sem tart örökké.

A szerelmet kétségkívül a génjeinkbe írt fajfenntartási ösztön forrósítja fel, ezért csak szexuális kapcsolatban tud igazán kiteljesedni, ez benne az evolúciós örökség. Emberivé akkor lesz, ha a láng átlényegül szeretetté, amikor érezzük, hogy kölcsönösen szükségünk van és mindig számíthatunk egymásra, amikor boldogságunk forrása, ha párunkat boldoggá tudjuk tenni.⁸⁰

A család erkölcsi értékét gyermekeink felnevelése adja meg, akikért – és rajtuk keresztül utódainkért is – súlyos erkölcsi felelősséget viselünk, mert a mi akaratunkból jönnek a világra. *Nemcsak testiünkből, szellemiünkből is származnak*, mindkettőt átörökítjük rájuk! Szeretjük és *tiszteljük* gyermekeinket! Ontjuk rájuk szeretetünket, mert enélkül bénult lesz az életük. Nem méricskéljük, hogy viszonzózzák-e: *az erkölcsi kötelesség akkor is kötelesség, ha nincs ellenszolgáltatás*.

Házastársunk mellett erkölcsi kötelességünk kitartani, lehetőleg elsimítva az óhatatlanul fellépő súrlódásokat. De a humanista erkölcs nem tekinti rabbilincsnak az együttesre kötött szerződést: ha kapcsolatunk tiszta lelkiismeretünk szerint ellehetetlenült, közös megegyezéssel felbonthatjuk. Különösen aggályos a válás, ha már gyermekeink is vannak, akik nekünk kiszolgáltatva fokozottan érzékenyek a családi feszültségekre és mindig megsínylik a család felbomlását!

A Tízparancsolat helyesbített 4. parancsa: *Tiszteld és szeresd szüleidet, mert tőlük kaptad életedet; tiszteld és szeresd gyermekeidet, hogy boldogok lehessenek itt a földön.*

Társadalmi környezet

Csak az ember képes *erkölcsös* közösségeket alkotni, amelyekben egyenlők a tagok jogai és képességeiknek megfelelők a lehetőségeik, kötelességeik viszont teherbíró képességükkel arányosak. Az erkölcstelenség úgy kezdődik, hogy normasértéssel akarunk jogosulatlan előnyökhöz jutni. Erkölcstelenségnek minősül, ha nem teljesítjük képességeink szerint befogadó közösségeinkkel szembeni *kötelességeinket*, sőt az is, ha nem járulunk hozzá képességeink szerint a *haladás*hoz.

Az együttélés normái szükségképpen korlátozásokat is jelentenek: önkorlátozással fogjuk vissza szabadságunkat, hogy ne sértsük másokét.^a Erkölcstelen, aki cselekedeteinek hátrányos következményeit másokra, befogadó közösségeire hárítja: rombolja a közösség jó hírnevét, vagy olyan életmódot folytat, amelynek anyagi fedezetét önhibájából nem tudja előteremteni.

De erkölcstelen a közösség is, ha elnyomja az egyéniséget, vagy – lehetőségeihez képest – nem támogatja, netán éppenséggel akadályozza *normakövető* tagjainak anyagi, szellemi és erkölcsi fejlődését, esetleg még a véleményalkotást is korlátozza. Ellenkezőleg: a közösségnek meg kell teremtenie tagjai emberi létének anyagi és szellemi feltételeit, munkájuk méltányos ellenértékét.

Kiváltképp erkölcstelen minden politikai rendszer és politikus, ha hatalmát nem annak a közösségnek érdekében használja, amelyiktől kapta; mi több, hamis információk terjesztésével még tarkargatja is tisztességtelen tevékenységét.

Alapvető társadalmi közösségünk az állam, amelyben élünk. Magától értetődik, hogy ennek közösségi életre vonatkozó jogszabályait – alkotmány, törvények, rendeletek

^a Lásd a 6. fejezetet is!

– is erkölcsi kötelességük betartani, mert egyrészt negatív példánk másokat is szabálysértésre ösztönözhet és rombolja a közbizalmat, másrészt anyagi többletterheket (adóelkerülés, károkozás, lopás stb.) ró a szabálykövetőkre. Erkölcsi kötelességünk vállalni a jogszabályok megszegéséért jogosan kiszabott büntetést is.

Csapdahelyzetbe kerülhetünk, ha a társadalmi erkölcs lazább, vagy a miénktől eltérő alapokat ismer el: ilyenkor tűrnünk kell, amíg a jogszabályok nem sértik a humanista erkölcs normáit. De nem engedelmeskedünk olyan parancsnak vagy törvénynek, amely ellenkezik erkölcsi meggyőződésünkkel vagy *kiszolgáltatottá* tesz! Erkölcstelen minden rendszer, amelyben ehhez hősiesség szükséges! Ha elég erősek vagyunk, kövessük lelkiismeretünk szavát és viseljük el a következményeket; de ha nem tudunk hősök lenni, ne keressük a nyílt ellenszegülést: senki sem felelős olyan bűnökért, amelyeket csak saját vagy szerettei létbiztonságának, netán életének kockáztatásával tudna elkerülni. Életünket persze jogunk van megvédeni, de nem úgy, hogy másokat állítunk túsznak magunk helyett!

Adódhatnak azonban olyan kétélű helyzetek, amelyekből nem lehet erkölcsileg helyes döntéssel kijönni, csak a kisebbik rossz választása lehet reális cél.⁸¹ Ilyenkor kompromisszumot kell kötnünk, de bizonyos határokat sohasem léphetünk át. Például van az agresszióknak olyan foka, amelyet semmiképpen sem tűrhetünk el (erőszakoskodás gyengébbekkel, emberkínzás, kiszolgáltatottak megalázása stb.), megakadályozására minden rendelkezésünkre álló eszközt felhasználhatunk, még ha rossz esetben az agresszor életébe kerülne is. Saját életünket persze nem vagyunk kötelesek feláldozni.

Mivel az erkölcsös magatartás önkéntes, *minden ember felelős* azokért az erkölcsi hatásokért, amelyeket környezetére gyakorol. A szándék fontos: ha lelkiismeretünk szerint helyesen járunk el, a befogadás hatásfokáért nem terhel fele-

lősség. Viszont felelősek vagyunk azokért a hátrányokért is, amelyeket azzal okozunk, hogy nem viseljük a közösségi életből arányosan ránk háruló terheket.

5. Végezz értékteremtő munkát!

*Rang és cím, mindez csak füst és köd.
Valóságos nemesség csak egy van: a vállalt munka minősége.^a*

Legfőbb értékünket, egyetlen életünket az értékteremtő munka teszi igazán értékké! Szöges ellentétben a Biblia és a Katekizmus tanításaival,⁸² az erkölcsös ember számára a munka nem Jézussal együtt szenvedve *elviselt büntetés*, hanem örömek és sikerélmények *forrása*, amelynek *eredményeit megosztja* embertársaival. Értékteremtő minden munka, ha – amellet, hogy fedezi létszükségleteinket – befogadó közösségeink számára is hasznos, és annál nagyobb az értéke, minél nagyobb közösségnek hasznos. De nem kell lángésznek lennünk: az átlagemberek közösséget továbbvivő munkája is nélkülözhetetlen.

A fiatalokat erkölcsre nevelő pedagógus, a betegeket gyógyító orvos, az igazságot védő ügyvéd, a technikát hasznunkra fordító mérnök, az életünket megérteni segítő és megszépítő művész munkája ugyanúgy értékteremtő, mint a létfenntartáshoz szükséges anyagi javakat előállítóké. Viszont erkölcstelen, aki csak magának termel értéket, aminthogy erkölcsileg értéktelenek a pusztán „önfényező” cselekedetek is: egy oszlop tetején ülő szent teljesítménye, a köldöknéző buddhisták meddő szemlélődése vagy a Krisna-tudatúak önmegváltó világigazság-keresése.

Az erkölcsös ember *legalább annyi értéket állít elő munkájával, amennyit elfogyaszt* – legalábbis legjobb képességei szerint erre *törekszik* –, különben *mások munkájából él!* Nyilvánvaló azonban, hogy nem elég, ha munkánk csak saját fogyasztásunkat fedezi: nem csak azért, mert vannak gyerekek, öregek, betegek, korlátozott képességűek, hanem azért sem, mert a fejlődés sincs ingyen: a jobb élethez

^a Márai Sándor: *Napló 1976-1983* (Akadémiai - Helikon, Budapest, 1994), 196. oldal.

szükséges értéktöbbletet is létre kell hozni. De az erkölcsös társadalom nem sodorja lehetetlen helyzetbe és nem terheli aránytalanul, hanem támogatja azokat, akik saját hibájukon kívül nem tudják eltartani magukat.

Akik felelőtlen életmódjuk miatt, önhibájukból szorulnak mások támogatására, nem számíthatnak felmentésre! Aki lusta volt tanulni vagy lusta dolgozni, aki gondatlanul tönkretette egészségét, elitta vagy elkábítószerezte agyát, vagy káros szenvedélye(i) miatt csökkent munkaképességű, annak nincs erkölcsi jogosultsága a segítségre. Sajnos mégis gyakran előfordul, hogy a humanizmus nevében kikényszerítik!

Akinek több adatott, annak felelőssége is nagyobb: *a te-betség kötelez*.⁸³ De versenyhelyzetben is betartjuk a méltányosság elvét: természetesen első sorban saját javunkra használjuk fel munkánk eredményeit, viszont jogos érdekeinken túlmenően mások számára is hasznossá, elérhetővé tesszük. Hősies áldozatokat persze nem kell vállalnunk.

Munkahely

Nagyon sokan munkahelyükön élik le életük mintegy harmadát – ébren töltött óráik csaknem felét –, ezért a munkahelyi erkölcs fontos része a humanista erkölcsnek.

Munkánkat felelősséggel és képességeink szerint, a lehető legjobban végezzük, nehogy miattunk másokra több-
letterhek háruljanak, vagy munkaadónkat indokolatlanul megkárosítsuk. Ha olyan munkához jutunk, amelyhez nincs kellő képzettségünk, a tanulópenzt nem másokkal fizettetjük meg. Magától értetődik persze, hogy az értéke-
sebb munka elismerése is nagyobb – lesz majd egyszer, ha kialakulnak a humanista erkölcsön alapuló társadalmak.

Fokozott felelősség hárul a vezetőkre: nemcsak szakmailag, erkölcsi szempontból is jól kell irányítaniuk munkatársaikat, de a személyes példamutatás is kötelességük. Ha olyan pozícióba jutottunk, amelyet tiszta lelkiismerettel nem tudunk ellátni, erkölcsi kötelességünk lemondani.

Sajnos előfordulhat, hogy alacsony erkölcsi nivójú közösségekben több vezető pozíció van, mint erkölcsös ember, de ez nem jelenthet feloldozást az erkölcstelen magatartásra.

A technika fejlődésével fokozatosan csökken a létfenntartásunkhoz szükséges munka mennyisége és időtartama, miáltal nő az egyéni szabadidő. Szabadidőnket ne csak szórakozásra fordítsuk, törődjünk szellemi és testi képességeink fejlesztésével, de legalábbis szinten tartásával is. De az sem baj, ha „ráérünk” mások munkáját vagy fejlődését segíteni.

És az érdekek?

Homokba dugná a fejét, aki az erkölcsi normák megfogalmazásakor nem venné tudomásul, hogy cselekedeteinket döntően befolyásolják az érdekeink – erre késztet állati őseinktől öröklött génállományunk. Márpedig érdekeink – főleg az anyagiak – gyakran ellentétesek az erkölcsi szabályokkal.

Az érdekütközések versenyhez vezetnek. A verseny önmagában nem erkölcstelen, csak akkor, ha nem ad egyenlő esélyeket a résztvevőknek. Erkölcsös ember nem szerez meg magának mindent, amit csak tud, nehogy mások még a szükségleteiket se tudják kielégíteni, hanem korlátozza igényeit és hozzáigazítja a közösség lehetőségeihez.

Persze mindenkinek más a mércéje, amellyel önmagát méri, de aki törekszik rá, megtalálja az összhangot az erkölcsi normákkal. Tükörbe nézni annyi, mint lelkiismeret-vizsgálatot tartani és hozzámérni az életünket ehhez a mércéhez. Aki nem tud, nem akar, vagy nem mer tükörbe nézni, nem nevezheti magát embernek. Leginkább az, aminek a rómaiak tartották a rabszolgákat: beszélő gép.

Erkölc és evolúció

Könnyű ellenvetés, hogy az erkölcsös élet szembe megy az evolúció törvényeivel, amelyek kíméletlenek és erkölcstelenek, amelye-

ket öröklött génállományunk is közvetít, és amelyek rajtunk (persze embertársainkon is) keresztül a társadalom erkölcsiségét is befolyásolják.⁸⁴ Törtetés, „ügyeskedés”/ erőszak a javak megszerzéséért; az ellenfél kiszorítása a versenyből erőfölény birtokában; visszaélés mások jóhiszeműségével; pozitív vagy negatív diszkrimináció bármilyen alapon; a gyengébbek kihasználása, rossz esetben leigázása; zsarolás titkos vagy kényes információkkal – mindezek evolúciós örökségünk naponta tapasztalt vetületei. Akinek elég kerges a lelkiismerete (és elég vastag az arcbőre), rendszerint nem is fogja fel, milyen erkölcstelen, sőt, inkább elhiteti magával és – némi alamizsnálkodás mellett – a világgal is, hogy tisztességes polgár. De „DNS-ünk nem fátumszerűen határozza meg viselkedésünket és vélekedéseinket, a genetikai és a környezeti tényezők együttesen fejtik ki hatásaikat.” Jóllehet „a döntéseket versengő agyi struktúrák hozzák ... génjeinkben benne van az együttműködés is, ... ha mégis önzésre sarkallnának, fel kéne ezt ismerünk, s tennünk is valamit ellene. Ezért hagytuk magunk mögött az állatvilág sötétjét... Ugye?”^a

Nyilvánvaló, hogy az erkölcsi normák megszegőivel szemben az erkölcsösen élők rövid távon vert helyzetben vannak, hosszú távon azonban az erkölcstelen társadalmak vannak pusztulásra ítélve. Lehet azt mondani, hogy ez eggyel több ok a lehetőségek gátlatalan kihasználására, vagy azt is, hogy a másvilágon majd igazság tétetik. Ezekkel a humanista erkölcs követői csak azt szegezhetik szembe, hogy az erkölcsi értékek elterjesztésével, képességeiktől függően mindent megtesznek a káros folyamatok lefékezésére, akkor is, ha a végső katasztrófát nem tudják elhárítani. Sovány vigasz – vágthatják szemünkbe a tisztességtelenek, de a vallás erkölcs követő is. Igen, sovány. De mi ettől a tudattól érezzük boldognak magunkat. *Mindenki saját lelkiismerete szerint dönti el, melyik oldalra áll.*

A humanista erkölcs normái nem tekinthetők szöveg-

^a BOLDOGKŐI 34., illetve 59. oldal. (Lásd az 52. jegyzetet is.)

könyvnek életbeli szerepeink lejátszásához, inkább a terelővonalak szerepét játsszák: segítenek megtalálni a boldogsághoz vezető életutat. Lehetőséget kínálnak arra, amire a vallások eddig nem voltak képesek, hogy hívők és nem-hívők erkölcsi alapon együttműködjenek az anyagi javak, a tudás, az életfeltételek és a jogok terén kialakult elképesztő egyenlőtlenségek csökkentésére.

— • —

11. Hétköznapi humanizmus

Mért legyek én tisztességes? Kiterítenek úgyis!

Mért ne legyek tisztességes? Kiterítenek úgyis!

(József Attila)

Tömören: *A keresztény vallások érveket sorakoztatnak fel amellett, hogy istenbit nélkül nem lehet erkölcsösen élni, mert egyrészt minden erkölcsi norma alapja az isteni természetes törvény, másrészt a túlvilági örök élet reménye nélkül nincs valós késztetés a normák betartására, ugyanis a mulandó világi életcélok nem elégíthetik ki a „magasabb rendű emberi szellem” törekvéseit. Az ateisták ugyan nem hisznek a halál utáni kárpótlásban, de igenis hisznek abban, hogy az emberiség lehető leghosszabb távú fennmaradásának kulcskérdése nem valamiféle egységes világvallás kialakulása, hanem a humanista erkölcs általános elfogadása. Ehhez azonban szükség volna hívők és nem-hívők együttműködésére valamiféle legkisebb közös többszörös alapján, aminek fellelésére ez idő szerint nem sok esély látszik.*

Perdöntő kérdések

A humanista erkölcs normáinak megismerése után azonnal felmerül a kérdés: mikor és hol tartsuk magunkat hozzájuk? Az elretentő válasz: szüntelenül és mindenütt. Ám ez csak látszólag lehetetlen. Ne feledjük, hogy a normák nem törvények és nem is kötelezően előírt szabályok!

Nem ülünk naponta ötször igazságkereső jógaülésbe és nem járunk embertársaink között bányáslámpával a fejünkön, csak tőlünk telhetően követjük a fejlődést és szükség esetén korrigáljuk nézeteinket, mivelhogy nem vagyunk tévedhetetlenek. Nem élünk aszkéta módra, de nem is pocsékoljuk anyagi, testi és szellemi erőforrásainkat. Nem állunk a „terjedő gonosz” elé félelem és gáncs nélküli lovagként, inkább kitérünk az erőszak elől, de nem is megyünk el szóltanul azok mellett, akik segítségre szorúlnak. Kapcsolatainkban – különösen családjunkban – igyekszünk úgy élni, hogy *hiányozzunk, ha nem vagyunk jelen*. Nem csalunk adót és munkánk minőségét nem a bérszínvonalhoz, hanem önmagunk mércéjéhez igazítjuk, de nem

is hagyjuk kizsákmányolni magunkat, inkább keresünk más munkalehetőséget. Munkánkat mindig úgy végezzük, hogy valami kis hasznuk másoknak is lehessen belőle.

Akinek a humanista erkölcs normái rabigát vagy nyűgöt jelentenek, és csak a térfigyelő kamerák látómezőjében, látszatra él ezek szerint, tisztességesebben jár el, ha csatlakozik egy olyan *vallási* közösséghez, amelynek erkölcsi szabályait meg tudja – és meg is akarja – tartani. A humanista erkölcsöt önként, szabad akaratból vállalt *életformának* fogadjuk el, abban a reményben, hogy az (egyre növekvő) többség is igyekszik majd a normák szerint élni.

Minden erkölcsfilozófiának meg kell birkóznia két döntő fontosságú kérdéssel: *honnan* erednek, hogyan keletkeztek a normái, illetve *miért* érezhetünk késztetést betartásukra?

Honnan?

A teológia szerint bármiféle erkölcs csakis az örök isteni természetes törvényen alapulhat. Ezzel szemben az evolúció folyamán – hosszú távon – négy altruista stratégia is hatékonynak bizonyult:^a

- Az evolúciós versenyben jobbak voltak a fennmaradási és a szaporodási esélyei azoknak a csoportoknak, amelyek együttműködtek genetikai rokonaikkal.
- A kölcsönös segítségnyújtás lehetővé tette saját képességek révén elérhetetlen szükségletek kielégítését is.⁸⁵
- Az evolúciósan stabil embercsoportok kizárták azokat, akik nem tartották be megbízhatóan a kölcsönösségi „játék-szabályokat” (például rendszeresen nem viszonzózzák a segítséget).
- Az előnyösebb genetikai tulajdonságokkal rendelkező egyedek azzal mutatták ki „felsőbbrendűségüket”, hogy nagylelkűen támogatták a gyengébbeket (aminek révén persze hatalmat is szereztek felettük).

^a Vö. DAWKINS, 229-237. oldal

Ily módon az evolúció során fokozatosan olyan egyedek kerültek többségbe, akik szabályként fogadták el, hogy a rokon fajú társat előnyben kell részesíteni másokkal szemben, neki kölcsönösségi alapon segítséget kell nyújtani, az ilyen kapcsolatokban tilos csalni és hosszú távon előnyös közvetlen ellenszolgáltatás nélkül is támogatni a gyengébbeket.

A természetes kiválasztódás persze nem tudatosan működik, csak az „ökölszabályok” mechanikus betartását részesíti előnyben. Ezért a szabálytalankodók csak hosszú távon kerülnek hátrányos helyzetbe, a szabálykövető többség pedig rövid távon esetleg rosszul jár.

Ezeket az arany szabály-csírákat tehát nem az Úr írta be a „szívek hústábláira”, hanem a természetes kiválasztódás véste be – mind az állati, mind az emberi – genomba oly mélyen, hogy *akkor is késztetést érzünk betartásukra, ha ez számunkra előnytelen*, vagy már lényegesen megváltoztak az együttélés körülményei.⁸⁶ Teszt-felmérések bizonyítják, hogy vallásos és vallástalan csoportok között *nincs különbség* az alapvető erkölcsi érzék tekintetében: ez ugyanolyan mély ösztön, mint a szexuális vágy, és ugyanúgy kiirthatatlan.^a Alátámasztani látszanak a statisztikák azt a megfigyelést is, hogy az erős vallásosság általában gyenge erkölcsiséggel párosul.^b „Két dolog van, amit mindig bámulatos egyetértésben láttam: az égfölötti gondolatokat és a földalatti erkölcsöket” – állapította meg már Montaigne is.^c

A teológia azonban ragaszkodik hozzá, hogy egy istenhít nélküli ateista világban erőszak, bűnözés és gátlástalan élvhajhászás uralkodnék, amiből logikusan az következik, hogy a hívőknek *önmagukban* nincs semmilyen erkölcsi tartásuk, csak istenük parancsára tartják meg a valláserkölcsei szabályokat.

Ha volna olyan hívő, aki csakis istenképűségük és nem embervoltuk okán mutatna némi együttérzést embertársainak sorsával – merthogy kötelező parancs a felebaráti szeretet –, akit csak a pokol fenyegetése tart vissza attól, hogy gátlástalanul ki-

^a A Harvard egyetemen végzett kísérletek részletes leírását lásd DAWKINS 237-241. oldal

^b Lásd DAWKINS 242-246.

^c Michel Eyquem de Montaigne: *A tapasztalásról* (Európa, Budapest, 1983), 100. oldal.

használja a nála gyengébbeket, akinek csak az fontos, hogy vallássossága madzagjáról a túlvilági örök boldogság ígéretének méze csepegjen, az tartsa meg legalább vallásának erkölcsi törvényeit.

Miért?

Aki szeret másokat és akit szeretnek mások, törekszik pozitív nyomokat hagyni maga után, aminek *egyik* feltétele, hogy embertársai boldogságát elősegítő kapcsolatokat alakítson ki. Az értelmes élet *másik* feltétele, hogy munkájával – ha csak szemernyi is – hozzájáruljon embertársai és utódai életének jobbításához.

Talán ezen a ponton ütközik leginkább a humanista és a transzcendens erkölcsi felfogás. Jézus ugyanis így tanított: „Ne aggódjatok életetek miatt, hogy mit esztek vagy mit isztok, sem testetek miatt, hogy mibe öltöztök! ... Ne aggódjatok tehát a holnap miatt, a holnap majd gondoskodik magáról!”^a Klasszikus példája a túlvilág-központú ideológiának: csak az Isten országa fontos. Érdemes elgondolkozni azon, hogy ha a takácsok tényleg abbahagynák a szövést, és a pékek nem sütnének többé kenyeret, mit ennének azok a ruhátlanok, akik nem értenek a csodás kenyérszaporításhoz?

Sajnos, amíg az erkölcs nem többségi magatartás, az „ügyesek” könnyen háttérbe tudják szorítani a normakövetőket. Ezt a rossz érzést némileg kiegyenlíti az a jó érzés, hogy munkánk bármilyen kicsit is hasznos volt másoknak. A normakövetőknek is öröm, ha – netán még a főníciai értékmérővel is – értékelik teljesítményüket! Nem ostobaságból vállalnak áldozatokat, hanem teszik, amit lelkiismeretük szerint tenniük kell.

Könnyű előnyökhöz jutni a normák megszegésével a betartóikkal szemben, nehéz viszont lemondani a könnyen megszerezhető javokról. Könnyű utólag magyarázatokat és mentségeket találni az erkölcstelen magatartásra, annál nehezebb viszont zokszó nélkül elfogadni mások (sokszor átlátszó) magyarázkodását. Csábítóan könnyű visszaélni helyzeti előnyünkkel, nehéz viszont elszenvedni a másokét.

A humanista erkölcs vallásfüggetlen normáit egyaránt elfogadhatják ateisták és agnosztikusok vagy non-teisták^b, sőt, hívők is, mivel nem ütköznek semmilyen vallási szabállyal sem. Vallásta-

^a Mt 6.25,34.

^b Lásd a 7. jegyzetet.

lan követőik azonban súlyos terhet vállalnak: nem lévén túlvilági támaszaik, erkölcsösségükhöz magukban kell megtalálniuk a lelki-erőt, esetleg eszmetársaiktól kaphatnak segítséget. Nem hagyhatják az elszámolást a túlvilági igazságszolgáltatásra: *itt a földön kell erkölcsösen élniük* – nincs más választásuk!

Vallás és erkölcs

Az élet nem osztható fehér és fekete zónákra, ezért félrevezető, ha pusztán hiteik alapján különböztetjük meg embertársainkat, hiszen istenhívők és nem-hívők mások mind világszemlélet, tudás és műveltség, mind emberi magatartás tekintetében: mindenki szürke, ki világosabb, ki sötétebb árnyalatban. Sokan akarják valóságossággal álcázni erkölcstelenségüket, mások meg azzal remélnék mentesülhetni a halál utáni esetleges elszámolástól, hogy ateistának vallják magukat. Bár az ateisták nem hisznek Isten létezésében, mások esetleg csak nem kívánnak állást foglalni ebben a kérdésben, azért egyikük sem vitatja az *istenkeresők* igazságát!

A monoteista vallások megosztják az emberi közösségeket, mert elkötelezett hívőik nem képesek elviselni a másságot: küldetés tudatuk révén mindenkire rá akarják tukmálni saját hitüket és erkölcsi felfogásukat – még örülnünk kell, ha evégett nem alkalmaznak erőszakot.

Az ázsiai vallások közül a hinduizmus kasztrendszerre súlyosan emberellenes, a buddhizmus pedig önmegváltó megvilágosodás-keresésével mélyen leértékeli a munka szerepét, erkölcsi példaképként aligha szolgálhatnak –, ráadásul mindkét vallás hívői engesztelhetetlenül gyűlölik a másikat.

A judaizmus nem is mutat ilyen törekvéseket, bezárkózik saját eszmeiségébe. A kereszténység eddigi történelme során még azt sem tudta elérni, hogy legalább Európát erkölcsi példaként állíthassa a világ elé, miközben az „Egyház hathatósan és szünet nélkül arra törekszik, hogy az egész emberiséget... Krisztus alatt... egységben foglalja újra {?} össze”,^a észre sem véve, hogy egyet-

^a Lumen gentium 13.

lenségének hangoztatásával a keresztény ökumenizmus legfőbb akadályozója. Az iszlám viszont – kimondva-kimondatlanul – a nyugati kultúrával összeegyeztethetetlen erkölcsi felfogását kívánja érvényesíteni az egész világon.

A sikertelenségnek minden bizonnyal oka az is, hogy mindhárom monoteista vallás egyedül igaznak és az abszolút igazság birtokosának hiszi magát, elvi kérdésekben tulajdonképpen zárt közösség. A judaizmus és az iszlám csak a hozzá tartozóknak ígér örök boldogságot – az előbbibe bele kell születni (esetleg a férfiak csatlakozhatnak beházasodással is), az utóbbira bizonyos feltételekkel át lehet térni. A teológia újabban hangoztatja ugyan, hogy Jézus mindenkit megváltott, ezért az Egyházon kívül is üdvözülhetnek azok, akik őszintén keresik az igaz Istent és engedelmeskednek a lelkiismeretükben felismert parancsainak, de csak akkor, ha nincs tudomásuk az Egyházzól.^a Arról nem szól a dokumentum, hogy ha valaki tud az Egyházzól, miért nem elég követnie lelkiismerete parancsait egy másik közösségben? A természetes törvénynek nem ismeretes olyan paragrafusa, amely szerint kötelező katolikusnak lenni!

„Az Egyház, jóllehet *teljesen elutasítja* az ateizmust, *őszintén vallja*, hogy minden embernek, hívőknek és nem hívőknek egyaránt együtt *kell* működniük e világ helyes *építésében*” – utasította a Zsinat az elutasított ateistákat^b –, sajnos anélkül, hogy előzőleg egyeztetne volna velük a világ helyes építésének mikéntjét. Ehelyett jó mély szakadékot ásott hívői és az ateisták közé, előbbieket lelki terrorral riogatva el minden kapcsolatfelvételtől, nehogy megfertőződjenek az ateista métellyel.

Pedig egyetlen mérce csak az erkölcsösség lehet: minden ember és minden közösség annyit ér, amennyit erkölcsi ének.

^a Vö. Lumen gentium 13-16.

^b Gaudium et spes 21.

Mai világunk erkölcsi állapotát tárgyilagosan értékelve, és tudva, hogy az emberiségnek mintegy 85%-a vallja magát vallásosnak, leszögezhetjük, hogy a vallások nem alkalmasak általánosan elfogadott, magas szintű erkölcs kialakítására.⁸⁷

Életcélok

Az ateista életcél a *boldogság* – itt a földön. A boldogság a tudat, hogy nem élünk hiába. Akkor nem élünk hiába, ha pozitív nyomokat hagyunk magunk után. Nyomaink akkor lesznek pozitívak, ha valamennyire – akár csak hangyányit – hozzájárulunk, hogy az utánuk következő világ jobb legyen, mint amilyet örököltünk, és ehhez hozzásegítjük embertársainkat is, de legalábbis nem akadályozzuk ebbéli törekvéseiket. Egy szóval: ha erkölcsösen és felelősségtudattal élünk, ha követjük a normákat, ha tiszta lelkiismeretünk szerint szeretjük embertársainkat, és munkákkal másoknak is hasznára vagyunk. Hatásunk persze képességeinkkel lesz arányos: minél nagyobb közösségről van szó, annál szerényebb és áttételesebb. Csak a rendkívüli képességű lángelmék tudják az emberiség sorsát közvetlenül befolyásolni, de ez így is van jól.

Sok embertársunk megelégszik hétköznapi célokkal: napról napra becsülettel végzi munkáját és betartja a normákat, tehát erkölcsösen él. Egyszerűen csak „fogaskerek a szerkezetben” és teljesíti az evolúció által rá rótt fajfenntartási feladatokat. Aki így boldog, ne bántsuk: a haladáshoz fogaskerekekre is szükség van.

Mivel nem vezérelnek „felülről” kapott abszolút igazságok, magunknak kell megtalálnunk a helyes cselekvés útjait, értelmünk és megszerzett tudásunk birtokában. Mindenki persze nem találhat ki mindent önmagától, ezért csatlakozunk olyan közösségekhez, amelyek tagjaitól tanulhatunk. Mivel értelmünk véges és tévedékeny, ismereteink bővülésével igazságainkat néha korrigálnunk kell. Ha megbántottunk másokat – különösen, ha szeretteinket vagy barátainkat –, mihamarabb igyekszünk jóvátenni, hogy jó és rossz cselekedeteink mérlege pozitív legyen. *A halál után nincs javítási lehetőség* és keserves dolog a halál, ha nyitott számlákat hagyunk magunk után!

Életünk döntések állandó sorozata: minduntalan meg kell

fontolnunk, hogy mely lehetőségeinket valósítsuk meg. Tény, hogy egyrészt biológiai adottságaink és szerzett ismereteink szerint döntünk, másrészt rendszerint csak utólag derül ki, hogy jól döntöttünk-e. Mégsem mentegetődzhetünk azzal, hogy „sorsunk” foglyai vagyunk, mert ha reálisan mérjük fel adottságainkat és ezekhez igazítjuk terveinket, meg tudjuk szerezni a sikerhez szükséges ismereteket. Igaz, szerencse is kell az élethez, de Fortuna istenasszony hagyja elfogni magát, ha kitartóan üldözzük. Jó, ha okulni tudunk mások hibáiból, de az sem megvetendő, ha fel tudjuk ismerni és ki tudjuk javítani a *sajátjainkat*. Nemcsak sikereinket, kudarcainkat is vállalnunk kell, mindig készen újratervezni és újrakezdeni.

Van két erkölcsi kátyú, amelyekből szinte lehetetlen kikeveredni, ezeket bölcsebb elkerülni. Az egyik a pénz, a másik a hatalom imádata. A Mammon nagy úr, aki szolgájául szegődik, és azt hiszi, hogy pénzért mindent megkaphat, ettől kezdve csak vagyona növelésének él. A hatalom erkölcsi méreggá válik, ha birtokosa, – a maga igazát csálhatatlannak képzelve –, nem tűri cselekedeteinek bírálatát, még kevésbé korlátozását, és kizárólagos céljává válik a hatalom megtartása, sőt növelése. Sajnos, mindkét bálvány hívei annál sikeresebbek tudnak lenni, minél silányabb a közösség erkölcsi tartása: a valláserkölcst itt csődöt mond, csak a humanista erkölcs elterjedése fékezheti meg gátlástalanságukat.

Sokkal szebb lehetne a világ, ha a hívők – ahelyett, hogy élből és mereven elutasítják –, megpróbálnák őszintén mérlegelni és elfogadni a humanista erkölcs normáit, ha nem bibliai idézetekkel akarnának minduntalan visszavágni, és nem térnének ki a megoldhatatlan problémák elől azzal, hogy „Isten útjai kifürkészhetetlenek”. Kétségtelenül vannak az ateisták között rosszindulatú és tisztességtelen emberek, de az sem igaz, hogy az istenhívők és vallásosak kivétel nélkül erkölcsösek is. A vallásos hit az erkölcsös életnek *nem feltétele* és *nem garanciája*, persze nem is akadály, sőt még könnyebbé is teheti. Ha elemezzük a valláserkölcsei szabályokat, visszaköszönnék bennük a humanista erkölcs normái. Erkölcsi alapon tehát lehetséges volna együttműködés „ideológiamen-

tes” területeken, például az elesettek segítésében, az elmaradottak felzárkóztatásában, vagy az embertelen kizsákmányoló technikákkal szemben.

Jó lenne, ha...

... *helyesen mérnéd fel képességeidet,*

miáltal reális célokat tudnál kitűzni magadnak, és meg tudnád szerezni az elérésükhöz szükséges tudást, – ez nem szokott erőfeszítések nélkül menni.

... *soha sem adnád fel,*

amit – kellő megfontolás után – elérni elhatároztál. A siker legalább 80%-ban a kitartáson, és legfeljebb csak 20%-ban múlik a szerencsén, azaz tőled független feltételeken.

Tipp: Mivel tudod, hogy 100%-os határfok nem létezik, tervezz 140%-ra; így 70%-os teljesítménnyel elérheted, amit akartál!

A kitartás önfegyelem kérdése: céljaidtól ne hagyd magad eltéríteni.

... *tudnál veszíteni is!*

Kizárt, hogy mindig minden terved sikerüljön, minden célokat elérd. Ha fálnak ütköztél, ne akard odébb tolni! Ha nem érted el a várt eredményt, keresd meg az okokat, javítsd ki a hibákat és kezd újra. De ha nem rajtad múltott a sikertelenség, törődj bele bölcsen, hogy a 20% jött be.

... *nem lennél megalkuvó,*

gyűlölnéd a kontár munkát, és nem fogadnál el saját mércéd szerint rossz vagy félmegoldásokat.

... *mindig tudnál nagylelkű lenni*

versenytársaiddal vagy ellenfeleiddel szemben! Ha megelőzted, ne alázd meg őket, inkább add meg nekik a méltányos visszavonulás lehetőségét, és ismerd el az ő kis igazságmorzsaikat is. Ne feledd: a méltányosság fontosabb, mint az igazságosság!

... *mindig tudnál szerény lenni!*

Önbecsülésed legyen reális, és dolgozz úgy, hogy ezt mások is elismerjék. Ne akarj az egész világnak tetszeni, ez lehetetlen. De soha ne éreztesd senkivel, ha esetleg többre tartod

magad nála: a nagyképűség visszataszító!

Korlátozd értelmesen vágyaidat is: boldogtalanságod sokszor túlméretezett igényeidben gyökerezik.

... *mindig tudnál megértő lenni!*

Tanuld meg elviselni a másságot, mert semmi sem abszolút, a végtelen sokféle célhoz végtelen sokféle lehetséges út vezet. Ha valaki más úton keresi, nem biztos, hogy rossz úton keresi a boldogságot!

... *nem lennél irigy*

mások eredményeire: magadhoz mérd magad! Az SI (= sárga irigység) faktor kétélű érzelem: jó, ha versenyre sarkall, de rossz, ha keserűséget ébreszt. A szomszéd kertje mindig zöldbb!

... *mindig segítenél a rászorulóknak,*

hacsak teheted, nem úri kedved szerint, hanem amikor szükségük van rá és igénylik! Gondolj arra, hogy nemcsak a te életed egyetlen: az övék is!

... *mindig tudnál mosolyogni,*

derűsen, jóindulatúan és őszintén; savanyú uborkával mindenki padlása tele van. Ha nagyon eluralkodik rajtad a bánat, nézz tükörbe, és gondolj arra, hogy az állatok nem tudnak mosolyogni. *A mosoly a szellem terméke.*

... *leállítanád néha a taposómalmot,*

és amit elértél, hozzámérnéd ahhoz, amit szeretnél volna elérni. Örülj, ha túlteljesítettél, de ne törődj bele, ha hibáztál, és ne csapd be magad: legyen erőd emelni a lécet, ha alulmúltad képességeidet.

... *szeretettel köszöntened*

a számodra kedveseket személyes ünnepeiken, és néha közös ünnepeket is tartanátok: ezek nélkül elsőkélyesedik az életed.

... *mindig észrevennéd a másik embert,*

bízva benne, hogy mások is észrevesznek téged. Mert csak közösségben élhetsz értelmes életet!

12. Miért jó

*Minden ember élete kísérlet, hogy eljusson önmagához,
ki tapogatódzva, ki tudatosan, ki ahogy éppen tud.^a*

Tömören: *Életünket racionális döntéseink és érzelmeink irányítják. Közhely, hogy ezek nem mindig vannak összhangban. Mivel értelmünk inkább a valóságra támaszkodik, érzelmeink viszont emberi kapcsolatainkra és a transzcendenciára irányulnak, úgy is mondhatjuk, hogy tudomány és vallás között kell állandóan választanunk. Az erkölcs nemcsak a helyes és a jó választására ösztönöz, hanem azt is megköveteli, hogy vállaljuk a felelősséget döntéseink következményeiért.*

Hitek

Az ateisták számára legfőbb kincs kizárólagos tulajdonuk: földi életünk, mert csak addig lehetünk erkölcsösek, amíg élünk. Embertársaink többsége nehezen vagy egyáltalán nem tud beletörődni abba, hogy életünk véges és halálunk után számunkra nincs folytatás; érzelmi stabilitásukhoz szükségük van a túlvilághitre, még ha ezt semmilyen tapasztalat nem igazolja is:

Ahány vallás van,

Mind ezt a keserves létet

Almodja örökkévalónak.^b

A vallások kerek, „előre gyártott” világmagyarázatokat adnak és erkölcsi elveket írnak elő, amelyek keretében az emberi élet (majdnem) minden eseményére és problémájára kínálnak megoldásokat. Jó érzés rábízni sorsunkat egy végtelen lény felügyeletére és védelmére, fürdeni szeretetteljes gondoskodásában, és hinni, hogy a másvilágon örök boldogság vár ránk – mindezért cserében „csak” engedelmeskednünk kell parancsainak. Az önellentmondást már Montaigne is észrevette: „Furcsa egy hit, amely csak azért hiszi, amit hisz, mert nincs mersze ahhoz, hogy ne higgye”.

Az ateizmus azért vonja kétségbe Isten *valóságos* létezését,

^a Hermann Hesse: *Demian* (Tercium, Budapest, 1994), 8. oldal.

^b Weöres Sándor: *Ima*.

mert a teológia semmivel *nem tudja igazolni* ezt a hitét, – igazából nem is akarja, hisz a hívőknek minden bizonyíték *felesleges*, a hitetleneknek meg *hiábavaló* volna. Tapasztalati (empirikus) bizonyíték létezése képtelenség, mert a *transzcendens valóság* fogalma felfoghatatlan és értelmezhetetlen logikai ellentmondás: a valóság *nem* transzcendens. Az ateizmus csak olyan állításokat ismer el igaznak, amelyek érzékszerveinkkel felfoghatóan *megérthetők* és a mellettük szóló érvek *meggyőzőek*, nem pedig azért, mert *szeretné*, hogy igazak legyenek, vagy mert *tekintélyes személyektől* származnak.

A hívők valószínűleg Isten kegyelme hiányának tekintik ezt a gondolkodásmódot, holott csak agyunk és idegrendszerünk *racionális* működéséből következik. Nem mintha az ateizmus olyan könnyű döntés volna:

*A lánc egyetlen láncszemének lenni,
a nincsből jöve, s oda visszatérőn,
a véletlen nászából megszületni
mindenben bizonyosságot igénylőn:
van-e kajánabb csapda a tudatnál?
van-e fájóbb a lét-nemlét sebénél?*^a

„A racionalizmus keserves tudatállapot. Tudni, hogy nincs senki fölöttünk, bele vagyunk dobva a létezésbe, mint jeges ürbe, ... ez bizony nem csak szabadság, de óriási teher is.”^b Éppen ezért ateistának lenni sokkal nehezebb, mint vallásosnak, főleg amíg nem birkóztunk meg az elmúlás gondolatával. Ne feledjük, az ateizmus nem teljes világnézet, csupán egy fontos metafizikai alapelv: Isten létezésének kétségbe vonása. Világnézetünk többi elemét, világmagyarázatainkat, erkölcsi normáinkat, konkrét céljainkat magunknak kell megtalálnunk, képességeink és lehetőségeink függvényében. „Miénk a Föld minden lehetősége, de a választás felelőssége és kockázata is – nem háríthatjuk át gyermeki módon a rólunk gondoskodó, jóságos Atyaistenre. ... A hívő gyermeki módon függ istenétől – és gyermeknek lenni könnyű. Az ateista

^a Mezey Katalin: *Credo*.

^b Kertész Ákos: *A jóság diffúziója* (Tekintet, 2009/1, 91-92. oldal).

felnőttként tervez, dönt és cselekszik: csak magára és embertársaira számíthat – felnőttnek lenni pedig nehéz.”^a Cserében

- szabadon kereshetjük az igazságot, fenntartva a tévedés jogát is és elismerve mások jogát másféle igazságok keresésére,
- nem törekszünk *végérvényes* válaszokra, de a fellelt értékeket beépítjük világnézetünkbe,
- itt és most akarunk teljes, értékes életet élni, hogy pozitív nyomokat hagyjunk utódaink emlékezetében.

Az ateizmus középút kapzsiság és a tulajdon megvetése, hedonizmus és aszketizmus, érzékiség és prűdéria, nagyvilági élet és remeteség között – persze nem az egyedül lehetséges középút. De nincs értelme bárkit is ateizmusra „téríteni”, hisz nem mindenki alkalmas rá. Ha valaki boldogan, kiegyensúlyozottan él hitében, nincs rá ok és nem is erkölcsös dolog megingatni benne. Ám, ha nem fenyeget a veszély, hogy a túlvilághit mankóját elvéve tőle elesik majd és nem tud többé felállni, akkor bátran osszuk meg vele gondolatainkat. Az ateizmus ugyanis *nem hitetlenség!* Ellenkezőleg: *hit* a józan ész hatalmában, az igazság értékében, a szeretet, a szépség és a megismerés örömében, legfőképpen az emberi akarat legyőzhetetlen erejében, hogy képes elviselni minden megpróbáltatást és megoldani szinte minden problémát.

Említettem, hogy nem szükségszerűen ateista, aki nem tételezi fel Isten létezését,^b de ez nem is *szerűsleges* feltétel, *elegendő*, ha a humanista erkölcs normái szerint élnek.

A világ elég nagy ahhoz, hogy hívők és ateisták ellegyenek benne egymás mellett, bár egy kicsivel több méltányosság és egy kicsivel kevesebb gyűlölködés talán még az Úrnak is kedvére volna.

Késztetések

A teológusok és a hívők szerint az ateisták élete azért sivár és hiábavaló, mert nem hisznek a túlvilági folytatásban. Ami azt ille-

^a Álló Géza: *Halálán innen* (Gondolat, Budapest, 1995), 28. és 199. oldal.

^b Lásd a Magyarázkodást.

ti, ez utóbbi igaz, de éppen ezért a hívőknél sokkal többre értékeli legfőbb kincsüket: egyetlen földi életüket. Jóllehet tárgyilagossabb bírálóik is elismerik, hogy „lehetséges erkölcsös élet vallás nélkül”, rögtön azt is hozzáteszik, hogy túlvilági célok hiányában emellett semmilyen racionális érvet nem lehet felhozni.^a Azért fontoljunk meg néhányat:

Tudásszomj és kíváncsiság

Összüleink nem daczból, hanem tudásvágytól hajtva kószolták meg a tiltott fa gyümölcsét, és mi is meg akarjuk ismerni az *istenkéz által előlünk jótékonyan eltakart* titkokat.^b Ahogy bővülnek ismereteink, úgy nő kíváncsiságunk és törekvésünk a mind több tudásra. De nem feledkezünk meg róla, hogy a Világegyetem végtelen, ezért véges tudásunk nem lesz soha sem teljes, sem hibátlan.

A szabad gondolkodás szépsége

Nem köt dogmák és józan ésszel felfoghatatlan hittitkok fogalmi börtöne, nem korlátozzák gondolkodásunkat korábbi korok régen meghaladott elképzelései. Számunkra nem az jelenti a szabadságot, hogy önkéntes alávetettségünkben *teljesen Istentől függünk*,^c hanem az, hogy szabadon értékelhetünk minden elméletet és tanítást, *képességeinktől és megszerzett tudásunktól függő* lelkiismeretünk szerint eldöntve, mit fogadunk el.

A téveszmék hirdetőinek leleplezése

Racionális világnézetünk terjesztésével hidakat építünk vallásos embertársaink felé, hogy közösen léphessünk fel a kiszolgáltatottság és a nyomor ellen. De engesztelhetetlenül szemben állunk a vallásukat másokra ráerőszakolni akaró fanatikusokkal és a tudományos álhírekbe csomagolt, megtévesztő vallási tanítások hirdetőivel.

^a KÜNG 65. oldal

^b Vö.: Madách Imre: *Az ember tragédiája* 15. szín.

^c Vö. DKK1, 228. oldal.

A felesleges büntudat kiiktatása

Nem kötjük magunkat semmilyen elképzelt abszolútumhoz, és mivel nincs túlvilág, nem kell félnünk a pokoltól sem. Világunk jobbításához tudásra, jóakaratra és bátorságra, félelem nélküli életre és szabad értelemre van szükség, nem pedig arra, hogy bűnbánóan epekedjünk a halálunk utáni örök boldogságért.

Emberközpontú kapcsolatok kialakítása

Nem istenképiségük okán, hanem azért becsüljük embertársainkat, mert embervoltukban magunkkal egyenlőnek tekintjük őket. Jó, ha azonos gondolkodású társakra lelünk, de az őszinte, együttérző kapcsolatokból a másság tisztelőben tartásával is születhetnek barátságok (néha szerelmek is). Az együtt gondolkodók együtt cselekvése pedig a jobb világ biztosítéka.

Felelős élet

Életünkért, hibáinkért, jó és rossz cselekedeteinkért nem okolunk másokat, nem hivatkozunk túlvilági kísértőkre, és nem reménykedünk egy jóságos isten kegyes megbocsátásában! Nem mennyországbeli jutalmak reményében, vagy pokolbeli büntetésektől féltünkben, hanem önmagunkért, lelkiismeretünk tisztaságáért vállaljuk tetteinket. A felelősség áthárítása megcsúfolása volna minden ateista eszménynek:

Magamat a világhoz mérve, semmi okom a vezeklésre.

De ha magam Magamhoz mérem, halálomig csúszhatok térdem.^a

A jobb jövő kényszere

Mivel csak életünkben lehetünk erkölcsösek, és csak ez az egy életünk van, a lehető legtöbbet kell kihoznunk belőle magunk, családunk, barátaink, embertársaink és majdani utódaink számára. Úgy kell élnünk és dolgoznunk, hogy jobb világot hagyjunk magunk után, mint amilyet örököltünk elődeinktől.

^a Horváth Imre: *Mérvém* (Igaz Szó, 1988/10, 288. oldal).

A humanista erkölcs elterjesztése

A világ különböző vallásai számos világjobbító és béketeremtő értékrendet kínálnak, de kizárólagos igazságaiik birtokában képtelenek egyetértésre jutni. Az ateisták a – mindenki által elfogadható – humanista erkölcs elterjesztésével akarják létrehozni egy közös világerkölcslapjait.

A földi boldogság kibontakoztatása

Nem a rossz és a szenvedés elviselésével, netán testünk vagy lelkünk önkéntes sanyargatásával akarunk túlvilági érdemeket szerezni! Illúziók kergetése helyett *ezt* a világot akarjuk szebbé és jobbá tenni, minden lakóját hozzásegíteni vagy – ha úgy akarja – hagyni, hogy magának megtalálja boldogságát, de legalábbis nem akadályozni ebben. A boldogság kék madara nem sült galamb, de nem is szirti sas: ha kitartóan csalogatjuk, előbb-utóbb vállunkra száll.

Az ilyen eszméktől vezérelt élet sem nem sivár, sem nem hiábavaló.

Ha létünknek csak egy isten adhatna értelmet a túlvilági örök boldogság felkínálásával, akkor valóban nem lehetne más célunk, mint hogy parancsai szerint élve ezt elnyerjük. A valóságban az életnek önmagában nincs értelme, csak egyetlen evolúciós célja van: az élet *fenntartása*. Az életben viszont kitűzhetünk értelmes célokat, s ezeket elérve boldogok lehetünk, ha megtanuljuk a kudarcokat is elviselni és van erőnk újrakezdeni:

A célt, tudom, még százszor el nem érem.

Mit sem tesz. A cél voltaképp mi is

A cél megszűnt a dicső csatának,

A cél halál, az élet küzdelem,

S az ember célja e küzdelem maga.^a

„Csakis olyanhoz illik, hogy ne legyen keserű neki a halál, akinek édes az élet.”^b

^a Madách Imre: *Az ember tragédiája* (Magyar Könyvkiadók és Könyvkereskedők Országos Szövetsége, Budapest, 1933), 13. szín.

^b Michel Eyquem de Montaigne: *A tapasztalásról* (Európa, Budapest, 1983), 93. oldal.

Életmódok

Embervoltunkat erkölcsünk fémjelzik: nemcsak a vallásosság, erkölcsi magatartásunk is *életmód*. Lépiünk hát túl a filozófiai ateizmus pusztán tagadó attitűdjén és merjük kimondani, hogy az ateistáknak is szükségük van pozitív érzelmi támaszpontokra! Ezeket legtöbbször a *humanista erkölcsben* találják meg, amelynek fő célja evilági életünk értelmes alakítása. Ezt tartják a *legfontosabbnak*, és a vallásos hitnek csak annyiban tulajdonítanak *másodlagos* jelentőséget, amennyiben segíti az erkölcsös életmódot, mivel nagyon sokan – magukra hagyva, esetleg körülményeik hatására – nem vagy csak részlegesen volnának képesek erkölcsileg helyesen dönteni és cselekedni.

A dolgok értékét ritkaságuk határozza meg – számunkra egy-szeri életünk a *legfőbb érték*. Elutasítjuk a Zsinat sarkalatos tanítását, amely szerint istenhit és az örök élet reménye nélkül „megoldatlan marad az élet és a halál, a bűn és a fájdalom talánya”,^a ezzel ellentétben valljuk, hogy boldogok akkor lehetünk, ha értelmesen élünk. Életünk nem az istenhittől és a mennyország reményétől lesz értelmes, hanem a humanista erkölcs követésétől, amelynek *alapja* az arany szabály, *lényeges eleme* a mások számára is hasznos *értékteremtő munka*, alapvető *értéke* pedig a *jóság*, ami nem más, mint egyenlő súllyal mérni magunkat és másokat, akár saját érdekeink rovására is, ha a mérleg a másik javára billen.

Valamilyen vezérfonalra mindenkinek szüksége van, amihez igazíthatja hétköznapijait. Hátha magán-hitvallásomat mások is tudják hasznosítani:

„*Nem hiszek Isten létezésében, még kevésbé a Szentháromságában, aminthogy nem hiszek a feltámadásban sem, mert a mennyország gyönyörűségei nem tudják ellensúlyozni a pokol szörnyűségeit.*

*Hiszem, hogy a boldogság csakis evilági,
bennem bontakozik ki, ha életem nem hiábavaló.*

^a Gaudium et spes 21.

*Hiszem, hogy munkámmal-példámmal segíteni tudok másoknak is
meglelni életük értelmét, mert abban van a halhatat-
lanság, amit belőlem az utódok megőriznek.*

*Hiszek a romolhatatlan emberi kapcsolatokban,
a szeretetben, a szerelemben és a barátságban, mert
így tudom legyőzni az állati rosszat önmagamban.*

*Hiszem, hogy képes vagyok jóvá lenni,
bár eredendően nem születtem jónak.*

*Hiszek a humanista erkölcs végső győzelmében.
Haladni a mind tökéletesebb felé akkor is érdemes cél,
ha megszámlálhatatlan évmilliárdok után elpusztul
Univerzumunk, mert a fejlődés végtelen és valahol egy
másik bolygón újból felszínre tör majd az értelem.*

*Tudom, nem vagyok tökéletes,
sőt néha bűnöket követek el mások ellen, ezért igyek-
szem megbocsátani mások ellenem elkövetett vétkeiket,
és néha lemondok az elsőbbségről, ha engem illet, de
a másik jobban rászorul.”*

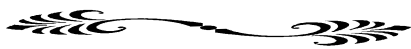
Ateistaként nem tudok *mindent* megtenni, amit lelkiismerem szerint meg *kellene* tennem, de megteszek mindent, amit meg *tudok* tenni. Ha volna Isten az égben, aki nemcsak mindentudó és mindenható, de bölcs és igazságos is, ő sem értékelhetné másképp teremtményeit, mint erkölcsiségük alapján, vagyis hogy tiszta lelkiismeretük szerint helyesen éltek-e.

*Ha majd távozásom csillagórája int, úgy csukódjék be mögöttem
halkean az ajtó, hogy valamit itt hagytam én is
tanulásnak és vigasztalónak:
egy sugárnyi röpké suhanást
az emberi eszmélés égboltozatán.^a*

— • —

^a Vihar Béla: *Életrajzi idézőjelekkel – A szolgálatra*

IV. Döntéseinket segítő elemzések



Kedves hazugságot kívánsz, vagy keserű igazságot?
Szólj! A választás rajtad áll!

(Euripidész)

A vallás ártatlan magánügy, személyes választás kérdése mindaddig, amíg nem válik ideológiává, önjáró hatalmi gépezetté. Onnantól lesz veszélyes, amikor bárkire nyomást akar gyakorolni. A legtöbb vallás pedig egy bizonyos ponton kizárólagosságra törekszik, az igazság letéteményesének képzelet magát. Holott az életben nem léteznek végső igazságok, csak töredékesek.

(Michael Haneke)

A tudomány olyan, mint a sivatag: sok-sok egyforma homokbuckát kell elhagyni, amíg egy oázis felbukkan.

(Szendi Gábor)

13. Vallás és tudomány

Az átlagember szempontjából a tudományos világképbe vetett hit nem valóságosabb a vallásos nézetekbe vetettnél.^a

Tömören: *A vallások és a tudományok viszonya mindig is ambivalens volt, hiszen az igazság megismerésére törekvő tárgyilagos kísérletek kétségbe vonják a vallások kétségbevonhatatlan igazságait. A nagy ázsiai vallások számára a tudomány közömbös, nem tekintik szellemi partnernek, nem is foglalkoznak vele. Az istenhívő vallások viszont a tudományokénál magasabb rendűnek tartják világmagyarázataikat, már amennyiben az egyes tudományterületek egyáltalán foglalkoznak ihyenekkel. A nagyítónk alá vett keresztény vallás sohasem kedvelte igazán a tudományos elméleteket, sőt a 19. században, amikor a középkori szolgálószerepből fokozatosan kinövő tudomány önálló világformáló erővé vált, a viszony nyílt ellenségeskedéssé fajult. Manapság az Egyház egyre nagyobb hangerővel hirdeti, hogy az összhang tökéletes, a kétfajta világmagyarázat kölcsönösen kiegészíti egymást.*

A vallás szót két értelemben szokták használni: egyrészt jelenti az anyagi világon túli világot (transzcendenciát) is elismerő valamely *hitrendszer* tanításainak összességét, amelynek igazságai alapvetően a feltételezett túlvilágra irányulnak – következésképpen bizonyíthatatlanok –, de fakadnak belőlük az evilági vallásos életre vonatkozó szabályok is. A kereszténység hiszi, hogy hitigazságait maga Isten nyilatkoztatta ki a Bibliában, ezek tehát örökérvényűek és tévedésmentesek; holott a két világ között lehetetlen bármiféle információcsere, mert anyagi érzékelő rendszereinkkel csak anyagi mozgásformákat tudunk érzékelni.

Másrészt jelentheti a *vallásos érzelmet*: az egyén *vallása* – pontosabban *vallásossága* – életforma, amelynek három összetevője a *hit* a tan igazságiban (vagyis a tulajdonképpeni vallás), *részvétel* az ezen alapuló szertartásokban és *csatlakozás* azonos hitűek közösségéhez.⁸⁸ Hisz életünket szívesen alapozzuk reményekre, a boldogságot inkább megnyugtató érzelmek, mintsem logikai érvek

^a SZENDI 132. oldal.

mentén keressük, és ebben a vallásosság nagy segítség. Hatványozottan akkor, ha evilági – lelki, fizikai vagy anyagi – körülményeinket kilátástalannak látjuk.

Részletezés nélkül megemlítem a vallásosság két általánosan jellemző motívumát:

– A hívők nem igényelnek logikai igazolásokat, hitük **alapvetően érzelem**, alapja a személyes feltámadás és az örök élet reménye, amit erősít a vallási szertartások meghitt hangulata és a közösségi érzés is. Azt is el kell ismerni, hogy „a misztikus élmények univerzális jelenségek, a vallások ezeknek az élményeknek lehetséges interpretációi... kialakulásuk az evolúció során komoly túlélési előnyt jelentett, ... a vallásos emberek általában egészségesebbek, mentesebbek a depressziótól és egyéb mentális zavaroktól.”^a

– Jóllehet Pál apostol „szem nem látta fül nem hallotta” gyönyörűségeket is ígért az üdvözülteknek,^b alig akad hívő, aki törné magát, hogy mielőbb elérje ezt a boldogságot. Nagy többségük – statisztikák szerint mintegy kétharmaduk – vallásossága **csak külsőség**: részt vesznek a szertartásokon és többé-kevésbé betartják vallásuk szabályait, hogy begyűjtött túlvilági jópontjaik révén „belépési engedélyt” nyerjenek a mennyországba; ugyanis saját sorsában senki sem lehet biztos, elkárhozni viszont egyikük sem szeretne.⁸⁹

Az egyes tudományágak törvényei tudományos hitekből, azaz hipotézisekből alakulnak ki, amelyek szigorúan az anyagi világra vonatkozó – ellenőrizhető és megismételhető – megfigyelések és kísérleti eredmények magyarázatául szolgálnak és addig érvényesek, amíg összhangban vannak a tapasztalatokkal. A tudomány tehát nem dogma, inkább *önjavító vizsgálati rendszer*, következőképpen a tudományos igazságok változnak ismereteink bővülésével és a technika fejlődésével, valamint közvetlenül nem származnak belőlük életviteli szabályok.

Számunkra különösen a kereszténység és a természettudományok viszonya érdekes. Bár közös kiindulópontjuk, hogy Univerzumunk térben és időben véges, valamint megismerhető törvények szerint működik, alapfeltevésük merőben ellentétes: a

^a SZENDI 69. oldal.

^b 1Kor 2.9.

kereszténység szerint mindenestől Isten teremtette, a tudományok szerint pedig a végtelen világegyetemből a természeti törvények játékaaként robbant ki.

A hagyományos bibliai világkép összeomlása

A korai kereszténység nem nagyon foglalkozott tudományos kérdésekkel, az első évezredben különben is a mindenkori tudományt képviselő filozófusok nyomasztó fölényben voltak a fokozatosan kialakuló, teológiának igazán még nem is nevezhető hitrendszer filozófusaival szemben. Noha a két tábor viszonya sohasem volt felhőtlen, a súrlódások akkor éleződtek ki, amikor VII. Gergely pápa deklarálta az Egyház felsőbbrendűségét az élet minden területén, majd Aquinói Tamás megalkotta a skolasztikának – később róla *tomizmusnak* – nevezett tudományos igényű teológiát, s ennek szolgálójává fokozta le a filozófiát (vagyis a korabeli tudományt), feladatául kiróva a teológiai igazságok bizonyításának kötelességét.^a Az ereje teljében levő Egyház egyre inkább rátelepedett a kialakuló természettudományokra és üldözte a teológiai világmagyarázatoknak ellentmondó eszméket, de még a „finomítási” szándékokat is. Megkérdőjelezhetetlenné vált a Biblia igazsága és a tétel, hogy a természet rendjének, ésszerűségének és szépségének tanulmányozása egyenesen elvezet Istenhez. Mindenesetre az út megtalálásához az inkvizíció készségesen hozzásegítette a tévelygőket, az esetleg még mindig kételkedőket pedig az I. Vatikáni zsinat (1869-1870) dogmája volt hivatott lelkipileg meggyőzni.⁹⁰

A bibliai teremtetéstörténet szószerinti igazságát kétségbe vonók közül első ízben a heliocentrikus világképet kialakító csillagászok maradtak életben (a korábbi kételkedők máglyán végezték). Ezúttal azonban a teológusok még kihúzták nyakukat a hurokból a szöveg kicsit hamis, „kulturális” átértelmezésével.

A teremtés hat napját ugyanis hat korszakként értelmezték, tudva, hogy

^a Lásd a 12. jegyzetet.

az eredeti arámban szereplő „jóm” szó semmi mást nem jelent, mint a 24 órás napot. Ámbátor a naprendszer-elméletet Kopernikusz dolgozta ki, szerencséjére idejében meghalt, az árat pedig Galilei fizette meg, amikor az inkvizíció megalázó meghátrálásra kényszerítette. Csekély vigasz, hogy 350 év múlva II. János Pál pápa visszafogadta őt az Egyház kebelébe, bár bocsánatot nem kért a tévedésért.

A tudományos fejlődés azonban felgyorsult. Newton mechanikus világmodellje még úgy-ahogy összeegyeztethető volt a bibliai világképpel, noha rosszindulatú tudósok nem áttallották úgy értelmezni, hogy az Univerzum működéséhez nincs szükség Istenre, a „gépezet” működik a maga törvényei szerint. De az ismeretek bővülését és elterjedését már nem lehetett megállítani, a kor jellemzője nem hiába volt a felvilágosodás. A bibliai szövegeket egyre több kritika érte és számos új teológiai magyarázat látott napvilágot, az evolúcióelmélet azonban kiheverhetetlen csapás volt. Az Egyház egy évszázadon át foggal-körömmel küzdött a darwinizmus terjedése ellen,⁹¹ mígnem mára átértelmezte vonatkozó dogmáit, és csak ahhoz ragaszkodik, hogy az emberi lelket Isten teremti a fogamzás pillanatában.⁹²

Megjelent a színen az újkori „világi tudós” és élesen szembe került a középkori „tudós pappal”, egymást figyelő állandó gyanakvásuk maig kísérője elsőbbségért folyó harcaiknak. A két filozófia végérvényesen különvált.

Újabb világmagyarázatok

Mind a teológia, mind a tudomány az elménktől független valóság (*a posteriori*) értelmezésének eredménye. Ám akár az idealista 2.a, akár a materialista 2.b axiómát fogadjuk el, valamelyik összszubsztanciát végtelennek kell feltételeznünk, így teljes körű leírása véges fogalmainkkal lehetetlen. Közelítő megismerésük végett kénytelenek vagyunk modelleket alkotni, amelyek szükségképpen részlegesek – persze annál jobbak, minél jobban megragadják a jelképezett valóság lényeges tulajdonságait és minél inkább igazodnak bővülő ismereteinkhez. A vallási és a tudományos modellek azonban sok tekintetben ellentétesek, mivel a teológia számára a valóságot a kinyilatkoztatás változatlan igazságai, a természettu-

dományok számára pedig az anyagi világ mind mélyebben megismert változatlan természeti törvényei jelentik; az előbbiek erőteljes személyes (szubjektív) kötődést feltételeznek, a tudományosakat viszont nem kell „szeretni”.⁹³

Teológiai modellek

A keresztény teológiák máig érvényes alapja a *tomizmus*, amelynek vezérgondolata, hogy az emberi értelem kifürkészheti, illetve alátámaszthatja a hitigazságokat, a velünk született vallási és erkölcsi érzékeink alapján. Modelljének lényege, hogy a világ Istentől van, aki másodlagos okokon, általa elindított és irányított eseményeken keresztül működik, és bár őt nem láthatjuk, a természet rendjén keresztül jobban megérthetjük lényegét és szándékait. Ezért a vallási és a tudományos igazságok között *nincs és nem is lehetséges ellentmondás*, mert mindegyikük Isten teremtett művére vonatkozik, noha ellenkező nézőpontból megfogalmazva. A teológiai igazságok azért magasabb rendűek, mert Isten felől közelítenek, a tudományos igazságoknak tehát hozzájuk kell igazodniuk. Vannak azonban olyan hitigazságok is, amelyeket csak a kinyilatkoztatásból ismerhetünk meg, ami viszont minden racionálisan gondolkodó ember számára elérhető.

Mindezek ellenére a kereszténység és a természettudományok viszonya a reformációt követően a Zsinatig határozottan ellenséges volt.

Emlékeztetnék például IX. Pius pápa elhíresült *Syllabus*-ára (1864), amelynek 80 pontjában elítél minden korabeli haladó eszmeáramlatot; X. Pius pápa antimodernista esküjére (1910), amelyet 1967-ig minden katolikus papnak le kellett tennie felszentelése előtt; XII. Pius *Humani generis* körlevelére (1950), amelyben kárhoztatja és veszélyesnek minősíti a modern teológiai gondolkodást.^a

A 20. században pedig számos „variáns” is keletkezett, amelyek különféle „eretnekségeket” fogalmaztak meg:

^a Rendre HD 2901-2980, HD 3537-3550, HD 3875-3899.

- A *természeti teológia* nem Isten létezését kívánta bizonyítani, inkább a meglevő hitet akarta erősíteni, logikai hidat építve a kinyilatkoztatott Isten és a világ, illetve a feltételezések és a tapasztalatok közé, azzal, hogy kiegészíti a kinyilatkoztatást, ami nélkül nem kapnánk helyes képet a világról. Alapvető érve, hogy szellemi képességeink túlmutatnak az anyagi világon, a természet rendje és harmóniája, valamint a törvényekben is megmutatkozó *szépsége* pedig egyaránt Istenre utal.
- A *folyamatteológia* alapelve, hogy a világ folyamat, amelyben okok és okozatok kölcsönösen hatnak egymásra. Isten – bár minden létező felett áll – csak egy a teremtetők közül, nem mindenható és együtt fejlődik a világgal. Nem közvetlen utasításokkal, hanem meggyőzéssel irányít, „javaslatai” azonban figyelmen kívül hagyhatók – ebből származik a földi rossz.
- A *felszabadítási teológia* szerint Jézus a szegényeknek és kizsájtottaknak hirdette az evangéliumot, ezért követői a Biblia tanítása mellett marxista szellemű szociális, gazdasági-politikai változásokat is követelnek, és hiszik, hogy Isten kegyelme legyőzi az evilági rosszat és szenvedést. A mozgalom a 20. század második felében különösen Dél-Amerikában volt népszerű, de máig hatással van a baloldali keresztény mozgalmakra (például a keresztényszocialistákra).
- Európában Karl Barth *dialektikus teológiája* jelentett kihívást: Isten alapvetően más, mint a világ, távoli és elérhetetlen; a vallási és a tudományos igazságok a valóság két különböző tartományára vonatkoznak, amelyek között *nincs átjárás* – sem bizonyítani, sem megcáfolni nem tudják egymás állításait. Istenről semmit sem tudhatunk meg a természetből, a teológiának pedig az a feladata, hogy megismertesse és elemezze a kinyilatkoztatott igazságokat, de evégett először le kell hámoznia róluk a rájuk rakódott mítoszokat.

Fundamentalizmus

A minden vallásban létező fundamentalista csoportok eredetileg csak vissza akartak térni vallásuk – hitük szerint „romlatlan” – *fundamentumaiboz*, s evégett tudatosan elkülönültek a modern korhoz vallásában is igazodni kívánó többségtől. Ilyen értelemben első fundamentalistának Luther Márton tekinthető.

A mai keresztény fundamentalista szekták túlnyomórészt Jézus második eljövetelét váró protestáns csoportok, hétköznapi életüket ennek szellemében rendezik be, még ha ez számos nehézséggel és lemondással jár is.⁹⁴ Híveiket a vallási fanatizmus megóvjá a tanulás és a gondolkodás kínjaitól. Közös jellemzőjük, hogy csak az általuk használt bibliafordítást ismerik el hitelesnek, amelyben foglalt ígéretek beteljesítését Isten éppen az ő egyházukra bízta, ugyanis kizárólag saját vallási vezetőjük értelmezi tévedhetetlenül az igazságot. Ezen az alapon elvárják, hogy az államok ismerjék el törvényesnek sajátos életformájukat.

A 20. század utolsó évtizedeinek máig tartó sajnálatos trendje, hogy a fundamentalista irányzatok egyre fanatikusabbá válnak, dühöt és gyűlöletet táplálnak és hirdetnek ellenzőikkel – kiváltképp az ateistákkal – szemben, akiket pokolra küldenek és fizikai megsemmisítésükkel fenyegetnek. Az utóbbi fenyegetést a muszlim terroristák rendszerint be is váltják.

Szcientológia

A 20. század közepén L. Ron Hubbard – a szellemi és az agyi tevékenységek tanulmányozása során – rádöbbsent, hogy az ember több mint test és lélek: nevezetesen korlátlan képességekkel bíró és alapvetően jó, valamint halhatatlan *szellemi lény*, akinek több élete van. Ezután megalapította a „21. század vallását”, a *szcientológiát*,⁹⁵ amelynek terjesztése ma a *Nemzetközi Szcientológia Egyház* feladata. Az új vallás deklarált célja, hogy segítse a hívőket kibontani önnön rejtett képességeiket, amelyek révén elérhetik a tartós (örök?) boldogságot.

A doktrína meglehetősen homályos, áltudományos tézisekbe csomagolt válaszokat ad a végső kérdésekre, ügyesen elkerülve a végtelen leírhatatlanságából fakadó csapdahelyzeteket.

Állítja például, hogy a világot egy „Legfelső Lény” hozta létre és felügyeli, de nem tisztázza hogyan; az igazság megtalálását pedig rábízta a hívőkre, mondván: „ha a szcientológia alapos tanulmányozása során valamit nem találsz igaznak, az számodra nem is igaz”. Jóllehet létezőnek ismeri el az anyagi világon túli tartományokat is, tanítja, hogy a boldogságot nem odaát, hanem idelent kell elérni, amihez részletesen kimunkált szertartásrendek kínálnak segítséget.

A nemes célkitűzéseket némiképp árnyalja az alapító egy korábbi nyilvános kijelentése: „Szavanként egy pennyért írni nevetséges. Ha valaki igazán szeretne egymillió dollárt keresni, annak legjobb módja, hogy alapítsa meg saját vallását.”^a Rosszmájú kritikusai szerint alapítókedvét az is erősíthette, hogy az egyházak jövedelmei adómentesek.

A „21. század vallását” leginkább Horatius mondásával lehetne jellemezni: „Mocsos edényben a legfinomabb bor is savanyú lesz.”^b Üzletszerűségét kidomborítja, hogy a tagoknak „fejlődésük végett” méregdrága tanfolyamokon kell részt venniük; a különböző vállalatokba beépült „független” tanácsadók pedig a Szcientológia Egyház céljaira szivattyúzzák ki a profit jelentős részét, miközben kihasználják és megalázzák a dolgozókat, elhallgattatva az ellenszegülőket.

Vallástalan filozófiák

A vallástalan filozófiák inkább realisták, bár távolról sincsenek olyan mélységben kidolgozva, mint eszmei ellenfeleikéi. Kiindulásként csak azokat a dolgokat tekintik valóságosnak, amelyek elménktől függetlenül léteznek akkor is, ha közvetlenül nem érzékelhetők. A tudományok fejlődése nyomán kialakuló világnézetek megkérdőjelezik a vallási hiedelmeket és feloldják a hagyományos vallási gondolkodás kötöttségeit. Alapelvük, hogy Isten nem ültet elménkbe eszméket, tudásunk elsődlegesen tapasztalatainkból származik, amelyeket logikai elvek alapján kell rendeznünk és értelmeznünk.

^a <http://www.faqs.org/faqs/scientology/skeptic/start-a-religion-faq/>

^b Horatius: *Epistolarum liber primus*, II.54.

Vallás és tudomány a *materialista filozófia* szerint is lényegileg különbözik, nincs közös témájuk: a teológia nem illetékes tudományos kérdésekben, mert igazságai transzcendensek, a tudományos igazságok pedig kizárólag az érzékelhető világra vonatkoznak. Az Univerzum a természeti törvények szerint működik, amelyek a *végtelen, örök* anyagi összubsztancia sajátosságait tükrözik, ezért *általánosak* – mindenkor, mindenütt és minden jelenségre érvényesek –, valamint *abszolútak*, azaz függetlenek a megfigyelőtől. „A tudományos hit (hipotézis) akkor lesz elfogadottá, ha az ezt igazoló kutatási eredmények ellenőrzött körülmények között reprodukálhatók. A vallásos hit lényege, hogy nem igényel bizonyítékot, sőt ellenáll a cáfolatnak is.”^a Az abszolút igaznak és változatlannak tartott hitigazságokkal szemben a tudományos hipotézisek ereje abban van, hogy *megcáfolhatók*: csak addig maradhatnak érvényben, amíg összhangban vannak a mérési eredményekkel, sőt képesek bizonyos előrejelzéseket is adni, hogy merre érdemes tovább kutatni. Véges tudásunk azonban sohasem lesz teljes és hibátlan.

Mai viszonyok

A 20. század vége felé jelentősen átalakult a filozófiai „csatatér”. Egyrészt a teológusok is rádöbbenek, hogy a tudományok rohamos fejlődése következtében mind több, korábban megválaszolatatlannak vélt kérdésükre született és fog születni evilági válasz, másrészt a tudományok művelői is belátták, hogy mindig maradnak régi és keletkeznek újabb, az adott ismeretszinten megválaszolatlan kérdéseik. Ennek ellenére eddig hiábavalónak bizonyultak mindkét oldal haladó gondolkodású képviselőinek kezdeményezései, a frontvonalak nem közelednek egymáshoz.⁹⁶

XVI. Benedek pápa (2005-2013^b) trónra lépése után a vatikáni médiagépezet felelevenítette a 20. században *neotomizmus* néven modernizált tomizmust, hangsúlyozva, hogy a vallási és a

^a SZENDI 49. oldal.

^b A pápa 2013.02.28-án önként lemondott.

tudományos igazságok – ellenkező nézőpontjuk révén – éppen-séggel *kiegészíthetik* egymást. Az Univerzum Isten örök tervei szerint működik, de az emberi tudás fejlődik, ezért a hitigazságokat hozzá kell igazítani a tudományos eredményekhez, ám ahol a tudomány elakad, a végleges magyarázatokat a teológia tárja fel.

Veszélyes vizekre téved, aki a transzcendencia határait a tudományok mindenkor aktuális határaival akarja definiálni. Mivel a végtelen Világegyetemet nem tudjuk pontosan leírni véges fogalmainkkal, elért tudásunk határain mindig lesznek fehér foltok. Ezeket magyarázgatja a teológia (ugyancsak szükségszerűen pontatlan) transzcendens elméleteivel, amelyekhez sokszor van szüksége irreális „pótfeltevésekre” is. A tudományok fejlődése következtében azonban a határok mind távolabbra tolódnak, s emiatt a teológiai magyarázatok módosítások, folytonos *átértelmezésekre* szorulnak.

A teológusoknak viszont továbbra is kedvenc érvelésük, hogy a tudományok elakadnak, amikor létezésünk értelmét és végső célját kellene kifejteniük, mert ezekre a kérdésekre csak a túlvilágba vetett hit révén lehet megnyugtató válaszokat adni: csak hittal lehet remélni, hogy világunk *értelmes* és létünk *nem hiábavaló*. Aki tagadja Isten létét, annak nincs semmi végső érve arra, miért viseltetik alapvető bizalommal a véletlenek játéka által vezérelt, cél nélkül, átláthatatlanul mozgó világban.

Ami azt illeti, a tudományok valóban nem „mi végett”, hanem inkább „hogyan” típusú kérdésekre keresnek válaszokat –, így mindenkor tág tér nyílik ezek transzcendens teológiai „kiegészítésére” –, de lankadatlanul törekszenek minden evilági jelenségre a tapasztalatokon alapuló racionális magyarázatokkal szolgálni.

„Egyetlen tudományos felfedezés sem vette el a hitet attól, aki hinni *akart*. A tudomány és a vallás háborúja sokkal inkább arról szól, hogy a vallási intézmények képviselői féltik hatalmukat, mert ők abból élnek, hogy az emberek hisznek.”^a

— • —

^a SZENDI 111. oldal.

14. Univerzumunk

*Az Univerzumban az a legérthetlenebb, hogy megérthető.
(Albert Einstein)*

Tömören: Ha a 2.b axiómából kiindulva az anyagi valóságot tekintjük örökkévalónak, következik, hogy a Világegyetem örökkévaló és végtelen, a működését meghatározó, benne rejlő természeti törvényekkel együtt. Természettudományos értelemben az örök anyagi létező valamiféle végtelen energia, amelynek létformája a mozgás, ami azonban nem időbeli folyamat, hanem állapot, vagyis nem létezik anyag mozgás nélkül, sem mozgás anyag nélkül. Véges agyunk, tapasztalataink és fogalmaink okán természetesen a végtelen Világegyetem tudományos leírása is csak közelítés.

A természettudomány csak megismételhető mérésekből származó adatokat fogad el. Noha jelenleg Univerzumunknak^a alig 5%-át ismerjük, az adathalmaz máris óriási, és az Úr, sajnos, nem adott útmutatást, hogyan kellene értelmeznünk (pedig ezáltal megkímélhette volna a teológusokat az ateisták bizonytalan kitalációitól). További elvi nehézség, hogy a törvények, amelyeket Univerzumunk megfigyeléséből szűrünk le, szükségképpen csak közelítései a végtelen valóságnak, ezért a tudományos eredményeket nem tekinthetjük egyszer s mindenkorra kőbe vésett igazságoknak, vagyis mindig lesznek olyan jelenségek – ha úgy tetszik titkok –, amelyekre az elért ismeretszinten nem kapunk kielégítő magyarázatokat. Ráadásul mind a makro- mind a mikrovilágban „állandó csak a változás”, s ez megnehezíti a természeti törvények felismerését. Természetes hát, hogy igazságtartalmuk is változik, de az újabbak biztosan nem kerülnek logikai ellentmondásba a korábbiakkal.⁹⁷ Ma már általánosan elfogadott feltevés, hogy az Univerzum működése – jóllehet bonyolult –, nem zabolátlanul kaotikus: megfigyelhető valamilyen szervezettség és „törekvés” az egyszerűbbtől a bonyolultabb struktúrák felé, vagyis a természeti törvények összehangolt működési szabályokat kódolnak.

^a Lásd a 13. jegyzetet.

Érdekes, hogy ezt a rejtett rendezettséget már a görög filozófusok megsejtették: felfogásukban a világ *koszmosz* (= szép rend, harmónia), amit az istenek a *chaosz* (= zűrzavar, összevisszaság) rendezésével („kozmetikázással”) alakítottak ki.

Ámbár ezekből a tényekből nem következik, a mai teológia mégis azt állítja, hogy Isten tervezett meg és irányít mindent, a Világegyetem pedig az ő örök *világtörvénye* szerint működik, amelynek tartalmát illetően viszont a Tanítóhivatal bölcsességére vagyunk utalva, mivel írásos változata nem ismeretes. „Az »anyag« természetképe... többé már... nem a szellemi erők radikális ellentéte, hanem az *emberi szellem szülőháza*, »koncentrált energiacsomag«, »rezgések milliárdjainak állóhulláma«, amely nemcsak ontológiailag, hanem *fizikailag* sincs ellentétben az emberi szellemmel vagy lélekkel” – fűz magyarázatot a természettudományos képzettségű teológus a tudományos eredményekhez.^a Noha feltehetően nem ennek szánta, meg kell köszönnünk neki, hogy ilyen lelkesen igazolja a materialista álláspontot, miszerint a szellemi funkciók hordozója az anyag!

Fel lehet ugyan tenni a kérdést, hogy mennyivel ésszerűbb hinni, a természeti törvények autonóm örökkévalóságában, mint abban, hogy ezeket is Isten teremtette az anyagi világgal együtt, a válasz azonban könnyű: annyival, hogy ez a hit egyrészt beleillik a tudományos megfigyelésekbe, másrészt nem kell feltételeznünk, hogy az összszubsztancia önlényegétől különböző más szubsztanciákat is képes létrehozni.⁹⁸ „A természet könyve csak azok előtt áll nyitva, akik ismerik a nyelvet, amelyen írva van: a matematika nyelvét” – mondta Galilei –, de azért ne keseredjenek el azok sem, akik nem vagy csak törve beszélnek ezt a nyelvet. Mivel tisztességes és következetes akarok maradni, az alábbiakban megkísérlek józan ésszel elfogadható válaszokat adni három alapvető végső kérdésre: *Hogyan keletkezett az Univerzum? Honnan ered az élet? Hogyan alakult ki az emberi tudat?*

^a Nemesszeghy Ervin: *Hit - Istenkép - Tudományos világnézet*, in: Távlatok, 2007/2, 178. oldal.

Az ősrobbanás

A relativitáselméletből az derül ki, hogy Univerzumunk térfogatának vagy csökkennie vagy nőnie *kell*. Az ötletet a fizikusok sokáig képtelen fantazmagóriának tartották, mígnem Edwin Hubble a távoli csillagok színekében észlelt *vöröseltolódás*⁹⁹ megméréseivel 1929-ben kimutatta, hogy a megfigyelt égi objektumok valóban távolodnak tőlünk.

A tér tágul, nem az egyes objektumok! Mi nem tágulunk, sem a Föld, de még a Naprendszer, sőt a galaxisok sem. Napjainkban az Univerzumban körülbelül 2-300 millió fényév vastagságú „falakban” úgynevezett szuperhalmazok¹⁰⁰ figyelhetők meg, közöttük pedig hatalmas „üres” tartományok vannak.

Mivel bizonyos égitestek fényessége alapján meghatározható a távolságuk, vöröseltolódásuk mértékéből pedig távolodási sebességük, kiszámíthatjuk, hol voltak valamely előző időpontban. Az ismert égi objektumok korábbi helyzetét összevetve, az a meglepő eredmény adódik, hogy valaha mindegyikük *egyetlen pontból indult* el. A folyamatot matematikailag csak négy dimenzióban, az úgynevezett *tér-időben* lehet leírni, ahol a negyedik dimenzió valamilyen furcsa módon az idő, amit nem tudunk elképzelni, mert mi háromdimenziós térben élünk.

Hasonló jelenségeket a hétköznapi életben is tapasztalunk, hiszen például két autó csak akkor ütközik össze, ha ugyanabban az *időpillanatban* van ugyanazon a *helyen*.

A ma általánosan elfogadott kozmológiai modell, a *standard ősrobbanás-elmélet* nagy vonalakban a következő:

- Mintegy 13750 millió évvel ezelőtt Univerzumunk összes anyagát – ma ismeretlen energia formájában – számunkra felfoghatatlanul rövid ideig egy felfoghatatlanul kis térfogatú és felfoghatatlanul nagy hőmérsékletű „tűzcsepp” tartalmazta. A kiszabaduló energia hatására a tűzcsepp felfoghatatlanul gyorsan nőni kezdett („felrobbant”).¹⁰¹

A fizikában anyagon nemcsak a (hétköznapi értelemben vett) tömeggel (m) bíró anyagot, hanem mindenfajta energiát (E) is értünk; azonosságukat Einstein nevezetes $E = mc^2$ képlete fejezi ki

(c a fénysebesség). A tűzcsepp kialakulását megelőző állapotokról soha nem lesz biztos tudásunk, mert ennek megszerzése végett át kellene lépnünk az Univerzum térbeli és/vagy időbeli határait, ami lehetetlen. Elméleti következtetések persze vannak és lesznek is.

- Az első 3 percben a rohamosan lehűlő Univerzum csak sugárzási energiából állt, átlátszatlan forró fénygömb volt. Körülbelül 120 év elteltével a kezdeti sugárzási energiának mintegy feléből elemi részecskék keletkeztek. További tágulás és lehűlés következtében, mintegy 300 000 év múlva túlsúlyba kerültek a tömeggel bíró részecskék, kialakulhattak az atomok és az Univerzum átlátszóvá vált.
- A lehűlés miatt egyre csökkenő sugárzási energia mind kevésbé tudott ellenállni a gravitáció összehúzó hatásának: a homogén anyageloszlásban sűrűsödések keletkeztek, kialakultak a galaxisok, majd ezekben fokozatosan a mai csillagok.

Az ősrobbanás-elméletet sokáig nem fogadta el általánosan a tudományos világ, különösen éles bírálatok érték az *állandó-állapot* elméletének hívei részéről.

Ennek lényege, hogy az átlagos anyagsűrűség állandó az Univerzumban, mert tágul ugyan, de ezzel arányosan – megsértve az anyagmegmaradás elvét – folytonosan keletkeznek újabb protonok.

Az évek során azonban felfedeztek három olyan jelenséget, amelyeket csak az ősrobbanással lehetett megmagyarázni.¹⁰² Az egyre pontosabb megfigyelések révén ma már 99 %-os bizonyossággal állíthatjuk, hogy a vöröseltolódás oka valóban a tér tágulása és az Univerzum anyaga valamikor rendkívül kis térfogatban zsúfolódott össze. A standard elmélet azonban nem tud megválaszolni néhány nehéz kérdést, amelyekre további elméleti magyarázatokat kellett keresni, közülük legfontosabb az úgynevezett *felfűvódás-elmélet* és a *búrelmélet*.¹⁰³

Mai csillagászati ismereteink szerint a látható égi objektumok és a mellettük közvetve mérhető *sötét* (látható fényt nem sugárzó) *anyag* tömege (4,5 %, illetve 22,7 %) együttesen is csak

töredéke az Univerzum teljes tömegének, aminek legnagyobb részét az eddig pontosan nem azonosított *sötét energia* (72,8 %) alkotja. Emiatt a tágulás sohasem áll le, sőt egyre gyorsul – ezt az utóbbi évek mérései is igazolni látszanak – és Univerzumunk végül is – talán százmilliárd év múlva – visszaolvad a Világegyetem energiaterengérébe, ahonnan egykoron kiszakadt.¹⁰⁴

Különben nekünk, földi megfigyelőknek tökéletesen mindegy, hogy a „vég” mikor következik be, mert mintegy „félidős” Napunk körülbelül 4500-5000 millió év múlva – hasonlóan a többi Nap-típusú csillaghoz – először összeroppan, majd vörös óriássá fúvódik fel, elnyelve a Merkúrral és a Vénusszal együtt a Földet is. Ezt követően újból összehúzódva még egyszer felizzik és fehér törpévé alakul át, de miután kisugározta összes energiáját, fokozatosan kihűl, előbb barna, majd fekete törpeként kering majd a Tejút többi csillaga között.

A modell nem mond semmit az ősrobbanás előtti állapotról. Ami azt illeti, a „tűzcsepp” létrehozását tekinthetjük akár Isten teremtő aktusának is, aki egyszersmind előírta a további fejlődés törvényeit is. A mai teológia nem tiltja a teremtés ilyen elképzelését, de azt állítja, hogy Isten ezt követően sem hagyta magára Univerzumunkat, ellenkezőleg folyamatos teremtő tevékenységével fenntartja, a fejlődési lehetőségek kibontakoztatásával és – szabad akarati döntéseink rossz hatásainak „utókezelésével” – végső célja felé kormányozza. Ezzel szemben a legújabb kozmológiai elméletek inkább azt valószínűsítik, hogy a végtelen Világegyetem az ősrobbanást megelőzően is létezett valamilyen nem sugárzó – hisz hova sugározhatott volna? – sötét energia formájában, valamilyen időtlen, sokdimenziós térben.

Az élet kibontakozása

Vajon az élet megismételhetetlen véletlenek következménye, vagy léteznek olyan természeti törvények, amelyek hatására – adott feltételek teljesülése esetén – szükségszerűen létrejön? A pontos választ ma még nem tudjuk, viszont a Tejútrendszerben rengeteg Naprendszeren kívüli *exobolygót* fedeztek fel és a keresés nagy erővel folyik. A legoptimistább vélemények szerint 20 éven belül találni fogunk olyan földszerűt, amelyen van élet – az igazi kérdés

persze, hogy vajon *értelmes-e*.¹⁰⁵

Itt a Földön a sejtés élőlények minden sejtjében megtalálható DNS-molekulákat alkotó *gének* hordozzák a *genetikai kódot*, egy-egy fehérjemolekula felépítésének és előállításának leírását kémiai nyelven; ennek alapján jönnek létre a sejtet alkotó különböző fehérjék, a sejtekből a szervek, a szervekből a szervezet.¹⁰⁶ A DNS-molekula alapvető tulajdonsága a *replikáció* azaz önmásolás képessége, de önmagában életképtelen: az önmásoláshoz génhordozó és végrehajtó molekulákra van szükség; a megfelelő „laboratórium” a *sejteken* valósul meg. Az evolúció arra „törekszik”, hogy minél biztonságosabb feltételeket teremtsen a DNS működéséhez. Mivel az élőlények úgy szaporodnak, hogy továbbadják DNS készletüket, az élet biológiai célja a *DNS-folyam fenntartása*.

A földi élet kialakulása

Az eddigi legősibb életnyomok a 3800 millió éves sejtstruktúramaradványok, valamint a szénizotópok arányában mért eltérések a 3800 millió éves nyugat-ausztráliai kőzetekben. Az élet kialakulásához szükséges kémiai anyagok nagy részét – víz, szén, szerves anyagok – üstökösök és mikrometeorok hozták a Földre.

Becslekések szerint az üstökösök a mai óceánok vízmennyiségének 10-szeresét, a mai légkör gázmennyiségének 1000-szeresét, a mikrometeorok (<0.5 mm) a jelenlegi bioszféra szénmennyiségének 150 000-szeresét szállították ide

A kémiai evolúció során létrejöttek olyan szerves molekulák, amelyek képesek voltak katalizálni önmaguk kémiai másolatának létrejöttét (*autokatalízis*). Nyitott kérdés azonban, hogy ez a primitív önmásolás hogyan „tanulta meg” a biológiai öröklődéshez szükséges minta-információ (*templát*) átmásolását is. Az élet lényeges alkotóeleme ugyanis a sejt, ahhoz pedig, hogy egy szerves molekula *sejtje* legyen, el kell különülnie a környezetétől, ehhez olyan, ma is ismert fehérjékre volt szükség, amelyek önmaguktól képesek hárttyát (membránt) képezni. A membránnal körülvett sejtyszerű struktúrák osztódása pedig törvényszerű folyamat, ha a szerveződésnek egy meghatározott felszín/térfogat arányt tartania

kell.¹⁰⁷

Az a feltételezett organizmus, amelytől minden mai élőlény származik, mintegy 3800 millió éve bukkannhatott fel a Földön. A jelenleg leginkább elfogadott nézetek szerint – mai élőlények közös genetikai örökségének elemzése alapján – az *utolsó univerzális közös ő*s LUCA^a egy szélsőségesen melegkedvelő egysejtű szervezet lehetett, amely a mai mélytengeri füstölgőkhöz hasonló barátságatlan környezetben – magas hőmérsékleten, nagy nyomáson – élt és szervetlen ásványokkal – például kénnel – táplálkozott, ezért nem volt szüksége sem fényre, sem oxigénre.

Ilyen szervezetek bármely bolygón megélhetnek, ahol van folyékony anyag – nem szükségképpen víz! –, s mivel már sok ilyen bolygót ismerünk, az Univerzumban akár hemzseghet is az ilyen mikrobaszintű élet.

Az oxigéntermelő *fotoszintézis* körülbelül 2500 millió éve indult be, az élővilág oxigéntermelése révén pedig fokozatosan kialakult a mai oxigéndús légkör.

Ki volt az órásmester?

Az élet kialakulásának alapvető problémája: hogyan jött létre a genetikai kód és kapcsolata a megfelelő fehérjékkel, mivel az erre vonatkozó elméletekhez egyelőre nem sikerült elegendő meggyőző kísérleti bizonyítékot felmutatni.

William Paley tiszteletes példája (1802) máig közkedvelt evolúcióellenes érv, miszerint ha a sivatagban egy órára bukkanunk, fel kell tételeznünk, hogy „Azt az órát valaki megalkotta: léteznie kellett – ott vagy másutt – egy mesternek, aki el tudta készíteni.”

A genetikai kód kialakulása ugyanis látszólag ellentmondásban van a termodinamika *áthághatatlan* törvényével, miszerint bármiféle rendezettség vagy szabályosság létrehozásához energia szükséges, ennek egy része pedig visszafordíthatatlanul mindig hővé alakul.^b A kialakuló élő rendszerek azonban a környezetükből „elszipkázott” hővel pótolni tudták a hőveszteséget; a működő

^a Last Universal Common Ancestor.<angol>.

^b Lásd a 84. jegyzetet.

élet pedig már önfenntartó, mert a sejtből levő *mitokondriumok* átalakítják az elfogyasztott táplálékot a szükséges biológiai energiává.¹⁰⁸

A fejlődés során azok a *kódkiosztások* – kód-fehérje összerendelések – maradtak meg, amelyek kevésbé voltak érzékenyek az óhatatlanul fellépő hibákra, így fokozatosan a legjobbakkal rendelkező élőlények terjedtek el.¹⁰⁹ Tény azonban, hogy még a legprimitívebb önmásoló molekula felépítése is túlságosan bonyolult ahhoz, hogy véletlenszerű folyamatok révén létrejöhetett volna, további magyarázatokat kellett keresni.

Önszerveződés

Az élet keletkezését felfoghatjuk csodának – Isten beavatkozott a természetbe –, vagy tekinthetjük egyszerű, rendkívül valószínűtlen véletlen eseménynek – ami majdnem azonos a csoda feltételezésével. Az ezredforduló táján született újabb elmélet az *önszerveződés törvényén* alapul. Ennek lényege, hogy noha az élő szervezet molekulái *kaotikusan* hatnak egymásra, amikor kapcsolataik bonyolultsága elér egy bizonyos szintet, *önszerveződés* révén növekedni kezd a *szervezett bonyolultság*. A törvény nem ír elő meghatározott fejlődési pályákat, hanem a rendelkezésére álló, *véletlenszerűen kialakult* káoszról hoz létre valamiféle rendet.

A spontán önszerveződés nem ismeretlen a természetben, ilyen folyamat például a kristályosodás, vagy a folyadékörvények, a szupravezetés, illetve a lézercső kialakulása. Szemléletes példa a hópehelyek keletkezése: ha elég sok „hószemcse” tapad össze, „maguktól” rendeződnek csodálatosan szép és igen változatos, szabályszerű mintázatokba. Másik példa: ha vízbe nyúlunk, kezünk nedves lesz, noha egyenként megvizsgálva, egyik vízmolekula sem az, a nedvesség a szervezett bonyolultság nagyon egyszerű esete: akkor bukkan elő a semmiből, amikor elegendően sok vízmolekula már kellően bonyolult, kaotikus rendszert alkot.

Amikor az egymással kölcsönhatásban levő szerves molekulák felépítése átlép egy bonyolultsági küszöböt, *katalizálni* kezdik önmaguk létrehozását, *önreprodukáló ciklus* indul be. Ez olyan öngerősítő, ismétlődő folyamat, amelyben gének nélkül alakulnak ki bonyolult fehérjék; az RNS és a DNS pedig csak átvette és hatéko-

nyabbá tette a már működő önszerveződést.

A mai biokémiai felfogás szerint nem kétséges, hogy a természetes folyamatokat az önszerveződés törvénye irányítja. „Nincs tehát semmiféle lélekkormányozta életerő, lüktető, fújtató, sarjadtó rejtelmes protoplazma-kocsonya. Az élet nem egyéb, mint digitális információ, bitek halmaza” – szögezi le Dawkins.^a A törvény kétségkívül létezik és hat: az Univerzum kezdeti, jellegtelen állapotból indult ki, majd önszervező folyamatok hosszú során keresztül érte el mai sokféleségét és bonyolultságát.

Nem arról van tehát szó, hogy hatályon kívül kellene helyezni a darwinizmus két alapvető axiómáját, miszerint a fejlődést véletlen mutációk keletkezése és a rájuk épülő (nem véletlen!) természetes kiválasztódás hajtja. Ugyanis a darwinizmus axiómarendszere *sem teljes*, ki kellett egészíteni azzal, hogy a mutációk révén kialakuló *biológiai nyersanyag* nemcsak természetes kiválasztódás, hanem *önszerveződés révén is* fejlődik. A két hatás néha ellentmondó és versengésük sodorja a rendszereket a *káosz peremére*, ahol leghatékonyabb a változás és az alkalmazkodás.

Az élet keletkezését és az evolúció beindulását magyarázó elméletekben ez idő szerint még számos nyitott kérdés van, a hézagok betöltésére és az elméletek finomítására intenzív modellkísérletek és szimulációk folynak. Az élővilág történetét persze nem lehet megismételni, de a megkövült maradványok és biokémiai struktúrák mind mélyrehatóbb elemzésével egyre pontosabban értjük meg az evolúció folyamatát.

Az ember kialakulása

Az eredetkutatás helyzetét egy mondatban összefoglalva azt mondhatjuk: kevés tény, sok elmélet. Ezen a területen nincs lehetőség semmilyen kísérletre, a rendelkezésre álló fosszilis leletanyag pedig nagyon kevés és erősen hézagos. Hiszen nem tudjuk, hol kellene keresni a bizonyító erejű leleteket, felfedezésük – a kutatók kitartó munkája dacára – legtöbbször véletlen szerencse kérdése. Mivel pedig az emberi test lágy részei – őseink gondolataival

^a DAWKINS, 25. oldal.

^b Lásd a 14. jegyzetet.

és társadalmi kapcsolataival együtt – elenyésznek, a rekonstrukció mindig vitatható. De van elvi nehézség is: amikor egy mutáció hatására elkezdődik egy új faj kialakulása, az új egyedek hosszú ideig együtt élnek a régiekkel, mivel pedig számuk eleinte kicsi és jellemzőik is csak fokozatosan alakulnak ki, nagyon nehéz „elkapni” a születés pillanatát.

A ma már általánosan elfogadott darwini fejlődéstudomány szerint az emberi faj az emlősök ágán fokozatosan fejlődött az állatvilágból, az *afrikai genezis* elmélete szerint pedig a folyamat Afrikában tetőzött. A hosszú, fokozatos fejlődési időszakokat három kulcsfontosságú esemény határolja:

- Az első, sorsdöntő mozzanat az volt, amikor – körülbelül 5 millió éve – egyes *australopithecus* (emberszabású majom) csoportok *két lábon* kezdtek járni, ami óriási evolúciós lökést jelentett és kialakultak a *hominidák* (emberszerűek).

Lucy, a mintegy 3 millió éves *australopithecus*-hölgy már minden kétséget kizáróan két lábon járt és fogazata is az emberre utaló változások vannak, ámbar csontozata egyebekben az emberszabású majmokéhoz hasonló.

- A *homo* nemzetség mintegy 2,5 millió évvel ezelőtt vált el a hominidáktól: megjelent a *homo erectus* (felegyenesedett ember), de a fejlődés több ágon haladt. A döntő lépést az *eszközkészítés* jelentette: már a legkezdetlegesebb megmunkált kődarabok is emberszerű szellemi tevékenységre utalnak, amivel egyidejűleg kialakultak a beszéd csirái is, miáltal jelentősen javult a társadalmi kapcsolatok és az ismeretátadás minősége.¹¹⁰

- Mai értelemben is embernek tekinthető őseink mintegy 700 000 évvel ezelőtt tűntek fel Dél-Afrikában, ahol a mondhatni édeni feltételek között élő közvetlen utódaikból alakult ki a modern ember, a *homo sapiens* (értelmes ember) mintegy 200-150 000 évvel ezelőtt. Az ősemberek több csoportja elvándorolt afrikai őshazájából, benépesítették Európa és Ázsia déli területeit, sőt Ausztráliába is eljutottak. Ezek a csoportok aztán elszigetelődtek egymás-

tól, majd merőben különböző fejlődési utakat jártak be.

Kigyullad a tudat fénye

A *nem-tudatos* értelem kialakulása meglehetősen mechanikus folyamat. Tudat nélküli értelem jeleit mutatják egyes társas rovarok – például a méhek vagy a hangyák –, de mai robotok is, amelyek látnak, hallanak, valamint értelmes tevékenységeik és beszédük – hovatovább külsejük – alapján egyre nehezebben különböztethetők meg az embertől. A *tudatos* értelem kialakulása azonban minőségi ugrást jelentett, amit az önszerveződés törvénye alapján lehet megmagyarázni. Fejlődésük során ugyanis elődeink agyában – hasonlóan az élő szervezet molekuláihoz –, a neuronok is *kaotikus*an hatottak egymásra. A legtöbb véletlen mutáció végzetes volt, amikor azonban az önmagukban közömbös mutációk közötti kapcsolatok bonyolultsága elérte a küszöbszintet, az idegcsomó a káosz peremére sodródott és *önszerveződés* révén kinyílt egy *belső szem*: a tudat.

Tudaton azt a képességünket értjük, hogy valamilyen modellt alkotunk magunkban a világról, *leképezzük* vagy *visszatükrözzük* agyunkban. Nyilvánvaló, hogy ez a belső kép nem pontosan azonos a valósággal, hiszen csak annak lehetünk tudatában, amit agyunk észlelni képes, a kép minősége pedig döntően függ a tükrő „jóságától”. Ebből viszont következik, hogy minél fejlettebb az agyunk, annál fejlettebb lesz tudatunk is.

A törvények természetesen nem „tudták”, még kevésbé „akarták”, hogy éppen ilyen emberek alakuljanak ki, csak vakon működtek az adott kezdeti feltételek között. Gondolkodásunk tehát véletlen eseményektől függően alakult, a tudat fénye azonban szükségszerűen gyulladt ki – másik evolúció bizonytalanságával nem Homo sapienst eredményezne és egy másik ősrobbanás után talán nem is a Földön. A modern teológia – ha keservesen is, vonatkozó dogmáit „átértelmezve” – valahogyan össze tudja egyeztetni a fokozatos fejlődést a teremtéselmélettel, de abból nem enged, hogy a tudat kétségtelenül valami nem-anyagi többletet jelent és isteni közreműködés nélkül nem jöhetett létre; a materializmus – úgymond – hiába is igyekszik visszavezetni az agy működésére.

De talán nem egészen hiába. Kétségtelen tény, hogy agy

nélkül nincs tudat és ma már az sem vitatható, hogy létezik állati tudat is. Egy élőlény akkor ébred *öntudatra*, amikor érzékelni tudja *önmagát*, mint a környezetétől függetlenül cselekvő lényt. A főemlős-társadalmakban bonyolult kapcsolatrendszerek alakulnak ki: a javak eléréseért verseny folyik, amelyben az nyer, aki jobban ki tudja számítani társai várható viselkedését. Bizonyíték persze nincs az értelem és a tudat önszerveződő megjelenésére, ám ha Isten oltotta őseinkbe, akkor ezt az oltást többször is meg kellett tennie, hiszen világszerte számos különböző *Homo sapiens* faj csontmaradványait is megtalálták.

Még kevésbé magyarázható meg, hogy miért oltott öntudatot egyes állatfajokba is? (Feltehetően nem saját képére és hasonlatosságára...)

Homo sapiens sapiens

Az *afrikai genesis* vázolt elmélete szerint a mintegy negyedmillió éves fejlődést beindító „teremtői közreműködés” egy iszonyatos földrengés volt, amely körülbelül 70 000 évvel ezelőtt szinte teljesen elpusztította az afrikai élővilágot; becslések szerint őseinknek is csak mintegy 2000 fős csoportja maradt életben. Ez a sokk valóban szinte ugrásszerűen meglódította az evolúciót, mert ezt követően jelent meg a mai ember, a *Homo sapiens sapiens*. Az ellenségesé vált környezet rákényszerítette őket újfajta eszközök feltalálására, felgyorsult a tapasztalatcsere és kialakult az összetartásra épülő társadalmi modell. Valószínűleg ez a lökés indította be mintegy 60-50 000 évvel ezelőtt a nagy arányú elvándorlást is, Ázsia át a többi földrészre.

Történeti érdekesség, hogy ugyanebből a korból származnak a legkorábbi sírhely-leletek, amelyek az emberi szférán kívüli túlvilágkép kialakulására engednek következtetni. Őseink korábban nem törődtek az elhaltakkal, elhullt állatok ehetetlen maradványai közé dobták vagy vándorlásaik során egyszerűen elhagyták a tetemeiket.

A kivándorlás-elmélet szerint őseink Dél-Afrikából a mai Közel-Keletig vándorolva két csoportra oszlottak: az egyik elérte a mai Indián, Délkelet-Ázsia, valamint a mikronéziai szigetvilágon át Ausztráliát, a másik meg Közép-Ázsiát, a mai Kazahsztán és Kirgízia tájait. Utóbbiak innen két irányban vándoroltak to-

vább: a merészebbek Észak-Szibérián és az akkoriban Alaszkával összefüggő szárazföldet alkotó *Beringián* át, Észak- és Közép-Amerikán keresztül a mai Peruig jutottak, a többiek – úgy 35 000 évvel ezelőtt – meghódították Dél-Európát: tőlük származik minden ma élő európai ember.¹¹¹

Az értelem értelme

Az önszerveződést is figyelembe véve könnyű megindokolni a mindennapi életben előnyt jelentő értelmi képességek evolúciós hasznát, de mit mondjunk az emberi értelem tudományos, zenei és művészi alkotásairól, vagy a fizika ismert törvényeit meghaladó szellemi képességekről? Hogyan hasznosítja ezeket a természetes kiválasztódás? Kimerítő és végleges válaszok ma még nincsenek, részleges magyarázatok azért vannak.

Az újabb kutatások fényében úgy látszik, hogy a beszéd és a zene kialakulása a külvilág változásaira gyorsan reagáló speciális emberi hangutánzó képesség következménye, vagyis nem a kulturális, hanem a biológiai evolúció eredménye.

A tényt, hogy a fejlődés nem állt meg a hétköznapi értelemnél és kialakultak olyan szellemi képességek is, amelyeknek nincs *közvetlen* evolúciós hasznuk, *túlfutásnak* lehet értelmezni. Ahogyan a futóversenyzők sem állnak le azonnal, amikor elérik a célvonalat, az evolúciós versenyben az értelem fejlődése sem állt le, sőt számtalan irányban még ma is tart. Egyes kibontakozott képességek közvetlen haszna talán nem látható, de nem tudhatjuk, hogy hosszú távon milyen előnyök származhatnak belőlük. A szépség varázsa pedig már legkorábbi őseinket is megragadta – gondoljunk csak a 30 000 éves csodálatos barlangfestményekre vagy szobor- és ékszermaradványokra –, a művészet minden korban a halál ellen kíván védőfalakat emelni.

Amikor tudatra eszméltünk, rögtön kíváncsivá lettünk a tőlünk független világra, amelyet nemcsak megismerni, hanem megváltoztatni is akarunk – erről szól a tudomány és a technika. Gondoljuk meg, hogy az anyagban rejlő törvények meghatározzák nemcsak Univerzumunkét, hanem agyunk fejlődését is: *szűke-ségszerűen* lett olyanná, hogy fel tudjuk ismerni a természeti törvé-

nyeket és meg tudjuk érteni a hatásukra kialakult kozmikus és genetikai kódokat. Mivel az adott feltételek mellett létezésünk szükségszerű, ezért mi is *alkotórészei* vagyunk Univerzumunknak, és bár „újszülöttnek” számítunk, tudatunk révén mégis fontosak, *nem idegenek* vagyunk benne, ez a mi *otthonunk*.^a

Egyes állatok messze leköröznék bennünket fizikai képességeik tekintetében: a delfin úszásban, az elefánt súlyemelésben, a strucc síkfutásban, a bolha távolugrásban stb. Értelmi képességeinkre sem lehetünk maradóképtelenül büszkék, hisz mindenkor voltak, vannak és lesznek torzult lelkű és rosszindulatú emberek, akikben az állati őseinktől örökölt önző és/vagy közösségellenes ösztönök dominálnak, amit akarva-akaratlan el kell viselnünk. *Egyedül erkölcsünk emelnek messze az állatvilág fölé.*^b

A hívők felfogásában Isten nem csak megteremtette a világot, hanem folyamatosan fenntartja, és üdvös céljai felé irányítja, ezért nincs szükségük a szervezett bonyolultság növekedését hajszoló, bizonyíthatatlan önszerveződési törvényekre. Továbbá ízlésük nem tud beletörődni, hogy véletlen mutációk játékából lettünk, és azt sem tudják megemésztetni, hogy halálunkkal tudatunk is megsemmisül.

Az ateistáknak viszont Isten helyett a Világegyetem végtelenségét és az említett elméleteket kell elfogadniuk. Isten – egyáltalán anyagtól független szellem – létezését semmilyen tapasztalat nem támasztja alá, ezzel szemben minden fizikai törvény és elmélet valamilyen végtelen sötét energia létezésére utal.

„Mindaddig, amíg tapasztalati forrásaink ki nem merülnek, nem kell átlépnünk a bölcselkedés álomvilágába. A kutatás folytatódik.” – vélte Edwin Hubble.

— • —

^a Lásd Paul Davies: *Egyedül vagyunk a Világegyetemben?* (Kulturtrade, Budapest, 1996), 103-122. oldal.

^b Lásd a 10. és a 11. fejezetet.

15. Az ötödik Egyház

*Mindenki az emberiséget akarja megváltoztatni,
senki se önmagát.
(Lev Tolsztoj)*

Tömören: Korábbi történelme során bekövetkezett négy nagy korszakváltást követően, az Egyház életében a Zsinat lett a harmadik mérföldkő, még ha a főirány időnként el is hajolt az új irányelvektől az elmúlt fél évszázad során. Jóllehet jelenleg a kereszténységnek csak mintegy fele ismeri el maga felett a pápa főbatalmát, az intézmény mégis megkerülhetetlen vallási jelkép, amelynek programjában hangsúlyos szerepet kap az oikumené, a keresztény egység megteremtése. Társadalmi jelentőségét növeli, hogy erősen összefonódott – bár nem azonos – világi hatalommal bíró fedőszervével, a Vatikánnal.

Paradigmaváltások

Az Egyház „Krisztus misztikus teste... feje Krisztus... [akivel majd] meghalván és feltámadván... együtt fogunk uralkodni ... látható gyülekezet és {láthatatlan} kegyelmi közösség”.^a A tárgyilagos teológus azért nem ilyen lelkes: „...az egyházak története szekuláris történet, melyet ugyanazok a bomlasztó és tragikus-démonikus erők jellemeznek, mint amelyek a történelmi életet pontosan ugyanolyan kétértelművé teszik, mint a többi életfolyamatot”.^b Manapság mintegy kétezer kisebb-nagyobb ilyen közösség létezik, megkülönböztetett evilágbeli szerepe és hatása miatt azonban kiemelt figyelmet érdemel az Egyház. A keresztény egyházak között elfoglalt különleges helyzete egyrészt abból a küldetésstudatából adódik, hogy önmagát tudja *egyedül hiteles közvetítőnek* Isten és az emberiség között,^c másrészt legfőbb vezető intézménye, a *Szentszéke* bizonyos állami jogosultságokkal is rendelkezik és mögötte áll egy világi államszervezet is: a *Vatikánváros Állam*.

Az Egyház eddigi történelmét négy nagy paradigma köré le-

^a Lumen gentium 7, illetve 8.

^b Paul Tillich: *Rendszerezés teológia* (Osiris, Budapest, 1966), 487., illetve 490. oldal.

^c Lásd az 5. jegyzetet.

het csoportosítani, ám a *pápaság* korábbi történetét taglaló tárgyi-lagos mű 18 éven aluliak számára nem ajánlható olvasmány.

Az első három századot – Jézus második eljövételének nyilvánvaló elmaradása után – az *útkeresés* jellemezte, amikor is számos „igazi” próféta lépett fel és a túlélésért kemény küzdelmeket kellett megvívni a konkurens vallásokkal.

A *kiválasztottság* korszakának nyitánya Nagy Konstantin milánói rendelete (313), mérföldköve pedig az I. Nikaiai (Niceai) zsinat (325). Ezt követően zsinatok sora fogalmazta meg az *egyedül igaz és tévedésmentes* tanítás dogmáit, amelyek fémjelző záró mondata azóta is: „*Aki pedig nem hiszi, legyen kiátkozva*”. A fokozatosan kiépülő Pápai Állam először a francia királysággal szövetséget kötött (800), tényleges világi hatalmát azonban csak a német királlyal közösen létrehozott Német-Római Császárság (962) segítségével érte el.

A fénykort a *két kard* paradigmája vezérelte, miszerint a valási hatalom a pápát, a világi hatalom – a felette álló pápa szentesítése esetén – a császárt illeti, ami gyenge pápák és erős császárok esetén persze fordítva működött. Az önként vállalt béklyótól a győztes invesztitúra-háborúk révén megszabadult Egyház aztán három évszázadon át korlátozatlanul alakította Európa szellemi életét.

A második mérföldkőnek számító Trentói (Tridenti) zsinat (1545-63) megalapozta ugyan a *világhódító kereszténység* paradigmáját, amikor 400 évre szólóan újfogalmazta és dogmákkal bástyázta körül a tanrendszert, de a reformáció ütötte sebet nem tudta begyógyítani. A 18. század közepére az Egyház visszavonhatatlanul szembekerült a felvilágosodott polgári korszellemmel, a hanyatlás megfordíthatatlanná vált. A szomorú végdátum 1870. szeptember 20., amikor a szabadságharcosok elfoglalták Rómát, s bár ezzel a Pápai állam megszűnt létezni, a pápák Istentől eredő erkölcsi hatalmuk birtokában továbbra is a hármasszóval – *Christus vincit, Christus regnat, Christus imperat*^a kívánták irányítani a

^a Krisztus győz, Krisztus uralkodik, Krisztus parancsol <latin>.

modern társadalmakat.

Az ökumenizmus korszaka

A 20. század közepére lezajlott szekularizációs folyamatok nyomán hívők tömegei hidegültek el az Egyháztól, a felsőbbrendűségi politika tarthatatlanná vált: XXIII. János elhíresült jelszava – *Non ministrari sed ministrare*^a – szellemében összehívta a II. Vatikáni zsinatot,¹¹² amiről – a kezdeti, elutasítással szemben – ma már úgy tudjuk, hogy „nemcsak az egyházi, hanem az egész mai világ történetének is alapvető fontosságú eseménye” volt.^b A hagyomány-őrző konzervatív *integristák* és az *aggiornamento*^c hívei, a *progresszisták* heves vitái során és sokszoros módosítások után nagykeservesen megszületett dokumentumok megkezdték átrajzolni az Egyháznak évszázadok során következetesen kialakított arculatát. A zsinati dokumentumokban az atyák bölcsen „újrértelmezték” a tanítást, hogy „könnyebben érthetővé tegyék” a hívők számára, hangsúlyozván, hogy „csak a fogalmazás változott”, a hiteles és igaz tartalom nem sérült. „A felelősséggel folytatott teológia azon fáradozik, hogy *kihámozza* az örök istenit, azért, hogy az Egyháznak alkalmá legyen azt egy másik, újabb *kultúra köntösébe öltöztetni*” – hangzik az újrértelmezések új indoklása.^d

A korábbi zsinatok dogma-cövekekkel jelölték ki az Istenhez vezető utat és tévedésmentes tanításaikkal – képletesen szólva – záróvonalat húztak a cövekek közé, lehetetlenné téve minden vitát és kritikát. Erről az útról a Zsinat sem térhetett le önfeladás nélkül, de a tanítás újrértelmezésével – az előbbi jelképekkel élve – terelővonalat festett a záróvonalak mellé, hogy szükség esetén megkerülhesse a túl kényelmetlenné vált cövekeket. Viszont nem vert le újabbakat, felismervén, hogy a kiközösítő fenyegetés a mai, szabadsághoz szokott világban inkább elriasztja, mintsem vonzza a hívőket.

A stílusváltásnak van nyomósabb oka is: ha mindenkit kiközösítenének, aki „habozva, lelkiismeretének döntésétől függő-

^a Nem kiszolgálva lenni, hanem szolgálni <latin>.

^b ZE 100917

^c Korszerűsítés, megújítás <olasz>..

^d Dr. Goják János: *Beregetés a Gaudium et spes konstitúcióból*;

en” fogadja el a tant, aligha maradna hívője az Egyháznak. Így lettek a Zsinatig kőkemény dogmákból szellemi amőbák, amelyek könnyedén igazíthatók a változó világhoz, miközben puhán kitérnek a tudomány „tördöféseit” elől. Igaz, együttérző jóindulattal azt is mondhatnók, hogy a *dualitás* az anyagi világ lényegéhez tartozik és ezt a teológia csak híven leképezi.^a A gond azonban az, hogy rögtön alkalmazza a transzcendens igazságokra is, holott sarkalatos alaptétele szerint csak egyetlen – igaz *trinális* vagy teológiai műszóval *szenháromságos* – Isten létezik.

A mai teológusok azt is szüntelenül hangoztatják, hogy földi létünk Isten mindenkire kiáradó szeretetében fürdik, Krisztus *minden* embert megváltott – többek között az évszázadokon át üldözött zsidókat, az eretneknek nyilvánított protestánsokat és a pokolra küldött muszlimokat, sőt Ferenc pápa egy vasárnapi homíliája szerint az *ateistákat* is^b –, miáltal *mindenki* elérheti az emberi létnek a teremtésben kijelölt végleges célját, a túlvilági örök boldogságot. (Aminek persze elengedhetetlen feltétele, hogy tagja legyen az Egyháznak, lásd alább.)

Új önmeghatározás

Az új egyházmodell kialakításának egyik legnagyobb nehézsége, hogy ez idő szerint a teológusok sem mondják ki feketén-fehéren, ki alapította az Egyházat. A Zsinat atyái még úgy gondolták, hogy Krisztus „szent egyházát... ezen a földön *látható* szervezetként alapította... [amely] e világban, mint alkotmányos rendezett társaság, a Péter utóda és a vele közösségben élő püspökök által kormányzott katolikus Egyházban létezik”. Mára viszont az új katolikus teológia kihátrált ebből a dogmatikus érvényű meghatározásból: „Ha az »egyház« szót a legszűkebb értelemben vesszük (azon hívők közössége, akik a pápa és a püspökök vezetése alatt ugyanazon... hitben osztoznak és ugyanazon szentségekben részesülnek), ...biztosan *nemmel* kellene válaszolnunk. Ha az »egyházat«

^a Lásd a 11. jegyzetet.

^b ZE 130527.

más, nyitott értelemben vesszük (Istennek a Szentlélekben, Krisztus által létrehozott azon közössége, akik hisznek, remélnek, szeretnek), akkor minden további nélkül *igenlő* választ adhatunk”.^a

Bár a Zsinat felfogásához képest szembeszökő a változás, az önellentmondásokat nem sikerült maradéktalanul feloldani. Hinni persze mindent lehet, ezért hitekkel nem érdemes vitatkozni, hiszen „A racionalista-humanista szemlélettel szemben a vallás *reális létezőnek* ítéli a tapasztalati síkon túli... másik dimenziót is: a *transzcendenciát*. ... Isten létezése csak... a transzcendens lét síkján érhető el”.^b Ez így rendben is volna, ha a teológia nem akarná „a tapasztalati síkon túli” világot mindenáron „*hittapasztalatokkal*” igazolni – értve ezeken a szubjektív *hitélményeket* –, amelyek a hívők számára egyenértékűnek tűnhetnek ugyan az érzéki tapasztalatokkal,^c de „hittudományos” fejtegetésekben a tapasztalat szó jelentésének *rugalmas* kiforgatásaként értelmezendők, aminek nyilvánvaló célja leplezni a tarthatatlanná vált dogmák *merevségét*. A továbbiakban tehát maradnék az érzéki tapasztalatok, valamint a belőlük racionálisan levonható következtetések világában és ezek alapján kísérlem meg vázolni ennek a Krisztus-alapította-is-megnem-is intézménynek napjainkban betöltendő „küldetését”.

A kibékülés útjain

A Zsinatot lezáró VI. Pál középutas külpolitikájában kiemelt hangsúlyt kapott az *oikumené*. „A II. Vatikáni zsinatnak alapvető célkitűzése volt, hogy helyreállítsa a keresztény egységet” – jelentette ki az a XVI. Benedek pápa is,^d aki annakidején a progresszista Hans Küng svájci katolikus teológussal együtt küzdött a Zsinaton az egyház megújulásáért, ám megijedt az 1968-as társadalmi változásoktól, ezért konzervatív vonalra váltott.

Arról a keresztény egységről van szó, amely a 11. században kétfelé,

^a Lumen gentium 8, illetve DKK2, 58. oldal.

^b Sztankóczy Zoltán: *Ökumenikus gondolkodás és hit* (in: Teológiai füzetek 3, Magyarországi Unitárius Egyház Teológiai Intézete, Budapest, 1996).

^c Lásd az 1. fejezetet és a 16. jegyzetet.

^d ZE 061117.

majd a 16. században a nyugati fele előbb háromfelé, napjainkra pedig több százfelé szakadozott. A Zsinat azonban felismerte, hogy az Egyház erőszakos türelmetlensége a többi – különösen a többi keresztény – vallással szemben zsákutca, ezért látványosan nyitott, kijelentvén, hogy *Jézus minden embert megváltott.*¹¹³

A törekvés eszmei alapvetése, hogy „akik hisznek Krisztusban és szabályszerűen részesültek a keresztség szentségében. már bizonyos... közösségbe kerültek a katolikus Egyházzal.”^a A fontosabb változások:

- A görög-katolikusok ma már teljes jogú tagjai az Egyháznak, miközben változtatás nélkül megtarthatják egyház-szervezeti és liturgikus szabályait.
- Az ortodox (keleti) keresztények már nem „megtévedt bárányok”, a Szentszék hivatalosan lemondott „visszatérítésükről”.¹¹⁴
- A protestánsok a korábbi eretnek státuszából „keresztény testvérekké” léptek elő. A Tanítóhivatal elfogadta a protestáns Biblia-értelmezést, fenntartva, hogy a kinyilatkoztatás igazi forrása Jézus; a Szentszék pedig hivatalos megfigyelőket küldött a protestáns Egyházak Világtanácsába, de a női papokat továbbra sem sorolja a klérushoz.
- Jeles ünnepeken ökumenikus istentiszteleteket tartottak/tartanak katolikus, ortodox, anglikán és protestáns papok; egy ideig katolikusok még érvényesen részt is vehettek nem-katolikus istentiszteleten.¹¹⁵
- XVI. Benedek *apostoli konstitúciójában* új ordinatúrát (papi rendet) alapított az anglikán egyház katolizálni kívánó papcsoportjainak számára, amelyben megengedi, hogy megtartsák az anglikán liturgiai szabályokat és felmenti őket a cölibátusi kötelezettség alól.^b

Az anglikán egyház azonban egyelőre ragaszkodik mind nők, mind homoszexuálisok pappá szentelésének jogához, és – a pápa által felajánlott csoportos áttérésre utalva – azzal vádolja Rómát,

^a Unitatis redintegratio 3.

^b ZE 091020.

hogy „anglikán tavakban halászik”. Valami közeledésféle mégis látszik, mert az anglikán egyházi zsinat legújabb határozata szerint nők papok ugyan lehetnek, de püspökök már nem.

Kis gondot okoz, hogy az érvényes dogma szerint az Egyház változatlanul *szükséges* az üdvösséghez, ugyanis „Krisztus az egyetlen közvetítő, az Egyház az általa rendelt *egyetlen eszköz* az üdvösségre, amelybe *minden ember meghívást kapott*. Ezért nem üdvözülhetnek azok az emberek, akik tudják ugyan, hogy Isten Jézus Krisztus által az üdvösség szükséges intézményének alapította meg a katolikus Egyházat, mégsem akarnak belépni oda vagy megmaradni benne.” Pokol vár arra is, „aki beépül ugyan az Egyházba, de nem tart ki a szeretetben”.^a A Zsinat atyái azonban mesteri módot találtak rá, hogyan lehet úgy megtartani a dogma érvényességét, hogy mégse legyen érvényes: átértelmezték az Egyházhoz tartozás *feltételeit*. Az új magyarázat szerint – mivel minden ember meghívást kapott –, a nem-katolikus *keresztényekben* „a Lélek *fölkelti a vágyat*, hogy... mindnyájan ... egyesüljenek egy nyájban egy pásztor alatt”. De a zsidók és a muszlimok is „Isten népéhez vannak rendelve” – bár még nem fogadták el az evangéliumot –, mert „velünk együtt imádják az egy Istent”.¹¹⁶ Végül *vérkereszttség* révén a vértanúk, *vágykereszttség* révén pedig azok is tagjaivá válnak az Egyháznak, akik önhibájukon kívül nem ismerik, de ha „őszintén keresik Istent” és „iparkodnak becsületesen élni”, „elnyerhetik az örök üdvösséget”.^b

A kereszténység megosztottsága és elzárkózása minden más vallás létjogosultságának elismerése elől nyilvánvaló képtelenség minden racionálisan gondolkodó ember számára, akármilyen valóságos is. Ezt érzékelve, XVI. Benedek pápa nemcsak a keresztény egység helyreállítását szorgalmazta, hanem a más vallásokhoz – különösen a judaizmushoz és az iszlámhoz – fűződő kapcsolatok normalizálását is.¹¹⁷ Kapkodásról persze nincs szó: „[a kapcsolat] csak akkor lehet konstruktív, ha kizárunk minden kétértelműsé-

^a Lumen gentium 14.

^b Vö. Lumen gentium 13-16.

get, ami gyengítené a Krisztusba vetett keresztény hit lényegét” ... „Az igazság az igazság – nincs kompromisszum” – jegyezte meg biztonság okáért.^a

Ezt tekintve és jóindulatúan, de legalábbis elfogulatlanul értékelve, nagy jelentőségű és üdvözlendő, hogy a teológia – az Egyházhoz tartozás új elveinek deklarálásával – feladni látszik 1700 éves kirekesztő magatartását és megtette az első, feltétlen szükséges lépést egységes világerköls kialakítása felé.^b Jó lenne, ha egyszer elhangzanék valamilyen bocsánatkérés is a múltbeli hibákért, ami megerősítené a jövőre vonatkozó szándékok őszinteségét.

A reflexiókból látszik is, hogy a vatikáni „egy akol, egy pásztor” koncepció nem váltott ki osztatlan lelkesedést a megcélzott egyházakban, így a keresztény egység megvalósulása még várat magára. „Sok ortodox teológus szerint kelet és nyugat egyházi egységének legfőbb akadálya, hogy Róma püspöke egyetemes törvényhozói jogkört követel. Ebben a tekintetben ortodox szempontból elfogadhatatlanok, sőt botrányosak a címlista olyan tételei is, mint »Jézus Krisztus helyettese«, »Az apostolfejedelem utóda« vagy »Az egyetemes egyház legfőbb főpapja« „ – fejtegette Hilarion Alfejev, Bécs és Ausztria ortodox püspöke.^c

A pápáknak tudniuk kell, hogy a doktrína gyökeres átfogalmazása nélkül kétszínű állítás részükről bármiféle ökumenikus egyensúly keresése.¹¹⁸ El kellene ismerniük, hogy az Egyház emberi alkotás telve hibákkal, következésképpen vezetői nem rendelkeznek semmiféle Istentől kapott hatalommal vagy ismeretekkel, és nem állnak közvetlen isteni irányítás alatt. A dogmákat pedig – kiemelve értékeiket – racionálisan elfogadhatóvá kellene átfogalmazniuk, lemondva abszolút igazságuk hamis illúziójáról.

Fél évszázad múltán

Az egyszerű katolikus hívők hitéletét feltehetően nem nagyon befolyásolja sem az egyházmodell megújítása, sem a teológusok

^a ZE 061105, illetve ZE 120829.

^b Vö. KÜNG 26-101. oldal.

^c ZE 061107.

dogmatikai zűrzavara, hisz az általuk átlátható egyházi hierarchia semmit sem változott: közvetlen kapcsolatban templomuk megszokott lelkészével vagy plébánosával állnak, és a számukra elérhető legmagasabb egyházi méltóság a megyéspüspökük.

Érvényre lépett viszont egy sereg könnyítés. A progresszisták diadala, hogy – a túlvilági boldogságot, mint végső célt nem feladva –, az Egyház ma már felelősnek érzi magát nemcsak a hívők, hanem minden ember evilági boldogulásáért is, evégett „rendelkezésére bocsátja azokat az üdvös erőket, amelyeket... a Szentlélek vezetése alatt alapítójától kap”, mert „nem adatott az ég alatt más név [mint Krisztus] az embereknek, amelyben üdvözülhetnének”.^a

De látványosan megváltozott a liturgia is: míg korábban a pap hátat fordítva latinul mondta, a „nép” meg magában imádkozta a magáét, ma már a mise lefolyásába aktívan bevonják a hívőket, tudatos részvételük érdekében megengedik anyanyelvük használatát, és bizonyos feltételekkel a két szín alatti áldozást is.¹¹⁹ Általában enyhébbek lettek a hétköznapi életet közvetlenül érintő szabályok – a gyónásban nem kötelező tételesen felsorolni a bűnöket, 24 óra helyett elegendő koplalni csak 3 órával áldozás előtt, enyhültek a böjti (húsfogyasztási, jóllakási) tilalmak stb. –, és már nem kapnak azonnali beutalót a pokolba azok, akik *emberi gyengeségből* vétенek a parancsolatok vagy a szabályok ellen. Pénzszemléletű globalizált világunkban az egymástól elszigetelődött, magukra maradt emberek kiszolgáltatottan keresgélnek a valós értékeket. Nem csoda hát, hogy a közösségi, köztük elsősorban a vallási életformák iránt megnőtt a kereslet: az Egyház ma reneszánszát éli, istenhitre és szeretetre buzdító felhívásai milliók lelkében találhatnak visszhangra.

Ennek dacára a kereszténység megmaradt a *bűntudat vallásának*, amelynek gerince változatlanul az üdvörtörténet.

A megváltásra ugyanis ősszüleink bűne miatt volt szükség:

^a Vö. Gaudium et spes 2-3, illetve 10.

vétkezniük kellett, különben nem volna eredeti bűn, s így nem volna szükség keresztségre, nem kellett volna Jézusban megtestesülnie a Fiúistennek, és az Egyház sem hivatkozhatna isteni alapítójára, elveszítené kiváltságos helyzetét, egy vallás lenne a sok közül!

„Az eredeti bűn létezése sajnos, megrázó igazság, elég körültekintően a világban, mindenekelőtt pedig saját bensőnkben ... *a bűn a szabadság drámája.*”^a A máig ható következmény pedig, hogy a rosszra hajlóvá tett akaratot kihasználva, a sátán – különösen szexuális késztetésekkel – állandóan bűnre csábítja a hívőket, s emiatt az Egyház „szüntelenül a bűnbánat és a megújulás útját járja”.^b Erre még Ferenc pápa is ráerősített: „A keresztény alázat abban áll, hogy őszintén megvalljuk: 'Bűnös vagyok.'”^c

A „újraértelmezett” tanításban érvényben maradt, teológiai-lag indokolhatatlan kötöttségek mellett,^d sajnos léteznek az öku-menizmust ellehetetlenítő akadályok is, például katolikus hívő számára nem érvényes a protestáns istentisztelet, tilos az úrvacsora, és a házasságkötési szabályok sem változtak. Hittanórákon azonban már szó sincs dogmákról, és jóllehet változatlanul érvényes a fenyegetés – „Aki nem hiszi, legyen kiátkozva” –, ha valaki „kicsit” (és csak csendben) hajlik el az igazságtól, azért megmaradhat pöttyös báránynak. Annál is inkább, mert a gyakorló klérus saját bőrén is érzi, hogy változtatni kellene, ezért elnézőbben kezeli a szabálysértéseket.

Váltani kell hát: „A Római Birodalomban alulról jött egy mozgalom, a kortársak akkor még észre sem vették, egy kis szekta, amely elkezdett mást tanítani. Ma is szükség van egy új hangra, hogy feltűnjék másoknak is a változás elkerülhetetlensége” – fogalmazta meg nyíltan Kiss Ulrik, a Jézus Társasága magyarországi főnöke. Az új hangot XVI. Benedek találta meg: bölcsen felis-

^a XVI. Benedek elmélkedéséből, ZE 081209.

^b Lumen gentium 8.

^c ZE 140324.

^d Lásd például a 8. fejezetet.

merve a katasztrofális szeretethiányt, irányításával az Egyház „Isten a szeretet” jelszóval *evangelizál*, különösen a fiatalság körében.^a Hittérítő – pardon *evangelizációs* – tevékenységének sikere részben egy korábban elképzelhetetlen megbánás-félének is köszönhető: „Jóllehet Istennek – a történelem viszontagságai közt zárandókló – népe [= az Egyház] életében *előfordult* az evangéliumi szellemnek kevésbé megfelelő, sőt azzal *ellenkező* cselekvésmód is, mindekor megmaradt az Egyház tanítása, hogy a hitre senkit sem szabad kényszeríteni”.^b

„Az Egyház nem emberbaráti szerveződés, de képes rá, hogy emberivé tegye a világot, mert kifeszítette vitorláit a Szentlélek lehelete előtt” – fejtegette XVI. Benedek. Eközben erősen hangsúlyozta a hit fontosságát is: „Az Egyházban minden, *a szeretet is* a hiten alapul... Isten elér bennünket és mi feléje fordulunk: *az ő feladata*, hogy... megnyissa lelkünket a benne kibontakozó világra is és kiárassza rá az égi fényt, ami nélkül lakhatatlanná válnék”. Amihez még tegyük hozzá, hogy „Az Egyház lényegénél fogva misszionárius egyház... Az infokommunikációs világ evangelizálása ma a legnagyobb kihívás a számára.”^c

Ferenc pápa már beiktatásakor megkezdte szeretetbe csomagolni a törekvéseket: „A Római Egyház küldetése, hogy szeretetben *uralkodjék* minden egyház felett”^d – mondta, jóllehet kissé más hangsúlyokkal, mint elődje. Eddigi működése egyre nyilvánvalóbban irányul a XXIII. János által meghirdetett szolgáló egyház kiépítésére, és mintha óvatosan megkezdte volna lágyítani a dogmák merevségét is.

Az integristák hangos szörnyülködése közepette – szembe fordulva a női nem egyházi megkülönböztetésével – húsvétkor nők, köztük egy muzulmán szerb nő lábát is megmosta; későbbi kijelentésével pedig – „Ha egy meleg Istent keresi, ki vagyok én, hogy megítéljem őt?” – fél milliárdnyi homoszexuális embertársunk kirekesztését ítélte el. Egy nem nyilvános konferencián a papnevelés reformját sürgette: „A szíveket kell képezni, máskülönben kis szörnyetegeket nevelünk. Utána pedig

^a Lásd XVI. Benedek: *Deus caritas est* (= Isten a szeretet <latin>) kezdetű székfoglaló körlevélét (Szent István Társulat, Budapest, 2006).

^b Dignitatis humanae, 12.

^c Az idézetek rendre ZE 110705, ZE 120220, illetve ZE 110505.

^d ZE 130313.

ezek a kis szörnyetegek fogják tanítani Isten népét. Ettől libabőrös lesznek” – mondta. Igaz, pápától szokatlan kijelentései után rögtön különbséget tett ezek és az egyház hivatalos tanítása között.

„A testvériség felülmúlja a közömbösséget, amivel biztonságos távolságból szemléljük a sok háborút. Felülmúlja az ellenséget embertelennek és démoninak tekintő tendenciákat. ... A társadalmi konfliktusokban a testvériség szemben áll a korrupcióval, a szervezett bűnözéssel és a drogkereskedelemmel, a rabszolgasággal, az emberkereskedelemmel és a prostitúcióval, valamint minden olyan gazdasági és pénzügyi „harcmodorral”, amely bomlasztja a családi és az üzleti életet ... ellenáll a bosszúvágy kísértésének”^a – hangzik az új egyházat ígérő tanítása. De ezt is ő mondta: „A keresztség első gyümölcse, hogy az Egyházhoz, Isten népéhez kapcsol; az Egyházon kívüli nem lehet kereszténynek lenni. Ezen alapul VI. Pál nagyszerű gondolata, hogy abszurd kételkedés Krisztust szeretni az Egyház nélkül, Krisztusra hallgatni, de az Egyházra nem, Krisztussal egyetérteni, de ellentétben állni az Egyházzal. Ez nem megy, ez abszurd meg hasonlítás.”^b

Kétségtelen, kívülről könnyebb kritizálni egy intézményt, mint dolgozni benne, változtatni rajta, vagy éppenséggel tevékenykedni többi embertársainkért. Szerencsére az Egyház nem monolit tömb és a belső erjedés már beindult. Nyilvánvaló, hogy a szükséges változtatásokat nem könnyű végrehajtani, ám a folyamatot megállítani sem lehet, a majdani megújult egyház azonban már a hatodik lesz.

— • —

^a ZE 131113.

^b ZE 140130.

16. Kettő, ami egynek látszik

„elsősorban az Isten országát és annak igazságát keressétek”^a

Tömören: Az **Apostoli Szentszék** az Egyház „kormánya”, jogilag önálló és bizonyos állami jogosultságokkal is rendelkező egyházi intézmény, feje a mindenkori pápa. A **Vatikánváros Állam** földünk legkisebb területű (0,439 km²) és lakosságú (~ 800 fő) önálló állama. Államformája hivatalosan teokrácia, jogilag viszont diktatúra, amiből képest az ismert 20. századiak vasárnap délelőtti matinéműsornak minősülnek: abszolút uralkodója – a mindenkori római pápa – egy személyben birtokolja a törvényhozó, a végrehajtó és a bírói hatalmat, miközben legfőbb tanító és legfőbb főpap is.¹²⁰ A két, elvben teljesen független intézményt a pápa kettős szerepe miatt sokan gondolják azonosnak, holott a valóságban mind jogilag, mind funkcióik tekintetében lényegesen különbözők.

Jogi útvesztők

Az *Apostoli Szentszék* (a Szentszék) az Egyház legfelső vezető szerve, a Vatikánváros Államban működő püspöki intézmény, a nemzetközi jog szerint elismert „föld nélküli” jogi személy, amely diplomáciai kapcsolatokat létesíthet, nemzetközi szerződéseket köthet, diplomáciai útlevelet adhat ki és szavazati jog nélküli állandó megfigyelői státuszt is kapott az ENSz-ben; hivatalos nyelve latin.

A Szentszék ténylegesen 180 országgal, valamint az Európai Unióval és a Máltai Lovagrenddel tart fent diplomáciai kapcsolatot nagykövetségi szinten. New Yorki állandó megfigyelője pedig él a kapott joggal: szüntelenül osztogatja magvas észrevételekben és hasznos javaslatokban bővelkedő tanácsait az ENSz minden szintű vezetőjének és bizottságának.

A Szentszék hivatali intézményrendszere a Római Kúria, a pápa ezen keresztül kormányozza az Egyházat.

A *Római Püspöki Szék* már a kora középkor óta létezik, de irányító szervezete, a Római Kúria, mai formájában csak a 14. század elején jött létre.¹²¹ A Kúria legfőbb szervezeti egysége az Államtitkárság (≈

^a Mt 6.33.

miniszterelnökség), ezen kívül 9 kongregáció ($\approx$ minisztérium) , 3 ($\approx$ legfelső) bíróság, 11 Pápai Tanács ($\approx$ szakmai főhatóság) és 7 Pápai Bizottság alkotja..

A Lateráni szerződéssel 1929-ben létrehozott *Vatikánváros Állam* önálló enklávét Olaszországban, államfője hivatalból a mindenkori pápa – ez idő szerint Európa egyetlen abszolút egyeduralkodója –, normál (polgári) útlevelet bocsáthat ki; hivatalos nyelve olasz.¹²²

A Vatikánnak többek között független, saját „nemzeti” törvénykönyve, bírósága és bankja (IOR^a), valamint saját vasútállomása, postája, médiája (sajtó, rádió, tv, Internet-oldal), rendőrsége és palotaőrsége (Svájci Gárda) van.

A mikroállamban (formálisan) a törvényhozói jogkört a Vatikánváros Állam Pápai Bizottsága, a végrehajtó hatalmat a Vatikánváros Állam Kormányzósága, a bírói jogköröket a Rota (legfelső bíróság) gyakorolja. Mindegyik testület tagjait a pápa nevezi ki, működésüket pedig az Államtitkárságon keresztül ellenőrzi, de bármikor és bármely ügyben felülbírálhatja döntéseiket.¹²³

A Szentszék és a Vatikán világos jogi megkülönböztetése dacára a két intézmény, – mivel a pápa személyén keresztül „perszonálunióban” van, – sokak szemében azonosnak tűnik, pedig nem-azonosságukat – a jogi szabályozáson kívül – az is félreérthetetlenül bizonyítja, hogy külön költségvetésük van.¹²⁴ A pápa, mint a Szentszék feje, hivatalból köteles elítélni más vallások téves teológiai tanításait, a Vatikán államfőjeként viszont „baráti” diplomáciai kapcsolatokat ápol az ilyeneket támogató rezsimekkel.

Mivel *de iure* minden katolikus egyházi személy a Szentszék „alattvalója”, az ellenőrizhetetlen személyi kapcsolat megkönnyíti mind az anyagi, mind a diplomáciailag kínos ügyek intézését is. A pápa például megteheti, hogy vatikáni bíróságot bíz meg a Szentszék fennhatósága alá tartozó klerikusok világi bűneinek kivizsgálásával.

^a Istituto per le Opere di Religione ($\approx$ Vallási Műveletek Intézete <olasz>).

Erkölcsei alapok

„Amikor az Egyház isteni küldetésének erejével minden embernek hirdeti az evangéliumot ... megismerteti az *isteni és a természetes* törvényt. Az Egyháznak tehát *mindenképpen jelen kell lennie* a nemzetek közösségében, hogy támogassa és ösztönözze az együttműködést az emberek között” – hangzik a Zsinat öngazdálása.^a „A katolicizmusnak »*nemzetközi hivatása*« van, amely minden emberre vonatkozik... A keresztény hit képes beépülni bármely kultúrába, hogy átadja *tévedésmentes igazságait* és megmutassa tanításának szépségét” – erősítette meg XVI. Benedek pápa.^b Sajnos, a hivatkozott törvény sehol sincs kodifikálva, viszont Isten állítólag közvetlenül beírja minden ember szívébe,^c így csak „visszafelé” tud működni: a vezető egyházi személyek szívéből kiolvastva tartalma a mindenkor aktuális egyházi és vatikáni véleményekhez igazodik.

Tárgyilagosan elemezve azonban nem vezethető le ebből a törvényből, de még korszerűsített öndefiníciójából sem, sőt küldetéstudatával sem indokolható, hogy az Egyháznak működéséhez szüksége volna világi hatalomra. Arról nem is szólva, hogy ez a hataloméhség merőben idegen Jézus szellemiségétől, a Vatikán pusztá létével megcsúfolja tanítását:

„Az én országom nem ebből a világból való”. „Ne gyűjtsetek magatoknak kincset a földön, ahol moly rágja és rozsdá marja”. „Könnyebb a tevének átmenni a tű fokán, mint a gazdagnak bejutni az Isten országába”. „Ha tökéletes akarsz lenni ... add el, amid van, az árát oszd szét a szegények között, így kincsed lesz a mennyben. Aztán gyere és kövess engem!” „Aki közületek nagyobb akar lenni, legyen a ti cselédetek, és aki első akar lenni közte-

^a Gaudium et spes 89.

^b ZE 061213

^c Vö. Jer 31.33.

tek, az lesz a ti szolgátok.”^a stb. stb.

Mivel az emberiség 83 %-a tiszta lelkiismerettel elvan világi hatalom nélküli vallásával, feltételezhető, hogy a katolikusok is ellenének a Vatikán nélkül – különösen, ha meggondoljuk, hogy napjainkban milyen negatív következményekkel jár, ha vallási vezetők irányítják vagy ténylegesen befolyásolják az államhatalmat!

Európa keresztény gyökerei

Már Joseph Ratzinger bíboros leszögezte: „Istennek és Isten előtti felelősségünknek az EU-alkotmány szerves részét kell képeznie”, hogy „Isten és a szent dolgok tisztelete *jogi értékké* {!} váljék”. XVI. Benedek pápaként pedig meghirdette az „Istenre alapozott állam” eszméjét s egyidejűleg hozzáfogott visszaszerezni földi országának evilági befolyását az államok és polgáraik életére, kötelezővé téve a vallásosságot. „Azok, akik őszinte elkötelezettjei Krisztusnak, képtelenek nem hirdetni őt” – világosított fel őzsentsége kényszeres küldetéstudatának lelki motívumáról.^b

Feltehetően a nagy elődök – VII. Gergely, IX. Pius, XIII. Leó, XII. Pius – szellemében kellene visszaterelni a 21. századi Európát az „egyetlen akolba”, valamiféle korszellemhez igazított *Respublica Christiana* formájában, amelyben a *kibámozott örök istenit, az Egyház új kultúra köntösébe öltözteti*, és nincs ellenvélemény.

Az ellen-szekularizáció reszakralizációt akar: visszaállítani a vallás dominanciáját a társadalmakban. Önmagában a vallásosságra törekvés persze nem kifogásolható: ám legyenek vallásosak, akik számára vallásuk megnyugvást és lelki támaszt jelent. De zavaró és elfogadhatatlan, hogy mindenkinek vallásosnak *kell* lennie! Hiába nyilatkozta a Zsinat, hogy Krisztus „nem akart erőszakkal uralkodó politikai Messiás lenni”?^c

Az indoklás alaptétele, hogy Európát a *keresztény értékrend* teszi Európává. Ám mintha a pápai nyilatkozatokból is kibukkan-

^a Rendre Jn 18.36, Mt 6.19, Mt 19.24, Mt 19.21, Mt.20,26-27.

^b ZE 100131, illetve ZE 121204.

^c Dignitatis humanae 11.

na némi önellentmondás: „...az emberek megvetik civilizációjuk *keresztény gyökereit* ... eltűnőben van az »Európa« névvel fémjelzett civilizáció, amely *Jeruzsálem, Róma és Athén* kultúrájának *gyümölcsöző egymásra hatásából* alakult ki”, pedig „csak a szerető Istenre hagyatkozva találhatják meg életük értelmét”.^a A kimondatlanul is nyilvánvaló üzenet, hogy a keresztény – kiváltképp a katolikus – kultúra viszont képes lenne megadni az áhított megnyugvást és életcélt a súlyos erkölcsi válságban élő emberiségnek, ezért Európának vissza kell térnie „keresztény gyökereihez.”

Megejtő és különlegesen veszélyes kijelentés, hiszen igazságmorzsákat is tartalmaz. Senki sem vitatja, hogy a 4. - 13. század közötti évezredben a kereszténység, majd a Pápai Állam által képviselt Egyház, döntően befolyásolta az európai civilizáció kialakulását, amennyiben átvette, *szakralizálta* és elterjesztette a *zsidó, a latin és a görög* kultúra – kereszténynek azért még elfogultan sem nevezhető – *bizonyos* értékeit: azokat, amelyeket be tudott illeszteni a kialakuló keresztény teológiába. De lelkiismeret-furdalás nélkül elhallgatott, adott esetben elhallgattatott és kíméletlenül üldözött minden tudást és gondolatot, amely megkérdőjelezhette volna tanításainak abszolút igazságát. Miután a kor minden tudományos műhelye – iskolák, egyetemek, kolostorok – és „médiája” – szószék, hittérítés, kódexmásolás – az Egyház birtokában volt, ki is alakult a 13. század végére a kereszténynek nevezett kultúra. De csak a létrejött *kettős* hatalmi egyensúlynak – a *két kard* paradigmájának – köszönhető, hogy Európa mégsem rekedt meg olyasfajta szellemi kátyúban, amilyenben a nagy monokulturás ázsiai vallások. „Mondhatjuk, hogy a vallás és a politika megkülönböztetése a kereszténység különleges vívmánya és egyike az alapvető történelmi és kulturális érdemeinek” – dicsekedett XVI. Benedek pápa is.^b

Amikor azonban az Egyház elérte hatalma csúcsát, retrog-

^a ZE 061103.

^b A Fülöp-szigetek vatikáni nagykövetének beiktatásakor, ZE 081027.

ráddá vált, mint minden hatalmi rendszer: többé már nem új értékek terjesztésében, hanem régi hatalma megtartásában volt érdekelt. A *reneszánsz*^a tudomány és kultúra – keserves küzdelmeket folytatva önállóságának visszanyeréséért – csak fokozatosan tudott megszabadulni transzcendentális béklyóitól, míg nem a 19. századra elérte azt a szintet, amely alapjául szolgált a 20. századi robbanásszerű fejlődésnek. De 600 éven át jaj volt annak, aki kellő világi hatalom nélkül mert szembeszegülni a „keresztény” tanítással! Ennek ellenére 1700 év nem volt elegendő még arra sem, hogy legalább Európában létrejöjjenek keresztény értékrenden alapuló erkölcsös társadalmak.

„Eddig tudatosan kettéválasztották egymástól a hitet és a politikát; ma viszont a kettőnek újfajta, kritikus egybekapcsolására van szükség, mert a *hit nélküli politika kegyelemnélkülisége* éppolyan veszélyes, mint az *átpolitizált vallás fanatizmusa*, és mert minden hitnek, minden egyháznak és minden vallásnak – tudva - tudatlannul – *van politikai funkciója is*” – szögezi le félreérthetetlenül a mai teológia.^b Ezt a nemes feladatát azonban a Vatikán önmagában, világi segítők nélkül nem tudná maradéktalanul teljesíteni, politikai hatalmának igazi bázisát nem saját, hanem más államok magukat hívó katolikusnak tudó diplomatái képezik. Ők *ott vannak minden kilométerkőnél*, érvényesítendő a *keresztény értékrendet* – úgy mond – lelkiismereti indíttatásból, nehogy a szekularizált demokráciák kiszorítsák az Egyházat az emberek hétköznapi életéből.

Opus Dei

A titkos társaságra *A Da Vinci-kód* című regény irányította rá a reflektorfényt, miután pedig titkos alkotmánya is nyilvánosságra került, vezetőjüknek kénytelen-kelletlen magyarázkodnia kellett.¹²⁵

A kívülállók körében csak *Octopus Dei*^a becenéven emlege-

^a Renaissance = újjászületés <francia>!

^b DKK2, 51. oldal.

^c Isten munkálkodása <latin>.

tett társaság működését mindenkor heves viták kísérték. A fő vádpont, hogy az ultrakonzervatív szervezet célja: minél nagyobb hatalomra szert tenni a Vatikánban és ezen keresztül helyreállítani a klérus tekintélyét az Egyházban, végső soron pedig visszaállítani a pápaság világi dominanciáját az egész világon, elsődlegesen Európában. A szervezet tulajdonképpen vallási köntösbe bújtatott politikai mozgalom, amelynek révén *Isten* nemzetközi szervezetekben, valamint magas rangú állami intézményekben és gazdaságirányító testületekben *munkálkodik*.

Mivel az Opus Dei tagjai „hétköznapi” emberek, küldetés-tudatuk nem látszik rajtuk, így valódi céljaik nem kapnak nyilvánosságot: Isten polipjának ezernyi karja nehézség nélkül ér el olyan döntéshozó szervezetekbe is, amelyektől a klerikusokat eltiltja az érvényes Egyházi Törvénykönyv. Így már tévedés nélkül és kellő nyomással adagolható az igazság.¹²⁶

A vatikáni diplomácia felismerte, hogy a direkt nyomulásnál sokkal hatékonyabbak a burkolt módszerek. Nemcsak azért, mert így rejtve maradhatnak saját tevékenységének valódi indítékai, hanem azért is, mert mind létszáma, mind kapcsolatrendszere értelemszerűen korlátozott, míg ugyanezek a laikus ügynökök esetében gyakorlatilag korlátlanok. És van még két aligha elhanyagolható szempont is: a „külsősök” lelkesedése ingyen van, esetleges sikertelenségük negatív következményeit pedig maguk viselik.

Infokommunikáció

A Vatikán művelt és tehetséges vezetői belátták, hogy a középkori módszerek – inkvizíció, kiközösítés – kora lejárt. A „csatákat” manapság diplomáciai szalonokban vívják, a „harciszközök” között pedig előkelő helyet foglalnak el a korszerű médiumok, miután nyilvánvalóvá váltak roppant tudatmódosítási lehetőségeik. Ezért a magasztos célokat hétköznapiakba csomagolva hirde-

^a Isten polipja <latin>.

tik, sikerrel elfedve azt a soha fel nem adott törekvésüket, hogy – legalább Európában – visszaszerezzék hajdani politikai hatalmukat. „A pápai hordszéket és a reneszánsz tiarát felváltotta a parabolaantenna” – állapítja meg a neves angliai katolikus folyóirat szerkesztője.^a

Nyíltan azonban nem erőltetik a „visszatérést a keresztény gyökerekhez”, sokkal inkább átveszik és keresztény mázzal vonják be a hétköznapi élet ilyen jelszavait: a gazdasági válságok bírálata, illetve a gazdaságilag elmaradott térségek segítése, társadalmi igazságosság, felelősség a természeti környezet iránt, mindenfajta terrorizmus elítélése, békés egymás mellett élés stb.

„A világméretű testvériség kialakulását a teremtető Istennel együttműködve kell előmozdítani. ... Meg kell találnunk a nemzeti és a nemzetközi erők befolyásolásának módjait az emberi jogok védelme érdekében. ... A társadalomnak – még ha szekuláris is – szentnek, erősnek, jóságban gazdagnak... kell lennie... De a gazdaságnak és a pénzvilágnak is szentebbnek kell lennie. ... a politikának is szentnek kell lennie” – fejtegette Tettamanzi bíboros, Milánó korábbi érseke.^b

Ami azt illeti, egy szentebb pénzvilág tényleg sokat lendíthetne a nyomor felszámolására irányuló langyos nemzetközi törekvéseken; mindenesetre XVI. Benedek pápa twitter-levelezésével személyesen is hozzá kívánt járulni az életszentség elterjesztéséhez.

Következtetések

XIII. Leó óta XVI. Benedek volt az első pápa, aki vetekedett vele teológiai műveltségben. Egy évszázad azonban hosszú idő, így ő – a felhalmozódott új ismeretek birtokában – sokkal műveltebb lett elődeinél, ezért az Egyház jövőjéért viselt felelőssége is sokkal nagyobb volt az övékéénél. Jóllehet felismerni látszott, hogy a

^a Giancarlo Zizola: *The power of the pope* (The Tablet, 1998.10.17).

^b ZE 100909.

dogmatikus Egyház kora lejárt és pápasága idején sokat foglalkozott földi dolgokkal is, nem tette meg az első lépéseket a Vatikán lebontásáért és egy emberibb egyház kialakításáért. „Ki kell tartanunk messiási küldetésünk mellett – mondta –, hogy mihamarabb elérjük Isten országát, az igazság, a béke, a szabadság és a szeretet országát.” Megfeledkezett volna Jézus szavairól: „Az én országom nem ebből a világból való”?^a

A Vatikán ma ugyanúgy egyetemes világi hatalomra tör, mint VII. Gergely óta mindig: a „keresztény Európa” hangzatos jelszavával az Egyház és az állam összefonódását kínálja a válságok megoldására, és felelőssége tudatában vállalná a hatalmi ágak megosztására épülő Európai Unió központosított irányítását is, egyházi ideológiát tükröző törvények alapján. Évéggett a megújult pápai monarchia hatalmas szellemi és anyagi erőforrásokat mozgósít önreklámozásra és *evangelizációs* célokra, különös figyelmet fordítva az ifjúság megnyerésére és igénybe véve ma már az internet nyújtotta lehetőségeket is.

Persze kitéve az ebből fakadó veszélyeknek is. A *Vatileaks*-nek nevezett botrányt (2012) XVI. Benedek egyik komornyikja robbantotta ki, mert az általa kiszivárogtatott titkos dokumentumok „korrupcióra, nepotizmusra, vagyis a rokonokat, barátokat előnyben részesítő viszonyokra és hatalmi harcokra utalnak, csak erősítik a Vatikánról kialakult képet, hogy ... a valóságtól elrugaszkodott és ...intrikáktól terhes középkori monarchia.”¹²⁷

Európa soha nem volt keresztény, mert csak emberek lehetnek keresztények, államok nem. A kereszténység talaján pedig csak elnyomó ideológiai rendszerek tudtak kialakulni: egyetlen intézmény sem visel történelmi felelősséget annyi ember haláláért, mint a volt Pápai Állam. Elvben tehát kétségtelen, hogy az utódlására törekvő Vatikán Városállam mára *anakronisztikussá vált*.

Új pápa – új remények. Ferenc pápa mintha érzékelné a Jézus szerénysége és a Vatikán tündöklése között feszülő ellentmondásokat: a hívőknek szóló bemutatkozó üdvözlétében arra

^a ZE 110516, illetve Jn 18.36.

utalt, hogy a *gazdag Egyház* nem igazán felel meg evangelizációs küldetésének. Megválasztói talán abban bíznak, hogy megnyerő személyisége révén képes lesz helyreállítani az Egyház megtépázott erkölcsi tekintélyét.

Első intézkedései is erre utalnak: trónra lépésekor nem fizette ki a bíborosoknak az ilyen alkalmakkor szokásos jutalmakat, ötfős bizottságra bízta a vatikáni bank (IOR) tevékenységének tüzetes felülvizsgálatát,¹²⁸ nyolcfős bíborosi tanácsadó testületet hozott létre, segítő jövőbeni döntéseinek kialakítását és különös figyelmet fordít a szegény rétegek vallási közösségeire.¹²⁹

Az viszont még nyitott kérdés, hogyan képzei el a Vatikán *új államfője* (földi) országának jövőjét. Nagylelkű, változásokra nyitottnak látszó, a másságot elfogadó stílusváltása biztató jel, azonban lényegi szerkezeti reformokra volna szükség, ilyenek nélkül a hierarchia vezéregyéniségei aligha fognak egyetérteni a változtatásokra törekvőkkel.

De maradnék a kaptafámnál és inkább ráhagyom az illetékesekre, hogy keressék meg a jó megoldást. Egy középkori jóslat szerint 274 pápa fog uralkodni, és az utolsót II. Péternek fogják nevezni.¹³⁰ Ferenc pápa 266. a sorban, a megoldás tehát közeledik. Azt pedig bízzuk a mindenkori pápa lelkiismeretére, hogyan egyezteteti össze államának világi hatalmi törekvéseit Jézus tanításaival.

Gyakrabban idézett művek

Boldogkői Zsolt: *A szabad elme illúziója*

(Kulcslyuk, Budapest, 2013)

Hivatkozás: BOLDOGKŐI <oldalszám>

Dawkins, Richard: *Isteni téveszme*

(Nyitott Könyvműhely, Budapest, 2007)

Hivatkozás: DAWKINS <oldalszám>

Küng, Hans: *Világvallások etikája* (Egyházforum, Budapest, 1994)

Hivatkozás: KÜNG <oldalszám>

dr. Schütz Antal: *Dogmatika 1-2*

(Szent István Társulat, Budapest, 1938)

Hivatkozás: SCHÜTZ <kötet/oldalszám>

Szendi Gábor: *Isten az agyban* (Jaffa, Budapest 2008)

Hivatkozás: SZENDI <oldalszám>

Források és rövidítésük jelölése

Biblia – Ószövetségi és Újszövetségi szentírás, Szent István Társulat, Budapest, 1996. (Az illetékes egyházi szervek által

jóváhagyott, „nihil obstat” kiadás)

Hivatkozás: <könyv-azonosító> <fejezet>.<versszám>.

A gyakrabban idézett szentírási könyvek azonosítója:

Ter Teremtés könyve

Kiv Kivonulás könyve

Lev Leviták könyve

Mtörv Második törvénykönyv

Sir Sirák könyve

Mt, Mk, Lk, illetve Jn

Máté, Márk, Lukács, illetve

János evangéliuma

ApCsel Apostolok cselekedetei

Szent Pál levelei közül:

1Kor, 2Kor, 1Tessz, 2Tessz2-2 a korintusiakhoz,

illetve a tesszalonikiakhoz

Fil, Gal, Kol, Róm, Zsid

1-1 a fillippbeliekhez, a galáciaiakhoz, kolosszeiekhez, a rómaiakhoz és a zsidókhoz

Henricus Denzinger: *Enchiridion Symbolorum Definitionum et Declarationum de rebus fidei et morum* (<latin> ≈ A hit és az erkölcs kérdéseit illető hitvallások, definíciók és deklarációk kézikönyve), Herder, Barcelona-Freiburg-Roma, 2005. (A Tanítóhivatal által jóváhagyott 40. (kétnyelvű latin-német) „nihil obstat” kiadás)

Hivatkozás: HD <tételszám>.

A II. Vatikáni zsinat dokumentumai, Szent István Társulat, Budapest, 2000; közülük:

<i>Dei verbum</i>	dogmatikus konstitúció az isteni kinyilatkoztatásról,
<i>Dignitatis humanae</i>	nyilatkozat a vallásszabadságról,
<i>Gaudium et spes</i>	lelkipásztori konstitúció az Egyházzal a mai világban,
<i>Lumen gentium</i>	dogmatikus konstitúció az Egyházzal,
<i>Nostra aetate</i>	nyilatkozat az Egyház és a nem keresztény vallások kapcsolatáról,
<i>Unitatis redintegratio</i>	határozat az ökumenuizmusról.

Hivatkozás: <dokumentum címe> <alpont száma>.

Schneider, Theodor (szerk): *A dogmatika kézikönyve 1 – 2*, Vigília, Budapest, 2002. (A művet II János Pál személyes előszava és a Hittani Kongregáció jóváhagyása hitelesíti)

Hivatkozás: DKK1/DDK2 <oldalszám>.

A katolikus egyház katekizmus, Szent István Társulat, Budapest, 2002. (Az illetékes egyházi szervek engedélyével megjelent latin nyelvű „nihil obstat” kiadás hiteles magyar fordítása).

Hivatkozás: KEK <tételszám>.

ZENIT daily dispatch – The World Seen from Rome.

(A Szentszék félhivatalos napilapja, 26 nyelven jelenik meg; az angol nyelvű változat internet-oldalának címe

<http://www.zenit.org/english/news.html>)

Hivatkozás: ZE <éhhnn>.

- ¹ Utóbbi kijelentéssel valószínűleg jó mély fogalmi kátyút ástam magamnak, de nem szeretnék a hermeneutika csábos vizeire evezni. Racionális gondolkodáson (ratio = észszerű ok, bizonyítás <latin>) azt értem, hogy képesek vagyunk a fizikai valóságot nemcsak észlelni, hanem valamilyen szinten megérteni és értékelni is. Statisztikai értelemben normálisnak azok tekinthetők, akiknek értelmi képességei a leggyakrabban előforduló (átlagos) szintnek legalább kétharmadát elérik. Erősen remélem, hogy mindkét feltételt teljesítem.
- ² Erkölcsei értelemben a lelkiismeret az a képességünk, hogy egy cselekedetünkről el tudjuk dönteni, helyes-e vagy sem. (vö. KEK 1778).
- ³ A katolikus hitrendszer azért is érdemel megkülönböztetett figyelmet, mert a Tanítótivatal az abszolút biztos és tévedésmentes igazság kizárólagos birtokosának, terjesztésére kizárólagosan jogosultnak tartja magát.
- ⁴ Az értelmezés vitatható, de ha összevetjük a különböző lexikonok és hitvédő szövegek meghatározásait, végül is a zsidó lexikonéhoz áll legközelebb: „A vallás a szubjektív hiten felépített és hagyományozás útján köztudottá vált eszmékör. A vallásnak kimerítő meghatározása nincs.”
- ⁵ Öndefiníció: *Egyetlen* (lásd a 3. jegyzetet), *szent*, mert képes hívóit megszentelni és Isten országába vezérelni; *apostoli*, mert a mindenkor pápa az „apostolfejedelem”, azaz Szent Péter egyenes ági utóda. *Katolikusága*, azaz *egyetemesége* eredetileg a „kat’ holén tén gén’ – az egész földkerekségen elterjedt – görög jelzőből credt, ami eddig nyilvánvalóan nem valósult meg, noha a pápaság egy pillanatra sem adta fel ez irányú törekvését. Mára azonban ez a jelző értelmváltozáson esett át, és csak arra szolgál, hogy a kereszténységen belül megkülönböztesse hívóit a pápa főségét elutasító keleti (ortodox) és keresztény (protestáns) egyházak, valamint a több ezernyi kisebb keresztény egyház és szekta hívóitól.
- ⁶ Ehelyütt nem mennék bele szemantikai vitákba, csak tisztelettel megjegyzem, hogy a „teológia” (= istenről szóló tanítás, istentan <görög>) mai átvitt értelemben egy *valás tanrendszerét* tárgyalja, amennyire lehet racionális érveléssel (bár néha hittitkokba botlik); magyar fordítása értelemszerűen „hitelvek tudománya”, esetleg „hittantudomány” lehetne; a „hittudomány” szó fából-vaskarika, mert a hit nem tudományos fogalom.
- ⁷ *Agnoszticizmus* (agnószia = nem tudás, tudatlanság <görög>): a transzcendencia nem megismerhető az emberi elme számára, esetleg az is lehet, hogy a természetről az

érzékszerveink által szerzett ismereteink nem felelnek meg az objektív valóságnak. Az erős változat szerint sohasem tudhatjuk meg, hogy létezik-e vagy sem valamiféle isten (következésképpen – egyetértésben az ateista felfogással – tagadja, hogy létezését valamikor is meg lehetne cáfolni), a gyenge változat szerint viszont nem lehet kizárni, hogy valaha szert teszünk ilyen tudásra.

Teizmus: (istenhit; theosz = isten <görög>): *létezik* az anyagi világtól független, egy (*monoteizmus*; monosz = egy, egyed <görög>) vagy több (*politeizmus*; polüosz = sok <görög>) személyes (= isten) vagy személytelen (déliurgosz = kézműves, á.é.: létesítő <görög>) *szellem*, aki (vagy közülük az egyik) megteremtette, fenntartja és kormányozza a világot. — (Félreértéseket elkerülendő: a politika a *polisz* = város(állam) <görög> szóból származik, témánkhoz semmi köze).

Deizmus (istenhit; deus = isten; <latin>): létezik valamilyen (személyes vagy személytelen) isten, aki megteremtette a világot, majd visszavonult és többé nem törődik vele.

Panteizmus: ("világisten"-hit; pan = minden, egész <görög>): a világmindenség azonos az istenséggel, személyes isten nem létezik.

Ateizmus: ("istennélküliség"; a- = -tlan/-tlen fosztóképző <görög>): az erős változat hiszi, hogy nem létezik, a gyenge változat nem hiszi, hogy létezik anyagtól független szellem vagy ilyen isten.

Antiteizmus: (istenellenesség, isten létének tagadása; anti = szembe, ellen <görög>): a vallások ugyanannak a hamis igazságnak különböző variációi, és az egyházak befolyása, illetve a vallásos hit hatása kifejezetten káros.

Non-teizmus: minden, ami nem teizmus; tulajdonképpen gyűjtőfogalom, becézhető a deizmus és a panteizmus, tágabb értelemben az ateizmus és az agnoszticizmus, sőt minden nem-istenhívő vallás (például a buddhizmus) is.

⁸ A hipotézisek bárhol és bármikor megismételhető méréseken, vagy ilyenekről készült hiteles felvételeken alapulnak, abból kiindulva, hogy érzékszerveink és mérőműszereink az objektív valóságot tükrözik. Vannak azonban jelenségek – például az élet keletkezése –, amelyeket kísérletileg egyelőre nem tudunk reprodukálni, ezekről modellek alapján teszünk állításokat. A tudományos felismerések helyességét a mérések eredményei és alkalmazásaik. tapasztalatai igazolják.

⁹ „Intelligenciánkkal legyőzhetjük tudatalatti késztetéseinket, kérdés, hogy szembeszálunk-e ezekkel, vagy inkább megideologizáljuk a helyességüket. Az emberi agy ugyanis pragmatikus gépezet, az evolúciós siker elérésének eszköze. A valóság, az igazság és az igazságosság csak akkor érdekes számunkra, ha egybevág vélt vagy valós érdekeinkkel.” BOLDOGKŐI 176-177. oldal.

¹⁰ Ez a kijelentés matematikailag nem egészen korrekt, mert az axiómák tulajdonképpen elfogadott, de nem definiált (mert definiálhatatlan, azaz másra, még „alapabbra” nem visszavezethető) *alapfogalmak* közötti (elemi) összefüggéseket leíró állítások. Ilyen alapfogalmak a *szellem*, az *anyag*, a *végtelen*, a *tér*, az *idő* és a *hit*, ezek matematikailag precíz körülírásától azonban legyen szabad eltekintem.

¹¹ A világ *duális*! A mikrovilágot alkotó elemi részek Univerzumunkban (számunkra) *normál* anyagból vannak, ám mindegyiknek létezik duális antianyag-párja, mintegy „tükörképe” is. Mindkét anyagtípus kettős természetű: (kézzelfogható) anyag („megfagyott energia”) és (sugárzó) energia, minden elemi részecske *egyvájúleg* birto-

kolja mindkét természetet. A makrovilágban is találunk egymást kizárva-kiegészítő ellentét-párokat: az élet hím és női ivarsejtek egyesüléséből keletkezik, az ember test és lélek egyszerre, nincs élet halál nélkül, sem fordítva és hétköznapi életünk is a jó és a rossz harcában folyik. A dualitás nem elvarázsolt elmék rémálma, hanem a végtelen valóság leírása véges fogalmainkkal – lehet talán, hogy mögötte valamilyen mély egység rejtőzik, ami felfedezése vár. — A két monista filozófia majd 6000 éve birkózik egymással, a másik meg(le?)győzésének legcsekélyebb esélye nélkül. Ugyanis minden monista világmagyarázat szükségképpen zsákutcába torkollik abban az értelemben, hogy előbb-utóbb eljut olyan kérdésekhez, amelyekre nem tud válaszolni az alapul elfogadott 2. axiómát kiegészítő további „segéd-axiómák” felvétele nélkül.

- ¹² Aquinói Tamás (Thomas Aquinas, 1225-1274), szent (1323), egyházdoktor (1567), domonkos rendi szerzetes, egyik legnagyobb katolikus filozófus és teológus. Skolasztikáját Arisztotelész filozófiájának alapján dolgozta ki, célul kitűzve, hogy tudományos módszerekkel igazolja a hitigazságokat, amelyek szerint nem lehetnek elmentmondásban a tudományosakkal, mivel mindegyikük forrása Isten. Elképzeléseinek foglalatja egyik fő műve, a befejezetlenül maradt *Summa Theologiae* (= A teológia összefoglalása <latin>); amelynek 2. részében többek között „bizonyítja”, hogy „minden létező Isten által létezik”. (A 3. rész kiegészítését és a Függelékét később titkára és segítője, pipernói Reginald írta meg.)
- ¹³ A végtelen Világegyetemnek azt a tartományát tudjuk többé-kevésbé észlelni, ahonnan valamilyen (elektromágneses vagy részecske-) sugárzás eljutott Földünkre, ezt a véges és megfigyelhető tapasztalati világot nevezzük Univerzumnak. — A jelenleg ismert legtovábbi égi objektumok 13750 millió fényévnyi távolságban vannak tőlünk, mivel pedig az elektromágneses hullámok – hacsak nem kerülnek valamilyen akadály vagy erő hatása alá – minden irányban egyenlő sebességgel terjednek, az Univerzumot ekkora sugarú véges gömbnek „látjuk”. Noha mai fizikai ismereteink alapján fel lehet tételezni, hogy a Világegyetemben nem Univerzumunk az egyetlen, erről soha semmilyen módon nem szerezhetünk tudományos bizonyosságot.
- ¹⁴ Axiómarendszert olyan – lehető legkevesebb számú – axióma alkot, amelyekben egyik axióma sem következik a másiból (függetlenek), viszont felhasználásukkal bármely más állítás egyértelműen (= *ellentmondásmentesen*) igazolható vagy megcáfолható (= a rendszer *teljes*). Kurt Gödel osztrák matematikus azonban nevezetes *nemteljeségi tétel*ben bebizonyította (1931), hogy egy axiómarendszer vagy *teljes* vagy *ellentmondásmentes*, a két követelmény egyidejűleg nem teljesíthető. — A fenti két axióma-párral alkotó két mini-axiómarendszer (1-2.a, illetve 1-2.b) egyike sem teljes, hiszen számos olyan állítást tehetünk, amelyik egyikkel sem igazolható, viszont mindkettő ellentmondásmentes. Mivel pedig a tudományos megismerésben inkább ellentmondás-mentességre törekszünk, világképünk soha sem lesz teljes.
- ¹⁵ Mindez persze nem mond ellent annak, hogy tudásunk részben *mások* tapasztalatain alapul. Nem lehet *közvetlen* tapasztalatunk Naprendszerünk 4,5 milliárd évnyi, vagy a sequoia-fenyők ezerévesnyi koráról, sem az atomok mikrovilágáról. De elhisszük, amit ezekről szavahihető emberek mondanak, akik saját érzékeléseik vagy méréseik alapján *tudják*. Természetesen azt is elhisszük, hogy a mérőműszerekkel mért adatok a valóságot tükrözik.

- ¹⁶ Átéltője számára a hitélmény megcáfолhatatlan és azért tűnik valóságosnak, mert a mikrokisülések ugyanazokat az idegpályákat használják, amelyeket a külvilágból érkező ingerek is. — A mikrokisülések beindulhatnak temporális (halántéklebenyi) epilepsziás rohamban, illetve mágneses térerősség-változások vagy bizonyos drogok hatására, de spontán módon (*bójt, oxigénhiány, zarándoklat, egyedüllét, alváshiány, imádkozás* stb. következtében; lásd például Mózes történetét a kőtablálkkal), sőt kelő rendszeres gyakorlás révén tudatosan is. — A hívők viszont misztikus élményeik alapján valóságos létet tulajdoníthatnak a transzcendenciának – rendben van, érzelmek nem képezhetik vita tárgyát. Nyitott kérdés, hogy a meditálási-tanulási folyamat hozza-e létre az istenfogalmat, vagy pedig fordítva: éppen elvezet a valóságban létező Istenhez?
- ¹⁷ Lásd a 6. jegyzetet.
- ¹⁸ Aquinói Tamás logikájával a teremtés lehetetlenségét is be lehet bizonyítani:
Tétel: Senki nem adhat rajta kívül létezőnek olyan tulajdonságot, amellyel ő maga nem rendelkezik.
1. altétel: Isten teljességében szellemi lény, nincs benne semmi anyagi.
2. altétel: A Világegyetem teljességében anyagi, nincs benne semmi szellemi.
Következtetés: *Isten nem teremthette a világot.*
- ¹⁹ „A *creatio ex nihilo*, azaz a semmiből teremtés elképzelése félrefordításon alapul”, állítja Ellen van Wolde, a holland Radboud Egyetem professzora, aki – noha önmagát vallásosnak tartja –, úgy véli, hogy felfedezése kikényszeríti majd a teremtéstörténet újraértelmezését. Ugyanis az eredeti héber nyelvű Biblia első – „Kezdetkor teremtette Isten az eget és a földet” – mondatát elemezve és összevetve más ősi mezopotámiai teremtéstörténetekkel, arra a következtetésre jutott, hogy a bibliai kezdet *nem az idő*, hanem *a történet* kezdetét jelenti. Elmélete szerint a héber *bara* igének van ugyan *teremteni* értelme is, mivel azonban az igét több tárgy követi, nyelvészeti jelensége nem ez, hanem *elválasztani*. Ezért a Biblia első mondatai *nem* úgy értelmezendők, hogy kezdetben Isten teremtett, hanem úgy, hogy *elválasztott*: a világosságot a sötétségtől, az égbolt fölötti vizeket az alatta levőktől, majd az ég alatti vizeket a (már létező) szárazföldről, amelyre csak *ráteremtette* a növényeket, az állatokat és az embereket. (Vö. *Váratlan felfedezés*, hvg.hu/Tudomany/archive/page20.aspx)
- ²⁰ A ma érvényes egzegétikai felfogás szerint az Ószövetség könyveit valamikor az i.e. 8.-1. század között írták, amikor Mózes már régen halott volt; két görög nyelvű könyv kivételével héberül. A Második Törvénykönyv például elbeszéli Mózes halálát is, ezt biztosan nem ő írta. Az eredeti példányok elvesztek; a legjobb fennmaradt teljes görög fordítás az i.e. 2. századból való Septuaginta (≈ hetven <latin>), amely a monda szerint úgy keletkezett, hogy Eleázár főpap 70 fordítót küldött Ptolemaiosz Filadelfosz fáraónak, akik 70 nap alatt végezték el a munkát.
- ²¹ Utóbbiak között külön említést érdemel az Énekek Éneke, egy erotikus, profán szerelmi költemény, amelyben a vőlegény részletesen dicséri menyasszonya testi bájait. A könyv az i.e. 2. században keletkezett, de csak i.sz. 100 körül került a szent iratok közé, Jozsef ben Akiba rabbi (50-132), híres írásmagyarázó, a javnei akadémia megalapítója hatására; valószínűleg az akkor már erősen túlzó keresztény aszkétizmus ellensúlyozására. A teológusok számára máig megoldatlan kérdés, hogy a Szentléleknek mi lehetett a célja a könyv sugalmazásával; mindenesetre az Egyház

- még papjainak sem ajánlja olvasásra és soha nem idéz belőle egy sort sem.
- ²² Legújabbban mintha a teológia is hajlanék elfogadni a nem-vallásos egzegéták már régóta hangoztatott álláspontját, miszerint a bibliai szövegek fokozatosan nyerték el mai alakjukat. Mivel a zsinati bizottság atyái a Bible de Jerusalem kanonizálásával már úgys kiközösítették magukat, majd csak átértelmezik valahogy ezt a dogmát is.
- ²³ Ma már senki sem vitatja, hogy a szerzők személyét bizonyossággal nem lehet meghatározni. A keresztény egzegézis Mátét, a nem-keresztény Márk evangéliumát tartja legrégibbnék; a másik kettő ezt használhatta forrásnak, ámbar különböző mértékben; ennek ellenére lényeges ellentmondások is vannak bennük. Elfogulatlan kutatások szerint Márk műve i. sz. 60-70 között keletkezett, amikor élhettek Jézust személyesen ismerő, annakidején még fiatal szemtanúk; Máté és Lukács műve a '80-as évtizedre, Jánosé a század végére datálható, a bennük tükröződő teológiai felfogás alapján. Ezt támasztják alá egyrészt a korabeli más művekben található hivatkozások, másrészt az ősegyházak ma már elég jól ismert történeti adatai is.
- ²⁴ A tekercseket 1945-ben találta meg egy pásztor Egyiptomban, Nag Hammadi környékén, innen az elnevezés.
- ²⁵ *Fülpő evangéliuma* (ford. Pesthy Mónika), in: *Csodás evangéliumok* (Telosz, Budapest, 1996), 88. oldal. — Mivel Jézus korában egy férfi csak akkor csókolhatott meg nyilvánosan egy nőt, ha valamilyen módon hozzá tartozott, ebből kettejük intim kapcsolatára lehet következtetni. A szöveg azonban hiányos és az elmélet ellentmondásos; nem zárható ki, hogy a korai keresztények nem szexuális értelemben írták Jézus és Mária Magdolna csókjairól, esetleg talán a kegyelem átadásának aktusát fejezték ki vele.
- ²⁶ „Mária Magdolna történetében az alapvető igazság, hogy ő Krisztusnak az a tanítványa, akit meggyógyított, aki ... hűségesen követte őt s így tanúja lett irtalmas szeretetének, amely erősebb, mint a bűn és a halál.” (XVI. Benedek szentbeszéde a Szent Péter téri zarándokokhoz, ZE 060723). — Megjegyzendő, hogy a Bibliában a négy evangéliumon kívül sehol sem szerepel Mária Magdolna, ami különösen a 21 apostoli levél esetében feltűnő, hiszen ők közvetlen, személyes kapcsolatban voltak vele!
- ²⁷ „...és hatalom adaték neki a cselekvésre negyvenkét hónapig” — szól a jövendölés a rövidesen uralomra kerülő Antikrisztusról (Jel 13.5). Ilyen helyzetben miért is lett volna szükség Egyházra? Folytak is hosszú viták arról, hogy a könyvet isteni eredetűnek lehet-e tekinteni; a 4. században Caesariai Euszebiosz (≈265-340) említi, hogy „gyanúsnak” tartották.
- ²⁸ A Holt-tengeri tekercsek részben az i.e. 3.-2., részben az i.e. 1. - i. sz. 1. századból való héber (arám) nyelvű pergament tekercsek, illetve töredékek, amelyek első példányaira 1947-ben bukkantak egyik Qumrán környéki barlangban; a barlangrendszer módszeres feltárása az 1970-es években folyt. Ma úgy tartják, hogy az újabb tekercsek egy része a qumráni *esszénus* közösség szabályzatait tartalmazza, amelyek számos elemével erős rokonságban vannak a kezdetben létrejött, majd 70 után fokozatosan felbomló *zsidókeresztény közösségek* tanításai és szertartásai. A két csoport nagyjából azonos korban létezett, mindkettő Istennel kötött *új szövetségként* határozta meg önmagát, keresztteléssel avatta be az új tagokat és új, messiási ország eljövételében reménykedett; tagjaik vagyonszövetségben éltek, erénynek tartották a cölibátust, közeli világvégét vártak és gyakran összegyűltek kenyérből és borból álló szent

étkezésre. (Részletesen lásd Vermes Géza: *A qumráni közösség és a Holt-tengeri tekercsek története*, Osiris, Budapest, 2005).

- ²⁹ Különbözik a próféciák és a történetek tanúsága szerint a választott nép sem volt makulátlan, mert lépten-nyomon megszegte a szövetséget és a törvényt!
- ³⁰ Kimondja a III. Konstantinápolyi zsinat (681) kiátkozással fenyegető definíciója (HD 556-559). Ilyeténképpen Jézus bizonyos értelemben antitézise a Szentháromságnak, amelyben, mint ismeretes, három személy osztozik egyetlen isteni természetben. II. János Pál óta azonban nem veszik szó szerint az ilyen fenyegetéseket, így aki csak magában kételkedik, elvegyülhet az igaz bárányok között.
- ³¹ A *nesztorianizmus* hívői szerint Jézusban két személy és két természet lakozott; a másik két irányzat az egy személy – egy természet elvet vallja: a *monofizitizmus* szerint Jézus csak Isten, *arianizmus* szerint csak ember. Az Egyháznak azonban sikerült kiirtania mindhárom veszélyes tévtant, ugyanis Jézus kereszthalála egyik esetben sem lehetett volna érvényes megváltás. — Elterjedtsége miatt különösen az arianizmus jelentett nagy veszélyt, és ámbátor a 4. keresztes hadjárat lovagjai alaposan helyreigazították az ariánus bizánciakat – elfoglalták, majd csaknem teljesen lerombolták a várost (1204) –, mégsem sikerült maradéktalanul meggyőzniük őket: Európában még a 8. században is voltak ariánus templomok. Mai késői hittársaik az unitáriusok. (Lásd például DKK1, 343-408 oldal.)
- ³² Csillagászati adatok valószínűsítik, hogy a „betlehem-i csillag” a Jupiter és a Szaturnusz együttállásának látványa volt i.e. 7 második felében, ami Palesztinában az év vége felé volt jól észlelhető, vagyis Jézus ebben az évben született. Megegyező évszámot erősítenek meg a Holt-tengeri tekercsek is, József és Mária házassági történetének leírása kapcsán, vagyis a keresztény időszámítás *nem* Jézus születésével kezdődik.
- ³³ A Jézus-korabeli Názáret kis hegyi falucska volt Alsó-Galileában, délnyugati irányban körülbelül 25 kilométernyire a Galileai-tótól. Arról az apróságról ne is beszéljünk, hogy a római összéírásokon csak az adóalanynak számító és hadra fogható férfiaknak kellett megjelenniük. — A Zsinat óta már a hívőknek is szabad tudniuk, hogy a karácsonyi legendák célja egyrészt igazolni a jövődöléseket, amelyek szerint a Mesiás Dávid király családjából származik majd és ennek megfelelően Betlehemben fog megszületni, másrészt megindokolni, miért nevezték Jézust názáretinek.
- ³⁴ Az eredeti héber kifejezésnek („bar nasa”) birtokviszonnyal kifejezett tükrörfordítása – „az embernek a fia” – teljesen értelmetlen latin, görög és angol nyelven; magyarul és németül viszont elmegegy, mert elhagyható a birtokos rag.
- ³⁵ A rómaiaknál a politikai bűnösöket keresztre feszítették, a zsidók a halálra ítéleteket megkövezték és elrettentésül a holttestet „Ha valaki főbenjáró bűnt követ el ... felakasztják egy fára” (MTörv 21-22). Ezt tudva meglehetősen zavaró, hogy az Apostolok cselekedetei 10.39 versének latin, görög, angol és német nyelvű szövege szerint Jézust „felakasztották a fára”, magyar fordításokban viszont (katolikus, református és Karoli-féle) „keresztre feszítették”; a 13.29 vers szerint pedig minden fordításban „levették a fáról”, kivéve a *katolikus* Bibliát, amelyben „levették a keresztfáról”.
- ³⁶ „Tibériusz császár uralkodásának 15. évében” (Lk 3.1), vagyis 29-ben, Lukács a szövege 6-ban született, 24. évében levő ifjúról elég bátran írta le, hogy „Föjlépésekor

- Jézus mintegy harmincéves volt” (Lk 3.23).
- ³⁷ A szerző kiindulási elve, hogy mind a Holt-tengeri tekercsokat, mind a bibliai könyveket peser-technikával írták, azaz kettős értelmű kódolt szövegeket tartalmaznak, amelyek hagyományos olvasata a vallásos hívők igényeit elégíti ki, mélyebb értelmüket viszont más forrásokból ismert történelmi tények összevetésével, megfelelő szakismeretek birtokában kell kihámozni. Elképzelését a bibliai szövegek új értelmezésére alapozza, például: „Akiknek van füle a hallásra, hallja meg!” – mondta Jézus tanítványainak; értetlenkedő kérdésekre pedig a már idézett választ adta: „Megkaptátok az Isten országa titkát, a kívülről azonban mindent példabeszédben kapnak, hogy nézzenek, de ne lássanak, halljanak, de ne értsenek, nehogy megtérjenek, s bocsánatot nyerjenek.” (Mk. 4.9, illetve Mk 4.11-12)
- ³⁸ Mária minden bizonnyal gyermektelen özvegy volt, mint akkoriban a független, némi vagyonnal is rendelkező „szabad” nők általában. Megkülönböztető „Magdolna” (= Magdaléna) melléknevét feltehetően azért kapta, mert a közeli Magdala nevű faluból származott (vö. „názáreti” Jézus). Nyilván elég jómódú volt, hogy támogatni tudta Jézust és a nincstelen tanítványokat
- ³⁹ Thiering ezt azzal magyarázza, hogy az esszénusok Qumránban „leképezték” Jeruzsálemet, kijelölve a városon belül többek között a templom és a Golgota jelképes helyét is, amelyek itt csak 100 méterre, míg Jeruzsálemben 1,5 kilométerre voltak egymástól. Így lesz érthetővé, hogy [a Jézus keresztiére tűzött] „feliratot sokan olvasták a zsidók közül, mert az a hely, ahol fölfeszítették Jézust, közel volt a városhoz, héberül, latinul és görögül volt írva” (Jn 19,20).
- ⁴⁰ A fejkultusz az Ószövetségbe is beszivárgott. Néhány példa: Sámuel úgy keni fel Sault Izrael első királyává, hogy olajat önt a fejére (1Sám 10.1); Dávid megöli Góliátot, levágja fejét és csak azt viszi magával (1Sám 17.51,54); Judit levágja Holofernesz fejét és magával viszi (Judit könyve: Jud 13.6-8); Salome és Heródiás lemond Heródes fél királyságáról Keresztelő János fejéért (Máté evangéliuma: Mt 14.6-11); stb.
- ⁴¹ Ezt a feltételezést erősen alátámasztja a rabbinikus irodalom, amelyben Jézust egyiptomi mágiával és varázslással vádolják, aki „nyilvánosan égeti el táplálékát,” azaz titkos tudást árult el tisztátalanoknak – vagyis nem beavatottaknak –, de királyi, illetve fáraói származását senki sem vonta kétségbe. A továbbiakból kiderül, hogy a rabbik halálra ítélték, majd megkövezték és holttestét felakasztották (Laidler i.m., 202-217. oldal).
- ⁴² Laidler *A torinói lepel* című könyvében (General Press, Budapest, 2002) meggyőzően bizonyítja, hogy a Templomosok – az araboktól eltanult kezdetleges technikával – *fényképet* készítettek Baphometről, azzal a nyilvánvaló céllal, hogy ha megsemmisülnek, legyen bizonyítékuk egykori létezésére: ez a *torinói lepel*. Ennél azonban sokkal többet is bebizonyít (mai) fényképfelvételekkel, tesztkísérletekkel és számítógépes szimulációval kimutatja, hogy bár a leplen látható törzs egy keresztre feszített emberé, a test és a fej *nem ugyanazon személyhez tartozik!* Következtetése: a leplen Jézus bebalzsamozott fejének *fényképe* látható. A fejet aztán a Templomosok még idejében Skóciába, Sir William Sinclair templomos nagymesterhez menekítették. — Ha ez igaz, akkor megválaszolatlan a kérdés, hogy a fejet eddig miért nem ásták ki, vagy legalább miért nem kísérelték meg kimutatni korszerű módszerekkel?
- ⁴³ A kifejezést a katekizmus meghatározása (KEK 2122) ihlette: „A kiszolgáltatott az

illetékes hatóságtól *megszabott adományokon* kívül a szentségek kiszolgáltatásáért semmit ne kérjen... Az illetékes hatóság állapítja meg e »*fölajánlások*« mértékét annak az elvnek megfelelően, hogy a keresztény népnek hozzá kell járulnia az Egyház szolgáinak fenntartásához. »Mélto a *munkás* a maga bérére« (Mt 10.10).» — Az „illetékes hatóság” megfelelkezni látszik Jézus intéséről: „A betegetek gyógyításátok meg, a halottakat támasszátok fel, a leprásokat tisztítsátok meg, a gonosz lelkeket űzzétek ki! *Ingyen kaptátok, ingyen is adjátok!*» (Mt 10.8). Szent Pál még emlékezett rá: „ingyen hirdettem köztetek az Isten evangéliumát» (2Kor 11.7) és „senki kenyerét ingyen nem ettük, hanem keserves fáradsággal, éjjel-nappal megdolgoztunk érte» (2Tessz 3.8).

- ⁴⁴ A csodatevő hatalmat Jézus a tanítványainak is megígérte ekképpen: „Bizony mondom nektek, ha csak akkora hitetek lesz is, mint a mustármag, s azt mondjátok ennek a hegynek itt: Menj innét oda! - odamegy, s nem lesz nektek semmi sem lehetetlen.» (Mt 17.20) Mármost két eset van: (1) A tanítványoknak és eddigi jogutódjaiknak – elsősorban a római pápáknak – annyi hitük sem volt, mint egy mustármag; vagy (2) Jézus tévedett, a csodatevő hatalom másra nem átruházható – netán nem is létezett.
- ⁴⁵ Űrfelvételek igazolják, hogy azon a vidéken a felhővillám gyakori jelenség, ritkán öl, de a vele együtt járó hő és fényhatás súlyos idegrendszeri károsodást okozhat. Az ilyen rohamok jellegzetes kísérő tünete audiovizuális látomás – ami átlője számára valóságnak tűnik, de nehezen tudja elmesélni, mert ezekhez rendszerint nem kapcsolódik verbális tartalom –, valamint megtérés, illetve megvakulás, amely utóbbi néhány nap múlva magától elmúlik. Ugyancsak temporálisan labilis személyiségére utal íráskényszere (hipergráfia), valamint leveleinek stílusa: önállóuló szavak, kusza, egybefolyó mondatzerkesztés, gyakori ismétlések, áttekinthetetlenül hosszú mondatok, elkalandozás a témától. (Vö. SZENDI 22.-29. oldal.)
- ⁴⁶ Az Újszövetség szerint Jézus mennybemenetele után az apostolok sorshúzással maguk közé választották Mátyás apostolt tizenkettediknek (ApCsel 1.20-26). Az Egyház viszont máig 12 apostolról beszél, valaki tehát kiszorult a sorból, de hogy ki, sohasem fogjuk megtudni, mert ugyan kitől lehetne megkérdezni? Tény, hogy a 2. századtól kezdve Szent Pál egyenrangú tiszteletben részesül Szent Péterrel, kivéve a pápaságot, de ez már másik történet.
- ⁴⁷ Fizikatörténeti tény például, hogy a gőzgépet már Héron feltalálta (i.e. 1. század!), de a kutjának sem kellett, mert a rabszolgamunka sokkal olcsóbb volt.
- ⁴⁸ A játékelmélet szerint a partnerkapcsolatok alapvetően kétféle stratégiára épülhetnek. Az úgynevezett „nulla összegű játék” győzteseket és veszteseket eredményez: az egyik fél azt nyeri meg, amit a másik elveszített, – ez hosszú távon ellenségeskedéshez (és háborúkhöz) vezet. A „nem nulla összegű játékra” az önmérséklet jellemző: mindkét fél vállal bizonyos hátrányokat, cserében az együttműködéssel elért sikerből származó kölcsönös előnyökhöz, – így hosszú távon mindkét fél nyereséghez jut.
- ⁴⁹ Az akarat szabadsága nem azonos a cselekvés szabadságával. A szabad akarat fogalma, létezése, illetve lehetetlensége évezredek filozófiai vitatémája, nem kívánnék ebben elmélyedni; ehelyett csak arra utalok, hogy bármiféle erkölcsi rend létezésének nélkülözhetetlen feltétele a szabad akarat létezése.
- ⁵⁰ Mai ismereteink szerint az ember szellemi tevékenysége agyműködésének eredménye.

A modern neurobiológia kimutatta, hogy agyunk idegsejtjei, a neuronok között lehetséges kapcsolatok (szinapszisok) és az információtároló (emlékező) elemek születésünk pillanatában adóttak. Számuk azonban olyan óriási, hogy életünkben csak töredéküket (3-5 %) tudjuk kihasználni, ezért személyiségünk nem teljesen determinált: neveltetésünkől, tanulmányainktól, körülményeinktől és választásainktól függ, hogy a „készletből” mennyit aktiválunk, milyen emberré leszünk.

⁵¹ „Isten szabad választása nem a tettektől, hanem meghívó akaratától függ ... Azon könyörülök, akin könyörülök, annak irgalmazok, akinek irgalmazok.” (Róm 9.11-15). „Isten nem vetette el népét, amelyet előre kiválasztott. ... S ha kegyelem alapján, akkor nem tettek fejében, különben a kegyelem már nem volna kegyelem.” (Róm 11.2-6) .

⁵² A legújabb neuropszichológiai kutatások szerint agyunk öröklött genomunk, valamint a testünkben élő mikrobák (gombák, baktériumok, vírusok) alapvető befolyása alatt áll, viselkedésünk mégsem fátumszerűen determinált, mert génjeink a családi és társadalmi környezet hatásaival együttesen fejtik ki hatásukat. Bár agyunk alapvetően az evolúciós célok elérésére törekvő pragmatikus gépezet, de tudattal és erkölccsel is rendelkezik, és ezen két fegyver birtokában tudatosan legyőzhetjük tudatalatti késztetéseinket. – ha akarjuk; de sokszor inkább utólagos igazolásokat gyártunk cselekedeteinkhez..(Vö. például BOLDOGKÖI, 51-64. és 81-88. oldal.)

⁵³ Józán éssen azt a képességünket értem, hogy alkalmazzuk az evolúció során agyunkba vésődött *hasznos* gondolkodásmintákat. Például hogyan lehet kicselezni a túlerőben levő ellenséget, vagy elrejtőzni előle, ha utolért; hogyan lehet rábeszélni másokat, hogy együttműködjenek és együtt élni velük anélkül, hogy agyonvernénk őket. Persze, bármilyen racionálisan vagy logikusan gondolkodunk is, hibás következtetésre jutunk, ha helytelen feltételezésekből indulunk ki, ezért ezeket nagyon pontosan kell megfogalmaznunk. (Lásd az 1. jegyzetet is.)

⁵⁴ A problémák napjainkban is aktuálisak és megoldatlanok, ezt bizonyítja Margaret A. Farly: *Just love. A framework for christian sexual ethics* (~ Csak szeretet. A keresztény szexuális etika áttekintése <angol>; New York, Continuum, 2006). című könyve, amelyben az Egyház hivatalos erkölcszociológiájától élesen eltérő nézeteket fejteget. A kibontakozó viták hullámai – a szerző (a Yale egyetem nyugalmazott etika-professzora) ismertsége és nagy tekintélye következtében – olyan magasra csaptak, hogy a Hittani Kongregáció hat év után szükségesnek tartotta kiadni egy cáfoló és egyben elítélő *Feljegyzést*. A kemény elutasítás indoka: „Farly nővér könyvében a Tanítóhivatal biztos tanítását egyrészt figyelmen kívül hagyja, másrészt esetenként ugyanúgy kezeli, mint egy lehetséges véleményt a sok közül.” Hát igen. Szomorú, ha egy báránka megtéved, de az végképp tűrhetetlen, ha kétségbe vonja a *tan* megváltoztathatatlan igazságát és egyetlenségét. (Lásd http://press.catholica.va/news_services/bulletin/news/29292.php?index=29292&lang=en)

⁵⁵ A számozás azért csúszott feljebb, mert kihagyták a bálványimádást tiltó 2. parancsot, emiatt – megtartandó a kabbalisztikus tízes számot – félbe kellett vágni az eredeti tizediket: „Ne kívánd **el** embertársad házát, ne kívánd **el** embertársad feleségét, sem szolgáját, sem szolgálólányát, sem szarvasmarháját, sem szamarát, sem más egyebet, ami az övé” (Kiv 20.17). A legújabb Katekizmusban: 9. Ne kívánd felebarátod fele-

ségét. 10. Ne kívánd javait.

- ⁵⁶ Ha az anyát a szülés folyamán közvetlen életveszély fenyegeti, ennek elhárítására egyházi felfogás szerint is megengedett minden szükséges orvosi beavatkozás, akkor is, ha valószínűen a magzat elpusztulását eredményezi. Akinak lelke ez esetben hova is jut?
- ⁵⁷ Hála a korszerű biológiaoktatásnak, ma már minden 14 éven felüli ember tudja, hogy az egészséges férfiak testében állandóan termelődnek a spermiumok, amelyek termékenyítőképes állapotban egy belső elválasztású mirigyben, a prosztatában tárolódnak. Mármost nyilvánvaló, hogy ha egy zárt, véges tartályt folyamatosan töltünk, akkor előbb-utóbb megtelik. A férfiak esetében a prosztata fel- majd túltöltöttsége meglehetősen kínzó érzés és – mivel lelki életünket hormonjaink befolyásolják – óhatatlanul „parázna” gondolatokat eredményez. Szerencsére a természet beépített egy automatikus védelmi mechanizmust, amely minden külső hatás nélkül is megakadályozza, hogy a hólyagocska szétpukkadjon: a spontán magömlés, orvosi szaknyelven *pollutio nocturna* (éjszakai tisztátalanság <latin>) a prosztata telítődése esetén rendszerint alvás közben megy végbe azoknál a biológiailag érett (~ 15-50 év közötti) egészséges férfiaknál, akik tudatos nemi megtartóztatásban élnek.
- ⁵⁸ Az uralkodó kultúrtörténeti felfogás szerint – a horda-korszakot jellemző promiszkuitás (mindenki mindenkivel) után – a legőszibb együttélési forma két (esetleg több) különböző anyasági csoporthoz tartozó nemzetség között jött létre, amikor az egyik nemzetség minden férfi „házastársa” volt a másik nemzetség minden nőjének, méghozzá úgy, hogy a férfiak költöztek át a nők nemzetségébe. Feltehető, hogy az ilyen együttélésben kibontakozó féltékenységi versengés csillapítására jött létre a későbbiekben az úgynevezett páros család, ami egy férfi és egy nő tartósabb kapcsolatát jelentette a nemzetségen belül. (Vö. Pais István: *Bibliai érdekességek, történetek, aforizmák*, Szerzői kiadás, Budapest, 1992, 286. oldal).
- ⁵⁹ Rádásul a befejező mondatot sem szokták idézni: „A tanítványok megjegyezték: »Ha így áll a dolog a férj és feleség között, nem érdemes megházasodni.«” (Mt 19.10.) Az idézett szöveget Márk evangéliumában is megtaláljuk kicsit más fogalmazásban (Mk 10.9-12), de feltűnő, hogy Lukács nem tud erről az eseményről, János evangéliuma pedig egyáltalán nem foglalkozik házassági kérdésekkel.
- ⁶⁰ Szent Pál 1. levele a korintusiakhoz: 1Kor 7.10-11, illetve 1Kor 7.15. — Fontosnak tartom megjegyezni, hogy a levél megírásának idejében Pál még nem szakított a parázia gondolatával: „Az idő rövid; most már az van hátra, hogy akiknek feleségük van, olyanok legyenek, mintha nem volna, ... s aki felhasználja a világ dolgait, mintha nem élné velük, mert ez a világ elmúlik”. (1Kor 7.29-31.) Később megváltoztatta ezt az álláspontját, egyszersmind vélhetően a házasságra vonatkozót is.
- ⁶¹ Jelenlegi biológiai ismereteink szerint a tüszőrepedés két menstruáció között többé-kevésbé éppen félidőben következik be, ezután az érett pete még körülbelül 24 órán át fogamzásképes; a méhbe jutott spermiumok pedig legfeljebb 72 órán át képesek megtermékenyítésre. A Knaus-Ogino-féle természetes fogamzásgátlás lényege, hogy a párok a peteérés előtt 3, utána 1 napig tartózkodnak egymástól. Nyilvánvaló azonban, hogy a fogamzás a többi, természetlennek minősített napon sincs kizárva, nemcsak azért, mert a megadott időpontokat és időtartamokat nem lehet pontosan meghatározni, hanem azért sem, mert a női szervezet nem gép és spontán peteérés

- bármikor bekövetkezhet, akár például egy erősebb szexuális inger hatására is.
- ⁶² A Zsinat befejezése után létrehozott 68 tagú bizottság 64:4 arányban az orális (tabletás) szabályozás megengedése mellett foglalt állást, Jean Villot bíboros államtitkár azonban egyszerűen meghamisította a határozat szövegét és félrevezette a pápát. Ha meggondoljuk, hogy a körlevél megjelenésének idejében a Vatikán részvénytulajdonosa volt az Istituto Farmacologico Sereno gyógyszergyárnak, ahol a Luteolas nevű fogamzásgátló tablettát gyártották, ez a negatív kampány igazán nem volt szép az államtitkár úrtól.
- ⁶³ De akiknek anyagi lehetőségei megengedik, érvénytelenítési kérelemmel fordulhatnak a Szentszék illetékes bizottságához. A házasság kezdettől érvénytelen: ha kilépett (felmentés nélküli) egyházi személy előtt kötötték; ha a felek előre megállapodtak, hogy nem lesz gyerekük; ha erőszak hatására jött létre; ha nem „hálták el”, vagyis nem jött létre szexuális kapcsolat a házastársak között. Újabban vatikáni körökből mind gyakrabban hallatszanak olyan kijelentések, miszerint a felmentési gyakorlat túlságosan megengedő. — Lásd az 60. jegyzetet is.
- ⁶⁴ A Trentói zsinat 24. ülésszaka részletesen foglalkozott a kérdéssel és a következő megállapításra jutott: „Ha valaki azt mondja, hogy az egyházi rendet felvett személyek vagy akik szabályszerű ünnepélyes szüzességi fogadalmat tettek, házasságot köthetnek, vagy a korábban megkötött házasságuk érvényben marad, és ez nincs elmentetben az egyházi törvénnyel vagy a fogadalmukkal...legyen kiátkozva!” (HD 1809).
- ⁶⁵ Tulajdonképpen nincs érdemi különbség a különböző keresztény egyházak erkölcsi felfogása között, de a „valláserkölcs” harcos képviselője csak az Egyház, pontosabban a Vatikán. Ezért a továbbiakban csak a katolikus erkölcsi felfogással foglalkozom.
- ⁶⁶ Kissé zavaró, hogy Jahve, Isten, illetve Allah örök törvényei nincsenek teljes összhangban, s emiatt a rájuk visszavezetett, kölcsönösen egymás felett álló, örökérvényű és változatlan zsidó, keresztény, illetve muszlim erkölcsi tanítás egymással több ponton összeegyeztethetetlen. Ennek ellenére a teológia viszonya a nem-keresztény vallásokhoz tömören így foglalható össze: mi *tudjuk*, hogy ismerjük Istent és ebben tökéletesen igazunk van, ti azt *hiszitek*, hogy ismeritek Istent és ebben tökéletesen tévedtek.
- ⁶⁷ A paleoantropológia mai állása szerint mintegy 2,5 millió évvel ezelőtt jelentek meg a földön a mai értelemben embernek tekinthető faj, a Homo erectus első egyedei.
- ⁶⁸ Az Ószövetség a csoporterkölcs foglalatát, a másság elítélése és kiirtásának igazolása. Ez önmagában nem szokatlan, hiszen ehhez nagyon hasonló erkölcsi felfogást képvisel számos ókori mű – például az Iliász, az izlandi mondák, a maják templomfeliratai –, csakhogy ezeket senki sem akarja ránk erőltetni erkölcsi példaképként.
- ⁶⁹ Lásd Kiv 32.1-35. Pontosabban az a helyzet, hogy Jahve az első Tízparancsolatot (Kiv 20.2-17) és mintegy 350 egyéb rendelkezését (Kiv 21.1- 31.18) – többek között a frigysátor és a frigyláda méreteit és anyagát, illetve Áron papi öltözkékét előírókat – már előzőleg közölte Mózeszel; így nem tudhatjuk, mi volt írva az összetört kőtáblákra.
- ⁷⁰ A második változat (Kiv 34.14-26) – 3 parancs kivételével – köszönőviszonyban sincs az elsővel, a harmadik viszont (MTörv 5.6-21) ezzel lényegében azonos.

- ⁷¹ Az ókori népek általában vallási köntösbe öltöztették erkölcsi parancsaikat. Az egyiptomiak erkölcsiségét meghatározó 7 erényt és 42 intést Maatnak, a Koszmikus Rend istennőjének tulajdonították. Hammurápi (i.e. 1792 – 1750) törvényeit a mintegy 30 000 cserépből álló ninivei könyvtárból ismerjük, ezeket Samas, a napisten hitelesítette; így lehetett ugyanis legkönnyebben rászorítani betartásukra az ellenérdekelt, zabolátlan tömegeket. A bibliai parancsolatokat ezek töredékes kivonatának lehet tekinteni.
- ⁷² A *Szent Hagymány* az első századokból ránk maradt *szóbeli* tanítások összessége, amelynek kialakulására döntő befolyást gyakoroltak a korai egyházatyák írásai is. Hitelessége súlyos hitviták forrása volt; a protestánsok máig nem fogadják el.
- ⁷³ Az erkölcsi lelkiismeret az értelem ítélete cselekedeteink fölött; legrejtettebb szentélyünk, ahol egyedül vagyunk Istennel, akinek szava visszhangzik bennünk. (Vö. KEK 1795-1796) — A lelkiismeret lehet *biztos* vagy *kétes*, illetve *helyes* vagy *téves*. Kétes lelkiismerettel cselekedni bűn: ha valaki nem biztos a dolgában, akkor is bűnt követ el, ha helyesen cselekszik, és fordítva: aki biztos abban, hogy jót tesz, akkor sem vétkezik, ha kárt okoz. (Valószínűleg innen ered a mondás, hogy a pokolba vezető út jó szándékokkal van kikövezve.)
- ⁷⁴ A kommunista társadalmi rendszerek megbocsáthatatlan bűne, hogy ráerőszakolták a társadalomra a párt- és hatalmi érdekek diktálta „igazságokat”, miközben a közvagyonot a „csókosok” magánvagyonaként kezelték. Az utódrendszerek a katasztrofális társadalmi állapotokat csak a humanista erkölcs következetes terjesztésével tudnák normalizálni – sajnos, erre ez ideig nem láttunk példát
- ⁷⁵ Első képviselőjének Francesco Petrárcát (1304–1374) szokás tekinteni, aki az embert gondolkodásra és önálló döntésre képes, racionalis és érző lénynek jellemezte, s ezzel szembekeült a vallásfilozófiával, amely szerint csak a lélek az egyetlen és minden felett álló valóság.
- ⁷⁶ Bár a kábítószerek rendszerint káros függőséget okoznak, sajnos, sokan vannak, akik úgy érzik, hogy az általuk nyert élvezet megéri: a „carpe diem” (<latin>, vö. „minden napnak leszakaszd virágát”) és a hedonista felfogás is okoz testi-lelki örömeket, kinek-kinek különböző módon és mértékben! Igaz, hogy ezzel megrövidítik életüket, de nagyobb lehet az élvezet is „valamit valamiért”, és ilyen módon akarnak kiemelkedni a szürke hétköznapi világából. Ám a tapasztalatok szerint az ilyen önpusztító önszeretet szellemi leépüléshez vezet, nem egyeztethető össze a 2. normával.
- ⁷⁷ A nem nagyon reklámozott vallástalan karitatív mozgalmak mellett, méltánytalan volna nem elismerni a keresztény emberek és szervezetek karitatív tevékenységét, amelyet a szegények, az elesettek és a kiszolgáltatottak földi életének megjobbításáért végeznek. Ez még akkor is tiszteletet érdemel, ha tudjuk, hogy az „aktivisták” – néhány kivételes elhivatottságú személytől eltekintve – túlvilági jópontokért dolgoznak, igazolandó istenszeretetüket. Végso soron mindegy: ha embertársaikat csak Istenen keresztül képesek szeretni, hát szeressék úgy.
- ⁷⁸ Közösséghez kötöttségünk nincs ellentmondásban azzal, hogy időnként szükségünk van magányra, önvizsgálat és feltöltekezés céljából, vagy egyszerűen csak kikapcsolódásképpen. Nem a magány, hanem az elszigeteltség erkölcsromboló; a visszaállíthatatlan emberi kapcsolatok kényszerű hiánya akár örületbe is kergethet.

- ⁷⁹ A homoszexuálisok emberi jogai és erkölcsi kötelességei természetesen azonosak a heteroszexuálisokéival, együttélésüket mégsem nevezhetjük családnak, mert nem teljesíti az életnek az evolúció által kitűzött – s ezért megmászíthatatlan – célját: nem adja tovább az *életet*. De együttélési szándékukat tudomásul vesszük.
- ⁸⁰ Örizzük meg a túlzásoktól, nehogy szeretetünkkel gúzsba kössük a szeretett lényt és megfosszuk attól az örömtől, hogy szabadon viszonyszerethet bennünket! Ha kizárólagosan magunkhoz akarjuk láncolni minden gondolatát és cselekedetét, elviselhetetlen teherré leszünk számára. A féltékeny szeretet szinte tárgyá alázza a másikat és megkeseríti érzéseit.
- ⁸¹ Erkölcsi tesztvizsgák kedvenc feladata: Három kisgyerek felkapaszkodik egy erdei kisvasút elhagyott kocsjára, miután meggondolatlanul kiengedték a féket. Következmény: a pálya végén halálos sebességű ütközés. A gyerekek megmenekülnének, ha a kocszi elütné az éppen síneken sétáló idősebb erdőkerülőt. Ön tisztában van a helyzettel, és elárthatná őt a kocszi elől. Megtenné?
- ⁸² „Mivel hallgattál az asszony szavára és ettől a fáról, jöllehet megtiltottam, hogy egyél róla, a föld átkozott lesz miattad. Fáradsággal szerzed meg rajta táplálékodat étled minden napján. Töviset és bojtortjánt terem számodra. ... Arcod veritékével eszed kenyeredet, amíg vissza nem térsz a földbe” (Ter3.17-19), illetve „[a keresztenyek] arra kaptak meghívást, hogy folytassák a teremtés művét {?} egymással és egymásért... A munka tehát *kötelesség*... az ember a munka *büntetését*... Jézussal együtt viselve ... együttműködik az ő megváltó művében.” (KEK 2427)
- ⁸³ Van Jézusnak egy példabeszéde a talentumokról, amelyet gyerekkoromban nagyon nem szerettem, mert igazságtalannak tartottam. Úgy szól, hogy egy gazdag ember elutazása előtt 10-5-1 talentumot oszt szét három szolgájának megőrzésre; amikor pedig visszatér, számon kéri rajtuk. (1 attikai talentum anno 26,22 kg ezüsstel volt egyenértékű, mai értéke ~1 000 000 € volna.) Kettő közülük jól sáfárkodott, mert megduplázta a rábízott összeget; a harmadik azonban gondosan eldugta és őrizte, majd változatlanul visszaadta, amiért a gazda keményen megbüntette és kidobta őt (Mt.25,14-30). — Ma már értem: a talentum képességeinket példázza, amelyeket kötelességünk kamatoztatni — mások javára is!
- ⁸⁴ (Csak zárójelben jegyzem meg, hogy az evolúció és konkrétan az élet, mint olyan (akár erkölcsös, akár erkölcstelen), ellentmondásban van a termodinamika 2. főtörvényével, amely kimondja, hogy minden hőcserén alapuló fizikai folyamat entrópia növekedéssel jár. Hétköznapi nyelven: nem lehetséges olyan gépet alkotni, amely a befektetett energiát teljes egészében hasznos munkává alakítja, mindig van hővesztés; vagy más szóval 100%-os hatásfok nem létezik. Az élet ugyan szervezett rendezettséget hoz létre, vagyis lokálisan csökkenti az entrópiát, egyidejűleg azonban a környezet entrópiája nagyobb mértékben nő, vagyis az Univerzumban a rendezetlenség állandóan növekszik. Következésképpen az evolúció halálra van ítélve.)
- ⁸⁵ Például a fűrészes sügér életteret ad a parazitákától őt megszabadító tisztogató-halnak; az eljött vadat egyedül hazacipelni képtelen sikeres vadász megosztózik segítő társaival, otthon pedig a kováccsal, akitől vadászfegyvereket kap cserébe stb.
- ⁸⁶ Meglepő „erkölcsi” példát láthatunk a vérszívó denevéreknek a nagyobb állatok vérével táplálkozó egyik fajánál (Desmodus rotundus). Ennek egyedei csak 24 órá-

nyi tartalékot képesek tárolni, ha ennél hosszabb ideig nem jutnak újabb vérhez, elpusztulnak. Kialakult ökölszabályuk ezért úgy működik, hogy a sikeres vadász átadja a napi szükséglete felett szerzett zsákmányt sikertelen társának, miáltal megmenti az éhhaláltól, egyszersmind kockáztatja, hogy éhen hal, ha a következő nap ő lesz sikertelen és nem kap segítséget. — Az is közismert, hogy az állatanyák milyen önfeláldozóan táplálják és óvják kicsinyeiket, akár saját egészségük vagy életük veszélyeztetésével is.

- ⁸⁷ Pusztán a többségi elfogadottság nem bizonyítja egy állítás igazságát, hiszen a többségi vélemény is lehet téves vagy manipulált. Van erre egy csípős közmondás: *Százmilliárd légy nem tévedhet, együnk fekéliát.*
- ⁸⁸ Akinek lelkét inkább a vallásosság nyugtatja meg, ateistaként felhívnám a figyelmét a református vallásra. Ez a teológia ugyanis nem alkot dogmákat, csak kijelenti, hogy vannak józan ésszel felfoghatatlan – netán annak ellentmondó – hitigazságok, amelyekre hinnie kell annak, aki *keresztyénnek* tartja magát, cselekedeteiért pedig mindenki maga felelős Isten előtt. Eszerint ha valaki Isten kegyelméből *hísz* abban, hogy Jézus Krisztus megváltotta bűneitől, máris *megigazult* és mindörökké meg is marad ebben az állapotban. — A katolikus felfogás ezzel merőben ellentétes: „Ha valaki azt állítja, hogy a bűnös pusztán hite által megigazul, ... [s ehhez] egyáltalán nem kell akaratlagosan előkészülnie és hozzájárulnia, legyen kiátkozva” (HD 1559). Vagyis az Isten ajándékként elnyert kegyelem révén a hívő csak *képessé válik rá*, hogy higgyen és üdvös jócselekedetei révén bejusson a mennyországba. Nincs azonban garanciája az üdvösségre, mert ha halálos bűnt követ el, elveszíti kegyelmi állapotát. (Gyónással ugyan visszaszerezheti, csakohy ehhez is Isten előzetes kegyelme szükséges.)
- ⁸⁹ A vallásos hit csodálatos érzés, különösen vigasztaló azok számára, akik valamilyen csapást vagy szenvedést kénytelenek elviselni, vagy fogyatékkal élnek, ha balsorsukat Isten rájuk mért próbatételének tudják felfogni, amiért a túlvilági örök boldogságban kapnak majd kárpótlást. — Viszont sunyi képmutatás a *Pascal téjje* néven elhíresült mondas: „Ha hiszel Istenben és kiderül, hogy tévedtél, nem vesztettél semmit, de ha nem hiszel Istenben és kiderül, hogy tévedtél, pokolra jutsz.” Ez a gondolat ugyanis erősen félrevezető: 1) Nem tudhatjuk, melyik az „igazi” isten és ha rosszul választunk, az igazi mégiscsak pokolra küldhet. 2) Mivel Isten mindentudó, tudja, hogy üzleti alapú álhitről van szó, aligha fog érte örök jutalomban részesíteni. 3) Isten evilági engedelmességet is követel és kötelezettségeket ró híveire, akik hiábavalóságokra fecsért életüket veszítik, ha tévedtek. 4) Fennáll még a többször említett teológiai nehézség is: a hithez Isten *előzetes* kegyelmére van szükségünk, amit ő szuverén döntéséről függően vagy megad vagy nem.
- ⁹⁰ „Ha valaki azt mondja, hogy az egyetlen és igaz Istent, Urunkat és teremtőnket a természetes emberi ész világánál nem lehet biztosan felismerni mindabból, amit létrehozott, legyen kiátkozva” (HD3026)
- ⁹¹ Tennessee állam Dayton városában még az 1925-ben lefolytatott nevezetes „majomperben” 100 § büntetésre ítélték egy középiskolai tanárt, mert biológiaórán az evolúcióelméletet tanította.
- ⁹² A teológusok nem gondolták meg, hogy ezzel milyen terhet róttak Istenükre! Stanislaw Lem *Az emberiség egy perce* című könyvében (Európa Kiadó, Budapest,

1988) bizzarr statisztikákat elemez, többek között a szexuális szokásokkal kapcsolatban is (143. oldal). Ide vágó adatait erősen lefelé korrigálva, kiindulhatunk abból, hogy a ma élő mintegy 7 milliárd főnyi emberiségnek legalább 40%-a, vagyis 1,4 milliárd pár heteroszexuálisan aktív. Heti átlagosan 2,3 alkalmat feltételezve ez napi 460 millió, másodpercenként 5300 aktust jelent (szanaszét a földgolyón). Ráadásul, – ha elfogadjuk, hogy a fogamzási átlag 2% –, az Úrnak a folyamatos figyelés mellett még másodpercenként legalább 100 lelket is meg kell teremtenie!

⁹³ A modellek analógiákra épülnek, amelyek azáltal segítik a megértést, hogy felhívják a figyelmet két jelenség hasonlóságára. Aquinói Tamás szerint például alapvető *létanalógia* áll fenn Isten és a teremtet világ között: a teremtet világ Istenéhez hasonló működéséből Isten létezésére következtethetünk. De érdekes analógiát vehetünk észre a mikrovilágban tapasztalható *dualitás* és azon keresztény tanítás között, hogy Jézus Krisztus egyszerre birtokolt két – isteni és emberi – természetet; igaz, az újabb teológia megelégszik azzal, hogy csak egyszerre *viselkedik* Istenként és emberként. Az is figyelemre méltó, hogy szinte minden vallásban kitüntetett szerepe van a 3 számnak – istenháromság, Szentháromság –, ha megfontoljuk, hogy mai fizikai világgépünk szerint az anyagi világ három alapvető építőeleme (proton, neutron, elektron) 3-3 kvarkból épül fel!

⁹⁴ Leendő híveiket életpéldájukkal akarják meggyőzni arról, hogy csak körükben élhetnek vallásuk hiteles tanításai szerint – legtöbbször különféle megterhelő szabályok (például az alkoholfogyasztás, a dohányzás és a világi zene hallgatásának tilalma, nők számára hosszú szoknya, férfiaknak nyakkendő és szakállviselés előírása) és viselkedési normák (például a homoszexualitás és az abortusz szigorú tilalma) szerint. Legtöbben támogatják Izrael modern nemzetét, mint a világévi események legfontosabb résztvevőjét is.

⁹⁵ Az elnevezés a *sciens* (= „a tudó”, „aki tud” <latin>) és a *logion* (≈ „a tudás” <görög>) szóból ered, szó szerinti értelme: *tudni, hogyan kell tudni*.

⁹⁶ Érdemes megfigyelni, hogy hívő tudósok mind gyakrabban támogatják meg a teológusokat a tudományok legújabb eredményeire alapozott érvekkel. Kísérleti tény például, hogy egy elektron akkor is „érzékeli” valamilyen módon az eredetileg vele „összefon” párját, ha az annyira eltávolodik tőle, hogy csak a fényénél nagyobb sebességgel cserélhetnének információt. A jelenleg elfogadott racionális magyarázat meghaladja a könyv kereteit (lásd például Brain Cox – Jeff Forshaw: *A kvantum világgéjtem*; Akkord, Budapest, 2013), egy hívő kvantumfizikus viszont azt állítja, hogy ez a „távolhatás” anyagi világunkon kívül, egy transzcendens világban jön létre. (ZE 130703)

⁹⁷ Vagyis nem arról van szó, hogy az egyszer igaznak elfogadott törvények később hamisnak bizonyulnak, hanem arról, hogy megváltozik az értelmezési tartományuk: azon jelenségek és/vagy feltételek köre, amelyekre, illetve amelyekben belül érvényesek maradnak. Jó példa erre a gravitációelmélet fejlődése. Newton gravitációs törvényeit közel 300 éven át abszolút igaznak és pontosnak tartották, mígnem Einstein általános relativitáselméletéből kiderült, hogy csak addig érvényesek, amíg a megfigyelt tárgyak sebessége sokkal kisebb a fénysebességnél. A legújabb csillagászati felfedezések valószínűsítik gravitációs hullámok létezését és ennek alapján várható a gravitáció kvantumelméletének megalkotása, ami feltehetően korlátozni, illetve mó-

dosítani fogja a relativitáselmélet érvényességi körét.

- ⁹⁸ A „jó” tudományos elméletnek három követelményt kell kielégítenie: (1) le kell írnia a mérési eredmények közötti összefüggéseket, (2) javaslatokat és előrejelzéseket kell tennie megfigyelésük módjaira és a további kutatások irányára, valamint (3) magyarázatot kell adnia a vizsgált folyamatokra. Nem nehéz belátni, hogy a teremtés teológiai magyarázata nem felel meg a „jó” elméletre érvényes kritériumoknak: a Teremtő feltételezése – mivel maga is magyarázatra szorul – éppenséggel bonyolítja világgépünket. Ugyanis a teremtés kísérleti igazolására nincs lehetőségünk; az „Isten teremtette a világot” kijelentés pedig nyitva hagy egy sereg további kérdést, többek között hogy mi volt a teremtés célja és pontosan hogyan is zajlott le, vagy miért éppen olyan a világ, amilyen.
- ⁹⁹ Minden kémiai elemnek jellegzetes, színes vonalakból álló színekpe van, ezért egy objektum elektromágneses sugárzásának elemzésével meg lehet állapítani, hogy milyen elemekből áll. Ha a fényforrás mozog a megfigyelőhöz képest, akkor az egész vonalsorozat *eltolódik* a nyugvó fényforráséhoz képest, mégpedig ha közeledik, akkor a színek ibolya, ha távolodik, akkor vörös színű széle felé, miközben szerkezete, vagyis a vonalak egymáshoz viszonyított helyzete nem változik. — Einstein relativitáselmélete hibájának tartotta, hogy nem következik belőle a tágulás, és élete végéig a módosításán fáradozott, jóllehet Alexandr A. Fridman orosz matematikus már 1922-ben bebizonyította, hogy az elmélet *helyes*.
- ¹⁰⁰ A szuperhalmazokban szálas szerkezetbe tömörülnek a galaxishalmazok, ezek lokális galaxiscsoportokból állnak, amelyeket néhány, csillagászati értelemben „közele” galaxis alkot. A Virgo (Szűz) galaxishalmazban például – amelyhez többek között lokális csoportunk: a Tejút, az Androméda és további 34 kisebb galaxis is tartozik –, a galaxisok közelednek egymáshoz a gravitáció hatására, olyannyira, hogy az Androméda körülbelül 4-5 milliárd év múlva összeütközik majd a Tejúttal.
- ¹⁰¹ Tűzsepp helyett használatos a *kezdeti szingularitás* kifejezés is, ugyanis az általános relativitáselmélet alapján az ősrobbanás 0 időben, 0 térből indult, vagyis Univerzumunk egyetlen pontba sűrűsödött. Ez viszont ellentmondásban van a kvantummechanika alaptörvényével, miszerint minden sugárzás *véges nagyságú* energiaadagokban, úgynevezett *kvantumok*ban áramlik, a rövidebb hullámhosszaknak pedig nagyobb energiakvantumok felelnek meg. Ha a gravitációs hatásokat kvantumosnak tételezzük fel, akkor eltűnnek a téridő határai – jóllehet véges marad –, így szingularitások sincsenek benne, amelyek a határokat jeleznék. (A Föld felszíne is véges, mégis hártatlan: bármely pontjáról indulunk el egy irányban, sohasem esünk le róla.) A kvantumgravitáció elméletét azonban egyelőre nem sikerült kísérletileg igazolni. (Részletesebben lásd például Stephen W. Hawking: *Az idő rövid története*, Mecénás, Budapest, 1999; vagy Martin Rees: *A kezdetek kezdete*, Athenaeum, Budapest, 2000).
- ¹⁰² Ezek: (1) a tér említett tágulása; (2) az Univerzumban található hidrogén és hélium atomok mennyiségének 3:1 aránya; (3) az űrben mindenütt és minden irányban állandó (homogén izotróp, (2,74 °K hőmérsékletű) kozmikus háttérsugárzás.
- ¹⁰³ A standard modellből nem következik sem a tér homogén és izotróp szerkezete, sem a tágulási sebesség mértéke, ezért ki kellett egészíteni az úgynevezett *felgyújtás-elmélettel*, amely mindezekre magyarázatot ad. A (*szuper*)*húrelméletnek* pedig az ősrobbanásban fontos szerepet játszó elemi részek természetére vonatkozólag kell(ene)

- magyarázatot adnia. (Lásd Richard Panek: *4% Univerzum*, Scolar, Budapest, 2013) — Az 1980-as évek elején az is kiderült, hogy a standard elmélet csak akkor tartható, ha létezik egy igen nagy tömegű elemi részecske, a Higgs-bozon. A bizonytalanság 2012-ben oszlott el, amikor a Közép-európai Atommag-fizikai Kutatóközpont (CERN) óriási ciklotronjában (26,7 km kerületű körgyűrű) sikerült létrehozni ezt a – sugárzási energiát tömeggé átalakító – „isten”-részecskét.
- ¹⁰⁴ A csillagászok és az elméleti fizikusok nagy erőfeszítéseket tesznek egy „végső” elmélet – szerény angol nevén *Theory of Everything* (TOE = a mindenség elmélete) – kidolgozására. A szkeptikusok szerint azonban az Univerzum működése sohasem lesz leírható egyenletek véges sorozatával, éspedig éppen azért nem, mert a tudományos elméletek mindig a valóságnak valamilyen *modelljén* alapulnak, ami nem tekinthető azonosnak magával a valósággal. (Lásd például Stephen W. Hawking: *A mindenség elmélete*, Kossuth, Budapest, 2009).
- ¹⁰⁵ A Curiosity űrszonda például jelenleg is kutatja a Marson az egykori élet nyomait, egyik lelete olyan sima felületű kavicsokat tartalmaz, amelyek csak folyókban jöhettek létre. A legújabb feltevések szerint a Marson körülbelül 2-3 milliárd évvel ezelőtt létezhetett folyó víz és valamilyen légkör, így valamilyen – legalább mikroorganizmus szintű – élet is.
- ¹⁰⁶ Egy élőlény génjeinek összessége a *genom* különböző hosszúságú DNS-szálakban oszlik el. A teljes emberi DNS-készletet 23 *kromoszóma-pár* tartalmazza és körülbelül 30 000 génből áll. A legújabb kísérleti eredmények valószínűsítik, hogy a kód az előállított molekulák működési utasítására is kiterjed.
- ¹⁰⁷ Gánti Tibor magyar biológus-vegyész professzor az általa kidolgozott *chemoton-modell*ben két hagyományos – genetikai és rendszerelméleti – megközelítési mód egyesítésével magyarázza az élő rendszer működését. A chemoton anyagcserét folytat, növekszik, szaporodik és programvezérelt. Ha a folyamatok összjátékából alkalmanként véletlen örökletes változások keletkeznek benne, az „utód” eltérhet a „szülőtől”, s mivel ez képes örökíteni tulajdonságait, a természetes kiválasztódás révén a kevésbé hatékony formák idővel háttérbe szorulnak, az egymást követő nemzedékek fejlettebbé válnak. (Gánti Tibor: *Az élet általános elmélete*, Műszaki Kiadó, Budapest, 2000).
- ¹⁰⁸ A sejtekben ezerszám hemzsegő, rombusz alakú apró mitokondriumok kémiai úton állítják elő a táplálékból a sejtek működéséhez szükséges bioenergiát. Egyetlen kromoszómagyűrűbe tekeredő saját DNS-ük mindössze 37 génből áll, amelyek 13 igen egyszerű („ősi”) fehérjét kódolnak és osztódással szaporodnak, így rendkívül stabilak és nem keverednek a sejt DNS-ével.
- ¹⁰⁹ Az első fehérjék lényegesen egyszerűbbek voltak a maiaknál: kevesebb funkcióra voltak képesek és lassan alakultak ki. 1982-ben fedezték fel, hogy a mai genetikai kód létrejötté előtt az élet kialakulásához vezető folyamatban RNS-molekulák töltötték be az átörökítő anyagnak mind *mintatartó* (templát), mind pedig *fehérjeépítő* (katalizátor) szerepét. A genetikai kód bonyolultabbá válásával azonban fokozatosan átvették a templát-szerepet a stabilabb DNS-molekulák, egyszersmind a fehérjemolekulák is mind „okosabbak” lettek, és a belőlük épülő hatékonyabb enzimek „magukhoz ragadták” a katalizátor-funkciót.
- ¹¹⁰ Kísérletképpen mai csimpánzokat próbáltak megtanítani pattintgatott kőeszközök

készítésére, de nem tudták elérni a legprimitívebb leletek színvonalát sem. — Genetikai vizsgálatokkal kimutatták, hogy a beszédszervek kialakulásáért felelős emberi gén jelentős mértékben eltér a csimpánzokétól. Ezen a génen 200 000-100 000 évvel ezelőtt két olyan mutáció keletkezett, amelyek következtében őseink újfajta módon tudták mozgatni szájukat, illetve nyelvüket.

- ¹¹¹ Az afrikai genezis elméletét komoly genetikai bizonyítékok támasztják alá. Egyfelől a mitokondriumok statisztikai elemzése alapján biztosra vehető, hogy a mai emberiség *női ágon* egy körülbelül 150 000 éve élt közös ősanától származik, másfelől pedig mind az említett útvonalak mentén élő, mind az európai férfiakban kimutatható egy speciális gén, amely kizárólag *férfi ágon* öröklődik. A teológiai lelkesedést azonban kériék mérsékelni, az „afrikai Éva” ugyanis kizárólag *női ágon*, az „afrikai Ádám” pedig kizárólag *férfi ágon* a legutóbb élt közös ősünk, mindketten több ezer fős populációkhoz tartoztak és valószínűleg nem is azonos időben éltek. — Gondoljuk meg például, hogy 16 ükanyánk közül kizárólag *női ágon* attól az egytől származunk, akinek lánya volt anyai nagyanyánk anyja, de génkészletünk kialakulásához a másik 15 is hozzájárult! Hasonló igaz a kizárólagos *férfi ágra* is, ez a leszármazási vonal azonban nem teljes körű.
- ¹¹² A II. Vatikáni Zsinat 1962-65 között ülésezett, noha XXIII János, a 20. század legnagyobb jelentőségű pápája, 1963-ban meghalt és utóda VI. Pál megtehetette volna, hogy bezárja; ám ő a folytatás mellett döntött. A Zsinat három tekintetben is egyedülálló az Egyház történetében: első egyetemes zsinat, amely nem alkotott egyetlen új dogmát sem, első ízben vettek rajta részt nem hivatalos (másvallású és világi) küldöttek és először fordult elő, hogy egy tervezet vitájában leszavazták a pápa ajánlatát (igaz a vitában nem a zsinat fejeként, hanem Róma püspökeként nyilatkozott). — A Zsinat 16 dokumentumot alkotott, ebből 4 konstitúció (dogmatikus érvényű tanítás), 9 dekrétum (határozat nem dogmatikus témákban) és 3 deklaráció (nyilatkozat, elvi állásfoglalás).
- ¹¹³ Három zsinati dokumentum foglalkozik a kérdéskör három oldalával: az *Unitatis redintegratio* határozat hirdeti meg az ökumenizmust, az *Orientalium Ecclesiarum* határozat elismeri a keleti egyházak egyenjogúságát; a *Nostra aetate* nyilatkozat pedig párbeszédre hív a nem-keresztény vallásokkal.
- ¹¹⁴ Az Egyház a Zsinat óta „keresi a kibékülés útjait”, amelyek a keresztény egységhez vezetnek. Egy ilyenén járt VI Pál is, amikor találkozott Athenagorasz ortodox görög pátriárkával és kölcsönösen visszavonták egymás és híveik kiközösítését. A találkozó jelentőségét némileg csökkenti a tény, hogy – mivel az ortodox pátriárkák egymástól függetlenek és egyenrangúak – Athenagorasz az ortodox hívőknek csak körülbelül 1 %-át képviselte. — Az úton Ferenc pápa is elindult, 2014-ben találkozott a görög pátriárkával, és tervezi a találkozást Kirill Moszkva és egész Oroszország pátriárkájával.
- ¹¹⁵ Ezt az engedményt II. János Pál visszavonta, jószerével beiktatása pillanatában, 1978-ban.
- ¹¹⁶ Méretes önellentmondás, hiszen a zsidók és a muszlimok *tudnak az Egyházról, mégsem akarnak belépni oda!*
- ¹¹⁷ Mindegyik monoteista vallás saját dogmatikáját tartja egyedül igaznak. Legmesszebbre a világ legfiatalabb önálló vallása, az al-Báb (= a kapu <perzsa>) néven ismert

- „Isten küldötte” által alapított és Baháolláh által elterjesztett *babái vallás* ment: a földkerekség egyetlen vallásává akar lenni. Minden országban megtalálható követőinek számát ma összesen 5-6 millióra becsülik.
- 118 Vajon hogyan értheti egy pápa az ökumenizmust, miközben azt hirdeti, hogy az Egyház (1) az abszolút biztos igazság egyedüli és kizárólagos birtokosa, (2) egyedül kapott felhatalmazást ezen igazságok tévedésmentes közvetítésére, (3) kezében van a kulcs a mennyország kapujához, amelyet kizárólag tényleges vagy különböző címeken kooptált „virtuális” tagjai előtt nyit meg?
- 119 Nem feloldva a Trentói zsinat idevágó dogmáit: „Ha valaki azt mondja, hogy isteni elrendelés folytán vagy az üdvösség elérése végett minden keresztény hívőnek két szín alatt kell magához vennie az Oltáriszentséget, legyen kiátkozva” (HD 1731). „Ha valaki tagadja, hogy csak a kenyér színe alatt is magunkhoz vesszük a teljes Krisztust, minden kegyelem forrását és szerzőjét... legyen kiátkozva” (HD 1733).
- 120 „A Vatikán Városállam „kicsi, mégis nagy; a legnagyobb a világon minden tekintetben” – deklarálta Tarcisio Bertone államtitkár-érsek. „Ennek a kis önálló államnak szellemi és polgári értéke, hogy teljességgel arra a szolgálatra összpontosít, amit Jézus Krisztus bízott Péter apostolra és utódaira” – egészítette ki illő szerénységgel XVI. Benedek pápa is a *Kis terület nagyszerű küldetéssel* kongresszuson (ZE 090213).
- 121 A Kúriát XXII. János alapította, miután ügyes csellel megszerezte a pápai trónt, hogy rendbe hozza a Pápai Állam zilált pénzügeit. Az történt ugyanis, hogy V. Kelemen halála után (1314) a pápaválasztásra összegyűlt bíborosok több mint 2 évi huzavona után sem találták meg az igazit, ezért V. Fülöp az apja halálának évfordulóján tartott gyászmise alatt befalaztatta a templom kapuit és katonái csak a hívőket engedték ki. A pórul járt testület talán kihalásáig is elvitatkozgatott volna, ha a 72 éves D'Euse bíborosnak nem támad az ötlete, hogy súlyos betegnek teteti magát, s így a kiegyezni nem tudó konklávét „átmenetileg” őt választotta meg. Ennek hatására a beteg tüstént „meggyógyult” és még 18 évig (1316-1334) uralkodott.
- 122 A Vatikánváros Államot (Stato della Città del Vaticano) létrehozó Lateráni szerződést XI. Pius pápa képviselőtében Pietro Casparri államtitkár, III. Viktor Emmanuel olasz király nevében pedig Benito Mussolini miniszterelnök írta alá, „biztosítandó a Szentszék abszolút és látható függetlenségét” és „garantálni vitathatatlan szuverenitását a nemzetközi ügyekben” ... „egy piciny segéd-állam, ... amely biztosítja a pápa lelki függetlenségét” (idézetek a szerződésből). — Olasz részről kínosan ügyeltek rá, hogy a szerződésben élesen megkülönböztessék a Szentszéktől az új államocskát, nehogy bármilyen jogfolytonosság keletkezzék a 756-1870 között létezett Pápai Állammal.
- 123 Trónüresedés esetén a *Camerlengo* (kamarás) bíboros, az Apostoli Kamara elnöke, formálisan államfői minőségben gyakorolja a tulajdonosi jogokat és intézi a folyó ügyeket, három választott bíborossal együtt. Működésüket a Pápai Bizottság ellenőrzi; de négyük intézkedéseit a bíborosi kollégium egészének is jóvá kell hagynia.
- 124 A Szentszék működési költségeit részben az egyházközségektől beszedett „Péterfillérek”-nek befizetett adó, részben adományok, részben az IOR-ban kezelt vagyonának kamatai fedezik. — A jól prosperáló IOR bank egyrészt üzleti (kegytárgyárusítás, bélyegkibocsátás, idegenforgalom stb.), másrészt különféle banki tevékenységekből eredő nyeresége 2012-ben például 86 millió USD volt. (Az utóbbiakat éve-

ken át terhelte a pénzmosás gyanúja, lásd a 128. jegyzetet.) A Vatikán világszerte birtokolt titkos ingatlanvagyonának értéke hozzávetőlegesen 680 millió EUR (≈ 200 milliárd Ft), ám sem ennek szerény jövedelme, sem a dollármilliárdokra becsült részvényállomány hozama nem szokott szerepelni a hivatalos éves pénzügyi beszámolóikban.. (Lásd például Zdzisław Morawski: *A Vatikán távolról és közelről*, Kosuth, Budapest, 1981, 185-211. oldal, illetve <http://www.origo.hu/nagyvilag/20130212-titkos-birodalmat-epített-a-vatikan-mussolini-penzebol.html>)

- 125 A nevezetes katolikus szervezetet Josémária Escrivá 1928-ban alapította és haláláig (1975) vezette is; érdemeiért II. János Pál 2002-ben szentté avatta. A szervezetnek napjainkban több mint 60 országban körülbelül 85 ezer tagja van, a tagság 98 %-a világi, csak 2 %-uk pap. — Az Opus Dei 1950-ben elfogadott és 1982-ben átszerkesztett alkotmánya nem tagadja, hogy a társaság titkos, és kertilés nélkül kimondja, hogy céljaik elérésének „egyik különösen fontos eszköze a *közhivatalok elhlyerése*, főleg azoké, amelyek vezetői pozícióval járnak”. (Buda Péter: *Kereszténydemokrata kémpárt*, Népszava, 2006.06.08).
- 126 Közismertek például a lobbiharcok annak érdekében, hogy minden országban kötelezően törvénybe iktattassék az abortusz és az egyneműek közötti házasság tilalma, valamint hogy beleerőszakolják az Európai Unió alkotmányába a hivatkozást az „Isteni (természetes) törvényre”, mint alapra, hiszen a Vatikán éppen ennek kihagyása miatt nem ratifikálta az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatát, és az ENSZ-hez sem csatlakozott.
- 127 Vö. Poór Csaba: *Szentségtörés* (HVG, 12.06.09). A cikk szerint a belső viszálykodás két kulcsfigurája Tarcisio Bertone akkori és Angelo Sodano volt államtitkár; a hatalmi harc feltételezhető tétje pedig akkor az volt, hogy ki kerül a 85 éves pápa után a katolikus egyház élére. XVI. Benedek lemondásával persze új helyzet alakult ki.
- 128 A bizottság feladata a bank kétes pénzügyi tranzakcióinak tisztázása, valamint működésének teljes átvizsgálása. Első intézkedésként őrizetbe vették a korrupcióval és csalással gyanúsított salernói püspököt, Nunzio Scaranót, ezt követően lemondott a bank vezérigazgatója és helyettese.
- 129 Ez idő szerint még nem látszik a fény az alagút végén, mert a nyolcfős tanácsadó grémium összetétele meglehetősen ellentmondásos, benne van például Sean Patrick O'Malley bostoni reformista érsek, a Vatikán régi kritikusa, de ott van George Pell ausztrál bíboros is, aki közismerten ultrakonzervatív. — Bár a helyzet konszolidálódni látszik, emlékeztetnénk I. János Pálra, aki hasonló lépésekkel kezdte pápai működését, és 33 nap múlva tisztázatlan körülmények között „váratlanul” elhunyt! (Lásd David Yallop: *Isten nevében?* Magyar Könyvklub, Budapest, 1995.)
- 130 A 12. sz. második negyedében keletkezett *Prophetiae de Romanis Pontificibus* (= Jövendölések a római pápákról <latin>) 111 rövid, egy-két soros jellemzést ad a leendő pápákról 1143-tól kezdve a világ végéig. Szerzője valószínűleg egy ír származású lemondott érsek, aki cisztercita szerzetesként kolostorba vonult. Az első jóslat II. Cölesztin (1143-1144) pápára vonatkozik, aki a hivatalos pápakatalógusban a 164. volt.